

TAMPEREEN YLIOPISTO

Alkuräjähdyks – miksi olen täällä?

Nuorisokotiin sijoitettujen nuorten puheet osana
lastensuojelun diskursseja

Nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Tampereen yliopisto

Harri Moisio

21.4.2017

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MOISIO, HARRI: Alkuräjähdyks – miksi olen täällä?

Nuorisokotiin sijoitettujen nuorten puheet osana lastensuojelun diskursseja.

Pro Gradu-tutkielma, 102 s.

Nuorisotyö ja nuorisotutkimus

Huhtikuu 2017

Tämän tutkimuksen otsikko ”Alkuräjähdyks – miksi olen täällä?” perustuu nuoren kokemaan hämmennykseen erityisesti kiireellinen sijoituksen yhteydessä. Monesti laitokseen sijoittaminen on nuorelle yllätys, se nostaa pintaan vihan ja ärtymyksen tunteet. Sijoitukseen liittyy aggressiiviset purkaukset sijoittaneita aikuisia kohtaan, mutta tuo joskus myös toivon kyyneleet nuoren silmäkulmaan. Nuoren itsemääräämisoikeuteen on kajottu ja viranomaiset käyttävät lain suomaan valtaa häntä kohtaan. Valta liittyy oleellisesti ihmisten välisiin suhteisiin, niin lastensuojelussa hoitavien aikuisten ja nuorten välisiin, kuin nuoren ja vanhempien välisiin suhteisiin. Tässä tutkimuksessa valtasuhteet ovat eräänlainen punainen lanka, jota lähestyn valtakäsitteen teoreettisten näkemysten kautta, hyödyntäen Foucault’n pohdintoja kurista ja vallasta. Lastensuojelussa nuorta rajoittava toiminta liitetään pakkovaltaan. Tässä tutkimuksessa nostan esille vaihtoehdon pakkovallelle. Kasvatus, opastus, kiintymys sekä hoivaavaan valtaan perustuva kontrolli kunnioittaa nuorta ja osallistaa nuoret omien asioidensa hoitamiseen. Nuoruus on lastensuojelulaissa huonosti määritelty ja edellyttää uudistusta. Nuoruudella on erityinen merkityksensä ihmisen elämässä ja se poikkeaa lapsuusvaiheesta.

Uuden nuoren sijoituksen yhteydessä tehdään alkuhaastattelu. Niitä on Kustaaalassa toteutettu säännöllisesti vuodesta 1994 alkaen. Tässä tutkimuksessa on käytettävissä kaikkiaan 188 nuoren haastattelua. Alkuhaastattelussa on kaikkiaan 201 erillistä kysymystä. Kerätyn materiaalin määrä ylitti runsaasti oppimistyön tarpeet, ja monet tärkeät näkökulmat jäävät odottamaan uusia tutkimuksia. Tässä tutkimuksessa analysoin nuorten puhunutta ja heidän kokemuksia sijoituksen syistä. Aineistosta nostan esille myös nuorten puheet riitatilanteissa ja tavat toimia erimielisyyksien sattuessa. Nuoret ilmaisevat tunteitaan varsin avoimesti erityisesti riitatilanteissa. Osittain tämä liittyy nuorten tapaan ottaa oma paikkansa yhteisössä, kaveripiirissä, koulussa ja vapaa-aikana. Riitapuheen kautta nuori osallistuu myös valtapuheeseen. Nuorten ilmaisu antaa ymmärryksen sille, millaisiin tilanteisiin nuori on ajautunut juuri ennen sijoitusta.

Lastensuojelun historiaa ja aiempia tutkimuksia pyrin hahmottamaan ja käyttämään omassa tutkimuksessa apuna analysoidessani saatua materiaalia laitostyön uusintamisen näkökulmasta. Autoetnografinen näkökulma auttaa sijoittumaan tutkijana omaan työympäristöön. Lastensuojelu on muutoksen kourissa. Lastensuojelun laitostyö on monelle nuorelle aito ja oikea apu saada asiansa järjestykseen.

Avainsanat: Lastensuojelu, laitostyö, alkuhaastattelu, autoetnografia

ABSTRACT

University of Tampere

School of Social Sciences and Humanities

MOISIO, HARRI: Big bang – why I 'am here?

Incorporating custodised youth's own thoughts as part of the discursion of youth care.

Master's thesis, 102 pages

Youth Work and Youth Research

April 2017

The topic of this thesis “Big Bang – why am I here?” describes the confusion experienced by a young person after taken into immediate social care. Many times the new reality comes as a surprise to the youngster, raising reactions of anger and acrimony. While the occasional tear of hope does surface from time to time, the youth care workers are often targeted with aggressive outbreaks for stealing his/her self-determination. Authority is an essential part of the relationship between the social care worker and the teenager as well as between the parents and the teenager. The concept of authority can be seen as the common thread throughout the study. Related theories are studied through Foucault's thoughts on discipline and power. Youth care institutions are often paralleled with authoritarian approaches limiting the rights of the youth. In this thesis, I propose an alternative approach to the matter. Nurturing, guidance, affection and fostering authority is presented as a way to build a trusting relationship with the youngster, encouraging the person to reflect on his/her situation. Youth is poorly defined in current laws of youth care and needs to be revised. Youth is a special phase in a human's life and should be distinguished from childhood.

When a new teenager is first introduced to the social care, an interview is conducted. This has been the practice in Kustaala youth care center from year 1994. 188 interviews are available for this study. Each interview contains 201 different questions. The vast quantity of the material exceeded the need for this study and many important aspects are left for future studies. In this thesis I analyze the youngsters' way to express themselves and their perception of the reason behind them being situated to youth care. Also youths' ways to handle conflict situations are lifted out from the material. Teenagers express their feelings rather openly especially when facing a conflict. This is partly associated with the youngster taking his/her place in the community, among friends, in school and during free time. When angry, the youngster also participates in the authoritarian speech. The ways of expressing give an understanding of the reality from where the youngster is coming from.

Support is taken from the history of youth care and earlier on topic research when analyzing the received material from the perspective of renewing the youth care work. The autoethnographical point of view assists the researcher to orientate in his own work environment. The work done in youth care centers is for many a genuine and the correct way to get their issues sorted out.

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	1
2 TUTKIMUS OSANA LASTENSUOJELUN INSTITUUTIOTA, KÄYTÄNTÖJÄ JA DISKURSSEJA	8
2.1 KATSAUS LASTENSUOJELUN HISTORIAAN	8
2.2 LAINSÄÄDÄNNÖN MUUTOKSET JA LAITOSTYÖN ARKI.....	13
2.3 KUSTAALA JA LAITOSHOITO MUUTOSTEN PYÖRTEISSÄ	18
2.5 PSYKIATRIAA VAI LASTENSUOJELUA.....	26
2.6 YKSILÖLLISYYS – OMAHOITAJUUS – VASTUU NUORESTA	31
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA AIKAISEMPI TUTKIMUS	37
3.1 PERHE NUOREN KASVUN KÄTILÖNÄ	37
3.2 NUORUUS LASTENSUOJELUSSA.....	41
3.3 VALTASUHTEET LASTENSUOJELUSSA.....	44
3.4 SYYT JA SEURAUKSET	52
3.5 TUTKIMUKSEN RAJAUS JA TUTKIMUSKYSYMYS	54
4 TUTKIMUSAINESTON TAUSTAT JA METODIT	61
4.1 TUTKIMUKSEN REUNA-ALUEET JA TUTKIJAN POSITIO	61
4.2 ALKUHAASTattelut ja niiden rakenne	63
4.3 TUTKIMUKSEN METODIT JA TUTKIJAN POSITIO	66
5 KUSTAALAAN SJOITETUT NUORET	70
5.1 TAUSTATIEDOT AINEISTOSTA	70
5.2 NUOREN SJOITTAMINEN JA ALKUVAIHEEN PUHUNTA	73
5.3 MIKSI OLEN TÄÄLLÄ?	73
5.4 KUN TULEE RIITOJA, MITÄ TEET?	79
5.4.1 Aggressiiviset ja hyökkäävät nuoret.....	80
5.4.2 Sopeutujat ja vetäytyjät, riitoja välttävät ja puhumalla niistä selviävät nuoret.....	84
5.4.3 Pelkäävät nuoret.....	86
5.4.4 Tietämätön nuori	87
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA POHDINTAA.....	89
6.1 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	89
6.2 POHDINTA	96
LÄHTEET:	103

PRO GRADU-TUTKIMUKSEN KUVIOT

KUVIO 1. Huostassa olleet lapset suhteutettuna vastaavanikäiseen väestöön vuosina 1991–2014, % (THL Lastensuojelu 2014), 44

KUVIO 2. Lastensuojelun diskurssit ja laitoshoidon uusintaminen, 57

KUVIO 3. Tutkimuksessa mukana olevat nuoret eriteltynä kolmeen osaan: Kaikki sijoitukset (N=386) Yksittäiset nuoret (N=304) ja Alkuhaastattelut (N=188) nuorta, 71

KUVIO 4. Laitokseen sijoittamisen syyt nuorten kertomana, 75

1 Johdanto

”Teinipoikansa kahlinnut sai ehdollista

Isä syyllistyi vapaudenriistoon, kun hän kahlitsi teinipoikansa jalkarautoihin tehostaakseen kotiarestia. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus tuomitsi miehen seitsemän kuukauden ehdolliseen vankeuteen. Mies myönsi jalkarautojen käytön mutta kiisti rikoksen. Hänen mukaansa raudat olivat ainoa keino suojella säännöistä piittaamatonta ja paljon alkoholia käyttänyttä lasta. Oikeus katsoi, etteivät raudat olleet kohtuullinen kasvatuskeino, mikä miehen olisi pitänyt tietää lakimiehenä keskivertokansalaista paremmin. Rautoja käytettiin vähintään yön yli kerrallaan kuukausien ajan vuosina 2008 – 2009. Mies syyllistyi myös pahoinpitelyyn ja laittomaan uhkaukseen, kun hän oli lyönyt poikaansa ja toisella kertaa uhannut tätä haulikolla.” STT (Helsingin Sanomat 9.10.2014, A13.)

Lasten kasvattaminen on taitolaji, siinä vanhemmuus on monesti koetuksella. Oman lapsen ongelmallinen käyttäytyminen voi johtaa jopa yllä kuvattuihin epätoivoisiin tekoihin. Kyse on oman lapsen suojelusta, halusta rajoittaa hänen itsetuhoista käyttäytymistään, rajattomuuttaan, runsasta alkoholin käyttöä. Julkisuuteen uutisoidaan vain jäävuoren huippu – moni arkinen totuus voi olla tätäkin tarinaa rankempi. Uutinen ei kerro, millaista apua isä on ongelmaan hakenut, mutta asiat olisi voinut ratkoa myös toisin. Avohuollon tukitoimin on mahdollisuus saada muutoksia tilanteeseen, ja rankasti käyttäytyvä nuori olisi voitu sijoittaa myös kiireesti lastensuojelulaitokseen, silloin on mahdollisuus laillisin keinoin pysäyttää nuori turvallisesti. Vanhemmat haluavat luonnollisesti selvitä omien lastensa kanssa, siksi ulkopuolinen apu, saati lapsen sijoittaminen laitokseen, on harvoin ensimmäinen mieleen tuleva vaihtoehto. Lastensuojelun laitoshoidolla on lisäksi viimesijaisena hoitomuotona huono maine, pelätään sen lyövän nuoren otsaan häpeän leiman, mikä estää tai viivästyttää avun hakemista. Bardy (1989, 22) näkee myös, että nuoruus, sopeutumattomuus ja perinteisesti järjestetty laitos on vaikea ja epätydyttävä yhdistelmä. Bardyn mukaan perinteisessä laitostyössä sopeutumattomuuden kohtaamiseen on liittynyt nujertamisen ja kontrollin korostaminen. Syyt ja taustat, joiden vuoksi nuori ajautuu ympäristönsä kanssa sovittamattomilta näyttäviin ristiriitoihin, jäävät usein sivuun. Yhteiskunnallisesti sopeutumattomuutta on helppo paheksua, kuten myös laitoksia, joiden tehtävänä on sopeu-

tumattomuuden korjaaminen. Harrikari (2008, 256 – 257) näkee nuorten sopeutumattomuuden olevan suuren yleisön ehtymätön mielenkiinnon kohde. Hänen mukaansa 1950-luvulta alkanut puhunta sopeutumattomuudesta ja sopeuttamisesta on jatkunut ainakin 1980-luvun lopulle, jolloin on ryhdytty myös toteuttamaan yksilötason toimenpiteitä.

Monelle vanhemmalle lastensuojelulaitos tuntuu olevan vaihtoehto vasta, kun valittavana on enää syvä päihdekierre, vankila tai kuolema. Toki vaikeasti oireilevien nuorten vanhemmat ottavat monesti itse aktiivisesti yhteyttä lastensuojeluun, kun he ovat kokeneet omat keinonsa tehottomiksi (Sinkkonen 2015, 154). Yksi lastensuojelun kantavista pulmakysymyksistä liittyy juuri toimenpiteiden ajoitukseen, ongelmien korjaamisen näkökulmasta sijoitus tehdään pääosin liian myöhään. Lastensuojelua on kritisoitu, että se katsoo ja seuraa, toivoo muutosta eikä ”tee mitään”, joten lastensuojelu ei ole vastannut muiden viranomaisten paineisiin lasten sijoittamiseksi kodin ulkopuolelle. (Kivinen 1992, 5.) Oikea-aikaisen ja oikean avun saaminen voi viivästyä monesta syystä, vaikka avun tarve olisi todettu. ”Hoitoa tarvitsevat lapset tunnistetaan, mutta on kymmenen kertaa todennäköisempää jäädä ilman hoitoa kuin saada sitä riittävästi” (Cacciatore & Koiso-Kanttila, 2012, 141). Sen lisäksi, että sijoitusten oikea-aikaisuus on pulmallista, on erityisen pulmallista todentaa tehtyjen sijoitusten tulokset ja löytää oikeat menetelmät vastaamaan kunkin yksilön tarpeita. Työn vaativuutta osoittaa se, että erityisiä ”oikeita” menetelmiä ei ole saatavilla, vaan jokaisessa lastensuojelun interventiossa on toimenpiteet räätälöitävä palvelemaan kunkin lapsen yksilöllistä etua. Lapsilla ja nuorilla ei ole myöskään yhtä selviytymisen mallia. Sijaishuollossa kasvavat ja kasvaneet eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, kuten eivät ihmiset muutenkaan. On myös vaikea osoittaa yhtä tai kahta tekijää, jotka selittäisivät, milloin lastensuojelun sijoituksessa on onnistuttu ja milloin epäonnistuttu, tutkimukset valottavat lähinnä monien tekijöiden yhteisvaikutusta. (Bardy 1989, 9 – 11.)

Tässä tutkimuksessa kohteena ovat Kustaalan nuorisokotiin, aiemmin lastenkotiin, (jatkossa käytän pelkästään Kustaala-nimeä kuvaaman laitosta), vuosina 1988 – 2015 sijoitetut nuoret. Sijoituksia Kustaalaan on tuona aikana tehty kaikkiaan 386, joista 73 nuorta (24 prosenttia kaikista) on sijoitettu Kustaalaan useammin kuin kerran, enimmillään neljä erillistä sijoitusta. Sijoitushetkellä heidän keski-ikänsä on 14,8 vuotta ja pois muuttaessa keski-ikä on 15,9 vuotta. Yksittäisiä nuoria vuosina 1988 – 2015 on Kustaalassa ollut sijoitettuna 304, joista on käytettävissä myös viralliset taustatiedot. Varsinaisena tutkimusaineistona on sijoituksen alkuvaiheessa nuorille tehdyt alkuhaastattelut, joita on käytettävissä kaikkiaan 188. Alkuhaastattelu koostuu kymmenestä nuoren kasvuun ja kehitykseen liitty-

västä osa-alueesta, yksittäisiä kysymyksiä on kaikkiaan 201, joista vain osa on voitu ottaa mukaan tähän tutkimukseen. Tässä on keskitytty lähinnä nuorten asennetta kuvaaviin ja intervention jälkeistä alkujärkytystä ja tunnekuohuja ilmaiseviin kysymyksiin ja vastauksiin.

Alkuhaastatteluja on ryhdytty säännöllisesti tekemään vuoden 1994 aikana ja niitä on jatkettu samalla kaavakkeella aina näihin päiviin saakka. Saatujen alkuhaastattelujen osuus on 62 prosenttia koko (N=304) ryhmästä. Aineisto koostuu toki vain yhden lastensuojelulaitoksen nuorista, mikä osaltaan tekee tutkimuksesta kapean ja haavoittuvan, mutta aineiston laajuus ja pitkä ajanjakso puolestaan antaa tutkimukselle erityisen luonteen ja merkityksen. Tutkimus kertoo myös lastensuojelun arjesta ja nuorten kokemuksista tässä paikallisessa kontekstissa. Harvemmin on käytettävissä näin laajaa materiaalia, joka on koottu pääosin samoin menetelmin ja tietyissä erityisissä olosuhteissa. Pitkä ajanjakso antaa myös mahdollisuuden peilata muuttuneita työmuotoja, toimintatapoja ja erityisesti lainsäädännössä tapahtuneita muutoksia. Yhtenä mielenkiinnon kohteena ovat nuorten sijoitukset ja mahdolliset eroavuudet vanhan (1984) lain ja uuden (2008) lain aikana. Myös tyttöjen ja poikien vastausten erot ja yhtäläisyydet ovat osa tutkimusta. Siinä strategiset mitat, jotka määrittävät ja rajaavat tätä tutkimusta.

Tutkimuksessa sivutaan myös käsitteellistä ongelmaa, joka koskee nuoruutta lastensuojelussa. Pysin tässä tutkimuksessa nimittämään tutkittavia nuoriksi. (vrt. Hipp ja Kivistö 2009, 183). Tämä aiheuttaa paikoin hankaluuksia, koska lastensuojelulaki määrittelee alle 18 vuotiaan lapseksi. Siksi myös sanapari lapset ja nuoret esiintyy joissakin asiantuntijoiden lainauksissa tai erityisissä lastensuojelulain tuomissa asiayhteyksissä.

Tämän tutkimuksen tekemisessä on minulle erityinen merkitys. Olen johtanut Kustaalan toimintaa vuodesta 1988 alkaen, jolloin kaikki sijoitetut nuoret ovat minulle myös henkilökohtaisesti tuttuja, kuten myös olosuhteet, haastattelijat ja menetelmät. Henkilökohtainen intohimo tutkimuksen tekemiseen on ollut suuri ja kiinnostus paljon laajempi kuin mitä tässä tutkimuksessa on mahdollisuus käsitellä. Aihe on hyvin sensitiivinen ja vaatii sen mukaista käsittelyä. Esittelen tutkimuksessa tekemiäni ratkaisuja tarkemmin luvussa 5.

Tutkimuksessa tavoitteena on selvittää, mitä nuoret viestivät sijoituksensa ensimmäisillä hetkillä tilanteessa, jossa joku on ottanut heiltä oikeuden määrätä omasta kohtalostaan, ottanut vallan heidän elämästään, sijoittanut laitokseen vieraiden ihmisten hoiviin. Monelle nuorelle tilanne on järkytys. Vapaus on viety, nuoren on pakko pysähtyä ongelmiansa ää-

reen. Luottamus on mennyt kaikkiin ja kaikkeen. Tutkimuskysymyksenä on tuon tunteen pukeminen sanoiksi, puhunnaksi, ja miten kontrolli ja valtasuhteet heijastuvat nuorten ilmaisussa. Toisena alueena olen valinnut alkuhaastattelun kysymyksistä sellaiset, joissa nuoret kuvaavat toimintaansa ja tekemistään riitatilanteissa. Käsittelen näitä nuorten riitapuheit ja analysoin heidän sanomistaan erimielisyyksien hetkellä. *Tunnetasolla sijoituksessa on kyse jonkinlaisesta alkuräjähdyksestä ja samalla mahdollisuus uuden alusta.* Merkittäviä ovat nuorten kuvaukset sijoituksen ensihetkillä, tuntemukset, ajatukset, toiveet – kaikki se, mitä lastensuojelun interventio heille tarkoittaa juuri sillä hetkellä ja niissä olosuhteissa, joissa haastattelu tehdään. Erityisenä näkökulma on nuoren suhde omaan perheeseensä, vanhempiin ja läheisiin ja se miten valta näyttäytyy näissä suhteissa.

Monen sijoituksen takana ovat ristiriidat kotona, jolloin niiden ymmärtäminen erityisesti nuorten näkökulmasta, auttaa tulevaisuuden rakentamista ja tulehtuneiden suhteiden parantamista. Bardy (1989, 16) toteaa, miten tärkeää lapsen kannalta on menneisyyden ymmärtäminen, jos lapsi ei tiedä, mihin pyritään ja mitä seuraavaksi tapahtuu, häneltä kielletään tulevaisuus. Jos taas tähdennetään mennyttä ja tulevaa, voidaan sulkea silmät nykyisyydeltä ja hukata varmimmat mahdollisuudet vaikeuksien voittamiseen tässä ja nyt. Tämän tutkimuksen analyyseissa pyritään keskittymään ”tässä ja nyt” -tilanteeseen, mennyttä ja tulevaa unohtamatta.

Ennakoasenteista huolimatta laitoksissa tapahtuva lastensuojelu voi olla laadukasta, tasokasta ja oikeaan osunutta. Siellä ei kaivata jalkarautoja tai haulikoita ongelmallisesti käyttäytyvän nuoren pysäyttämiseen. Tarvitaan toki selkeitä rajoja, itseään tai muita vahingoittavien tekojen kieltämistä ja estämistä, mutta toisaalta tarvitaan nuorta kunnioittavaa aitoa välittämistä, vaihtoehtojen ja mahdollisuuksien tarjoamista. Osana lastensuojelun diskursseja pyrin näitä periaatteita vaalien tässä tutkimuksessa tavoittamaan pienen palan juuri laitokseen sijoitetun nuoren tunnemaailmasta, hänen käsityksestään ja kyvystään ymmärtää lastensuojelun tekemän intervention syitä ja seurauksia. Vaikka nuorelle on usein kerrottu ja kuvattu, mihin tuhoisa käyttäytyminen saattaa johtaa, tulee sijoitus hänelle monesti yllätyksenä. Sijoittuminen laitokseen ei varmaan koskaan ole helppoa tai kivutonta. Lastensuojelun sosiaalityön interventio puuttuu lapsen tai nuoren vapauteen, ottaa nuoren haltuunsa ja osoittaa kodin ulkopuolisen asuinpaikan. Joukossa on luonnollisesti vapaaehtoisesti, omasta halustaan sijoitettuja nuoria, mutta suurin osa tulee enemmän tai vähemmän vastoin tahtoaan. Lisäksi joukossa on niitä nuoria, jotka tulevat sijoitetuksi sijaishuoltoon ja lasten-

suojelulaitokseen vanhempien elämäntilanteesta johtuen, turvaan haavoittavista elinpiireistä.

Tutkimus on yhteiskunnallisesti tärkeä jo siitä näkökulmasta, että tutkimusta on mahdollisuus tehdä laitoksen sisältä, pyrkien ymmärtämään haastattelun vuorovaikutukseen ja institutionaaliseen kontekstiin liittyvät tekijät. Tulkintaa ei tehdä ulkopuolisen tutkijan näkökulmasta, vaan kyseessä on sisäpiirin näkökulma. Tutkimus pyrkii osallistumaan ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun lastensuojelusta, erityisesti lastensuojelulaitoksen näkökulmasta, jota Kustaala edustaa. Puheet sijoituksen perusteista, oikeaan osuneet tai liian myöhään tehdyt interventiot, ovat osa ajankohtaista yhteiskunnallista keskustelua, jotka kohdentuvat lastensuojelun haastavaan arkeen.

Pyrkimys nuoren aitoon kuulemiseen alkuhaastattelutilanteessa on keskeinen osa omahoitajuutta ja keskinäisen luottamuksen synnyttämistä. Oikeustieteellisessä tutkimuksessaan de Godzinsky (2014, 87) pohtii lapsen ja nuoren kuulluksi tulemistä hallinto-oikeuden huostaanottoa koskevissa kysymyksissä. Yhtenä kriittisenä johtopäätöksensä hänellä on, että lapsen kuulemiseen ei suhtauduta riittävän vakavasti. Omasta tutkimuksestaan hän toteaa, ettei siinäkään nuoren ääni tule varsinaisesti esiin. Kaivosoja puolestaan (1996, 179) perustelee omaa haastattelututkimustaan sillä, että asiakirjat eivät kerro nuoren omaa kokemusta, ja hän menee vielä pidemmälle väittämällä, että asiakirjat on tehty suojaamaan viranomaisten toimia. Pelkästään asiakirjoja tutkimalla ei olisi voitu arvioida pakkoavun oikeutusta. Siksi hän pitää suoraa tiedonkeruuta pakon kohteena olleilta nuorilta perusteltuna.

Erityisesti haavoittavissa olosuhteissa elävät nuoret eivät ole tietoisia oikeuksistaan, ja useimmat nuoret tarvitsevat aikuisen apua osallisuuden toteutumiseen (de Godzinsky 2014, 94). Alkuhaastattelun läpikäymisessä aikuinen toimii nuoren tulkkina ja kirjaa nuoren vastaukset, jolloin nuoren ääni on läsnä. Tutkimuksellisena haasteena on kuitenkin tätä edeltäneen ja tässä syntyvän valta-asetelman heijastuminen nuoren sanomisen sävyyn. Perhepiirissä vanhemman tehtävä on asettaa nuorelle turvalliset rajat. Yleensä se perustuu perheen sisäiseen valtasuhteeseen ja vanhemman kasvatustehtävään. Rajaton nuori on ottanut vallan itselleen ja on sen myötä ajautunut ongelmiin yhteiskunnan kanssa. Alaikäisen kohdalla lastensuojelun tehtävä on puuttua asiaan, mikäli nuoren elämäntapa oleellisesti vaarantaa hänen kasvuaan tai kehitystä. Valta siirtyy vanhemmilta viranomaisille ja lastensuojelullis-

sista syistä tämä interventio voi johtaa sijoitukseen lastensuojelulaitokseen. Siinä vaiheessa nuoren elämään astuvat usein hänelle tuntemattomat aikuiset, lastensuojelun ammattilaiset, ohjaajat. Ohjaajat ja nuori tutustuvat toisiinsa ja ryhtyvät rakentamaan nuoren tulevaisuutta poikkeuksellisissa olosuhteissa, jolloin nuoren itsemääräämisoikeuteen ja vapauteen on kajottu. Nuorelle tämä hetki on eräänlainen ”Big Bang”, vapauteen kajoaminen pysäyttää, kaikki tapahtuu nopeasti ja yllättäen. Tutkimuksen tarkoitus on antaa nuorelle ääni juuri tuossa tilanteessa, tarkastella sijoitusta nuoren näkökulmasta, kuulla hänen puhettaan.

Tätä lukua seuraavassa, tutkimuksen toisessa luvussa pyrin hahmottamaan lastensuojelun erilaisia diskursseja, lastensuojelun kehityskaarta ja sen historiallisia vaiheita. Tärkeää on tietää ja ymmärtää sijoitukseen johtaneita syitä ja sijoitettujen nuorten taustoja. Lainsäädännössä on tänä aikana tapahtunut muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet lähinnä käytettävissä olevien keinojen muutokseen – osa on poistunut valikoimasta ja tilalle on saatu uusia keinoja. Tutkimuksessa sekoittuu niin menneisyyden, nykyisyyden kuin tulevaisuudenkin näkökulmat. Tavoitteena on löytää menneisyyden kartoituksen avulla näkökulmia nykyisyyden ymmärtämiseen ja eväitä lastensuojelun kehittämiseen. Laitoshoidon kehityshaasteet ja yhteistyön rakentaminen erityisesti psykiatrian suuntaan on tässä luvussa käsittelyllä. Omahoitajuus ja nuoren yksilöllinen kohtaaminen on myös esillä.

Kolmannessa luvussa nuoruus käsitteenä on pohdinnan kohteena, myös perhe nuoren kasvualustana on mukana pohdinnoissa. Nuoruus on esillä erityisenä haasteena lastensuojelun kentässä. Sivuan nuorten ajautumista ongelmiin ja sen aiheuttamaa problematiikkaan liittyen päihteisiin ja huumeisiin, väkivaltaan ja yleensä häiriökäyttäytymistä ja pohdin näiden seurauksia. Käsiteltävät teemat liittyvät lastensuojelun valtasuhteisiin, joita käsittelem erilaisten teoreettisten näkökulmien kautta. Käsittelem yllämainittuihin teemoihin liittyviä tutkimuksia, joiden pohjalta rakentuu tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Näiden pohjalta haen rajauksia tutkimukseen ja konkretisoin tutkimuskysymykset.

Neljännessä luvussa hahmottelem erilaisia lähestymiskulmia tutkimusaineistoon ja pohdin omaa positiotani tutkijana. Rooliani tutkijana lähestyn autoetnografisesta näkökulmasta. Varsinaisen aineiston käsittelytapa on nuorten tuottaman tekstin analysointi, joka edustaa narratiivista lähestymistapaa. Nuorten kerronnan kautta pohdin saamiani tuloksia pyrkien ymmärtämään heidän tilannettaan myös laitostoiminnan kehittämisen näkökulmasta. Luokittelem heidän puhuntaansa myös tilastollisesti. Aavaan tutkimuksessa käytettyjä metodeja

ja selvitan tutkimusmenetelmiä sekä kuvaan saatua tutkimusaineistoa ja tähän tutkimukseen rajattuja teemoja. Luvussa esittelen ajatuksia lastensuojelun diskursseista ja osaluista, joissa käydään tai on käyty lastensuojelun kehittämiseen liittyviä keskusteluja. Sen pohjalta pyrin liittämään tämän tutkimuksen tulokset osaksi lastensuojelun laitoshoidon uusintamista koskevia diskursseja. Alkuhaastattelun rakenteen esittelen myös tässä luvussa.

Viidennessä luvussa esittelen aineiston keruun ja käsittelytavat. Lisäksi selvitan sijoitettujen nuorten taustatietoja ja kuvaan sijoitukseen johtaneita syitä. Tässä luvussa pohdin saatuja tuloksia erityisesti sijoitetun nuoren näkökulmasta. Omaa sijoitustaan nuoret kuvaavat monin tavoin, joko tiedostaen ja ymmärtäen tilanteen tai pitäen sitä käsittämättömänä, outona ja yllätyksellisenä toimenpiteenä. Luokittelen nuorten ilmaisuja ja pyrin löytämään joitakin yhteisiä piirteitä heidän puhunnastaan. Suhde läheisiin, omiin vanhempiin, sisarusiin ja kaveripiiriin tulee esille siinä, miten nuoret toimivat erilaisissa kriisitilanteissa suhteessa heihin. Inhimillisissä suhteissa kyse on aina vallasta, eikä sitä tässäkään tutkimuksessa voi ohittaa. Kasvatusvastuun kautta nähtävä valtasuhde läpäisee suhteen vanhempiin, kavereihin, opettajiin ja sijoitetun laitoksen ohjaajiin. Alkuhaastattelusta johdetut tulokset esittelen tässä luvussa.

Uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014) korostaa osallisuutta tämän päivän hoito- ja kasvatustyössä, jolloin asiakkaat tulee saada mukaan tasavertaisina heidän omiin prosesseihinsa. Osallisuus tarkoittaa niin yhteenkuulumisen ja osallisuuden tunnetta kuin mahdollisuutta toimia ja vaikuttaa omassa asiassaan, yhteisössä ja yhteiskunnassa (STM 2016). Lastensuojelulaitosten kehittäminen on jokapäiväistä – muuttuviin tilanteisiin pitää reagoida heti. Se tekee laitoksesta amebamaisen, sen pitää ulottaa lonkeronsa aina uuden tilanteen mukaisesti. Olen määritellyt amebamaisen laitoksen perustellessani henkilöstölle jatkuvia muutospaineita, joita laitoksen arjessa on. Lastensuojelulaitoksissa toimitaan siksi monesti myös harmaalla alueella, jolloin lapsen etu voi olla enemmän kuin lakiin on osattu kirjata.

Lopuksi johtopäätöksissä ja pohdinnoissa pyrin esittämään niitä seikkoja, joita tämän tutkimuksen pohjalta olisi syytä huomioida lastensuojelun laitostyön kehittämiseksi, lakia ja lastensuojelun käytäntöjen kehittämistä unohtamatta. Tässä on avattu niitä tekijöitä, jotka johtavat sijoitukseen sekä tunnelmia sijoituksen alkuhetkillä. Haasteena on tämän tutkimuksen jatkotyönä toteuttaa näiden nuorten, laitoksen jälkeistä elämää, selvittävä tutkimus.

2 Tutkimus osana lastensuojelun instituutiota, käytäntöjä ja diskursseja

”Jotta voi tulla itseksi, tulee ymmärtää oman elämän historia ja siihen liittyvät usein monitahoiset itsen ja läheisten tekemät valinnat ja teot. Tästä tulee meidän oman elämämme narratiivi, tarina, joka antaa kehykset identiteetillemme.”
(Rantola 2009, 106.)

Olen paneutunut opinnäytetyöhöni oman työhistoriani narratiivina, reflektoiden pitkää työuraani lastensuojelun laitoksissa, pyrkien ymmärtämään mennyttä uudistusten ja muutosten valossa. Olen tarkastellut lastensuojelun arkea nuorisotyön viitekehyksestä. Nuorisotyön tutkinto Tampereen yliopistosta (1986) antoi muodollisen pätevyyden työskennellä lastensuojelun laitostyössä ohjaajan tehtävissä sekä mahdollisuuden edetä aina lastensuojelulaitoksen johtajan tehtäviin saakka. Aloitin työurani helsinkiläisessä Naulakallion vastaanottokodissa syksyllä 1985, ohjaajan sijaisena. Jatkoin työn ohessa opintoja ja sain nuorisotyön tutkinnon suoritettua loppuun keväällä 1986. Saman vuoden syksystä olin jo Naulakallion vastaanottokodin vt. apulaisjohtaja, vastuualueena henkilöstöjohtaminen ja uusien työntekijöiden rekrytointi, koulutusasiat ja muut työyhteisön kehittämiseen liittyvät asiat. Kehittäminen tapahtui yhteistyössä laitoksen johtajan ja psykologien kanssa, myös henkilöstö oli tiiviisti mukana. Tässä kehittävässä ilmapiirissä sain tulikasteeni lastensuojeluun, josta voin olla kiitollinen vielä vuosien jälkeen. Joskus sattumalla on asioiden kehittymisen kannalta arvaamaton vaikutus, olisinhan voinut ajautua aivan toisenlaiseen lastensuojelumaailmaan. Tässä luvussa avaan ymmärrystäni lastensuojelun maailmasta.

2.1 Katsaus lastensuojelun historiaan

Lastensuojelulainsäädäntöä ja ohjeistusta on Suomessa ollut jo ainakin 1700-luvulta lähtien. Varhainen toimintatapa oli pääosin vanhempien ja muiden lapsen huoltajien kasvatustavan rajoittamista ja lapsen sijoittamista kodin ulkopuolelle kasvatettavaksi. (Salo 1956, 9.) Lastensuojelun esihistoriaa ja varhaista rakentumista voidaan jäljittää köyhäinhoidon, kansanopetuksen ja terveydenhoidon kehityshistoriasta (Hämäläinen 2007, 16). Toisaalta myös oikeuslaitos tuo oman osuutensa lastensuojeluun, sillä pahantapaiset lapset olivat 1700-luvulla samalla viivalla rikollisten kanssa. 1734 lain mukaan vain alle 7-

vuotiaat olivat periaatteessa tuon ulkopuolella. (Salo 1956, 14.) Yleisesti lastensuojelun historialliset juuret katsotaan alkaneen köyhäinhoidosta ja vaivaisten holhoamisesta 1800-luvun puolivälissä. Aluksi seurakuntien ja kuntien toimesta apua annettiin vaivaisille työkyvyttömille, joihin turvattomat lapsetkin kuuluivat. 1800-luvulla perhesijoitus oli turvattomien lasten huoltomuoto. Sijoituksen halpuus oli paikan valinnassa etusijalla – usein huutolaislapsista kehittyi epäsosiaalisia aikuisia. Sijaishuollon vanhempi historia on varsin synkkää luettavaa. Apua annettiin vain armeliaisuudesta, lapset olivat kauppatavaraa. Heitä hinnoiteltiin ja myytiin julkisilla markkinoilla. Perhe, joka pienimmällä maksulla otti lapsen, sai hänet ja sen jälkeen, kun lapsi oli myyty, hänen kohtalostaan ei enää välitetty mitään. Näitä lapsia kutsuttiin huutolaislapsiksi. (Liljeberg 1994, 29, Hytönen ym. 2016, 55.)

1852 vaivaishoitolaki edellytti, että lasten ammattiopetuksesta oli huolehdittava ja lapset oli annettava kunnan ihmisten hoitoon ja heille on opetettava jokin ammatti. Myöhemmin lain viestiä lievennettiin asetuksella, koska sen sanottiin tulevan liian kalliiksi. Enää ei kuitenkaan huutokaupattu lapsia vähiten vaativien hoidettavaksi ja lastenkoteja ryhdyttiin perustamaan. (Siltanen 1990, 47 – 48.) 1879 vaivaishoitoasetus poisti tuon vaatimuksen, ja kunnan huoltovelvollisuus lakkasi sen jälkeen, kun lapsi oli täyttänyt 15 vuotta. Vuoden 1922 köyhäinhoitolaki nosti ikärajan 16 vuoteen. Siinä korostettiin huolellisen kasvatuksen merkitystä ja mahdollisuuksien mukaan ammattikasvatuksen antamista. 1936 lastensuojelulaki jatkoi tuota linjausta. Isän entisaikojen rajaton valta lapsiinsa murtui vähitellen vasta 1936 annetun lastensuojelulain myötä, laki pyrki antamaan lapsille turvaa, jos kotikasvatus oli sopimatonta. (Salo 1956, 15.)

Kasvatilapsia sijoitettiin mieluusti maalaisperheisiin, koska maaseudun katsottiin olevan lapselle terve ympäristö, joka tarjoaa riittävästi tekemistä. Myös vähän isommat lapset olivat kysytyjä. Monessa maalaistalossa heistä oli suoranaista hyötyä. Kun lasten raskaisiin työsuorituksiin puututtiin, saattoivat kasvatusvanhemmat uhata hoitosuhteen lopettamisella. Silloin jouduttiin puntaroimaan kodin ja lastenkodin paremmuutta. (Salo 1956, 19.) Sotien jälkeisen ajan monet kasvatusmenetelmät olivat nykypäivän valossa kyseenalaisia, kuten Liljeberg (1994, 55) kuvaa: ”Joskus jouduin kotikäynneillä puuttumaan kasvatusmenetelmiin. Lapsen sulkeminen pimeään komeroon rangaistukseksi oli minusta liian julma keino. Melko yleistä ruumiillista kuritusta kasvatusvanhemmat puolustelivat sillä, että he olivat itse lapsena saaneet selkäänsä ja ’se oli tehnyt vain hyvää’. Pyysin poistamaan vitsan oven yläpuolelta, jossa sitä pidettiin muistutuksena ja varoituksena kilttinä olemisen tärkeydestä.” Huutolaislasten surkea asema synnytti vähitellen yhdistysten ylläpitämiä lasten-

koteja, ainakin jo 1850-luvulta alkaen. ”Vaasassa aloitti vuonna 1851 toimintansa Rouvasväenyhdistys (Fruentimmersföreningen), joka ryhtyi myös puuhaamaan lastenkotia, mutta kaupungin palon takia sellainen saatiin rakennetuksi vasta vuonna 1853” (Salo 1956, 15). Kyseinen lastenkoti on myös Kustaalan alkukoti.

Jako pahantapaisiin ja turvattomiin oli tärkeänä peruste 1900-luvulle tultaessa. Lastensuojelussa on tuolloin vedetty raja niiden lasten välille, joiden huostaanotto ja suojeleminen perustuivat ennen kaikkea hänen kotiolojensa ongelmallisuuteen (turvattomat) ja lapsiin, joiden ongelmat ilmenivät hänen omassa käytöksessään esimerkiksi rikollisuutena tai päihteiden käyttönä (pahantapaisuus). Suojelukasvatuksella tarkoitettiin lähinnä kasvatusta, joka kohdistui pahantapaisiin nuoriin, ja sitä toteutettiin siihen erikoistuneissa kasvatustilaisuuksissa. Turvattomille lapsille suunnatut lastenkodit olivat pääosin kunnallisten viranomaisten ja huoltolautakuntien ohjauksessa. Pahantapaisille nuorille suunnattuja kasvatustilaisuuksia vastaavasti koordinoi sosiaaliministeriö. Näin lastensuojelun laitokset jakautuivat kahteen portaaseen: lastenkoteihin ja kasvatustilaisuuksiin. (Hytönen ym. 2016, 29.)

Pahantapaisesti käyttäytyvien ja toisaalta laiminlyötyjen tai turvattomina yhteiskunnan huostaan joutuneiden lasten, kuten orpojen välille pyrittiin tekemään selkeä ero. Pahantapaiset lapset nähtiin erityistoimenpiteitä vaativana ryhmänä, eikä heidän sijoittamistaan samoihin tilaisuuksiin muiden lasten kanssa pidetty toivottavana. (Vehkalahti 2002, 227.) Aikanaan Reino Salo (1956) pohti omassa vaasalaisissa koskevassa tutkimuksessaan näitä kysymyksiä. Yhtenä ryhmänä tutkimuksessa oli turvattomuuden perusteella huostaan otettut, lastenkotilapset, perhehoidossa tai useissa sijoituksissa olleet. Toisena ryhmänä olivat pahantapaiset, jotka iältään olivat vanhempia ja rikoslain mukaisesti nuorisoikäisiä. Kolmantena osana oli vertaisryhmä, joka koostuu lähinnä turvattomuuden tai huonon terveyden tai hoitamattomuuden vuoksi huostaan otettujen sisaruksista. (Salo 1956, 9.) Salo tutkimuksen tavoitteena oli arvioida eri toimenpiteiden vaikuttavuutta. Onko lastenkotiin sijoittamisesta ollut yhteiskunnallisesti hyötyä, erityisesti lasten kannalta, vain olisiko tilanne aivan sama ilman sijoitusta tai olisiko se jopa vahingollista lapsen ja yhteiskunnan kannalta? Se on edelleen yksi lastensuojelun peruskysymys.

Lastensuojelun piirissä on kautta historian ollut lapsia, jotka ovat olleet suojelutarpeen piirissä turvattomuuden vuoksi, sekä niitä lapsia ja nuoria, jotka ovat taipuvaisia pahantapaisuuteen. Rikollisuus ja kurittomuus olivat siis erityisesti valtion huolen aiheena ja rahoitus kohdentui koskemaan pahantapaisia nuoria. (Vehkalahti 2002, 228.) Pahantapaiset nuoret

olivat samalla viivalla rikollisten kanssa. Vehkalahti (2002) mukaan valtion toiminta suojelukasvatuksen alalla lähti liikkeelle vuoden 1889 rikoslain pohjalta, jossa säädettiin valtiolle ensimmäisen kerran velvollisuuksia alaikäisten hoidosta ja kasvatuksesta. Vuoden 1889 rikoslain mukaan varsinaiseen rangaistukseen voitiin tuomita vain 15 vuotta täyttäneet. ”Vuoden 1905 suojelukasvatuskomitean määrittelyn mukaan pahantapaisiin kuuluivat ne, joiden ojentamiseksi kodin ja koulun kasvatukseen eivät riittäneet sekä alaikäiset rikoksenteijät” (Vehkalahti 2002, 228). Pahantapaisuuden käsitteen avulla otettiin haltuun pääosin poikia heidän ongelmalliseksi koetun käyttäytymisen seurauksena. Tyttöjä sen sijaan lähestyttiin turvattomuuden, olosuhteiden uhrien tai huonoille vaikutteille altistumisen perusteella. (Mt., 229.) Poikien ja tyttöjen kohtaamisessa oli tuolloin selvä ero, jota nykyisessä lastensuojelussa on vaikea nähdä, kuten Aalberg & Siimes (2007, 79) toteavat, on tyttöjen käyttäytyminen muuttunut ”poikamaisemmaksi” 2000-luvulle tultaessa. Heidän mukaansa tytöt osaavat olla aggressiivisia, kiroilevat enemmän, tupakoivat enemmän, käyttävät alkoholia enemmän ja aikaisemmin kuin pojat.

Vuoden 1943 jälkeen siirtyi alle 15-vuotiaiden pahantapaisten käsittely tuomioistuimilta lastensuojeluviranomaisille. Kuritus viranomaisen määräämänä kasvatukseen poistettiin myös tuolloin. (Salo 1956, 14; Siltanen 1990, 50.) Vastaavasti oppivelvollisuuslaissa 1921 säädettiin oppivelvollisuutensa laiminlyövä tai käytöksellään koulutyötä häiritsevän lapsen määräämisestä lastensuojeluviranomaisten hoitoon oikeuden päätöksellä (Siltanen 1990, 50). Poliittisen ilmapiirin muutos sotien jälkeen vaikutti suoraan sosiaalilainsäädännön kehitykseen 1940-luvulla. Kansakunnan eheyttä rakennettiin tekemällä tulonsiirtoja varakkaammilta väestöosilta heikommassa asemassa oleville kansalaispiireille ja siis huomattavaa uhrausta kokonaisuuden edun vuoksi (Salo 1956, 7). 1940-luvun lainsäädäntö suuntasi toimensa pikemminkin kotona tapahtuvan kasvatuksen tukemiseen.

Ennaltaehkäisevän lastensuojelun idut kylvettiin 1940-luvun lainsäädöksillä. Kysymys oli lapsen elämää uhkaavien riskien ja vaarojen ennakoinnista ja torjunnasta. Köyhyys ja yhteiskunnan jakautuminen rikkaisiin ja köyhiin oli selkeä lasten tulevaisuutta synkistävä kuilu. Lainsäädäntöä suunnattiin koskemaan laajasti kaikkia kansalaisia. Se oli pääosin luonteeltaan erilaisia sosiaaliavustuksia, äitiysavustus ehkä parhaana esimerkkinä. Koko lapsuuden ja nuoruuden kattavaa suojaverkkoa pyrittiin tukemaan kokonaisvaltaisella lainsäädännöllä, koululaitosta ja terveydenhuoltoa kehittämällä. Aiemmin suppeampi, yksilöihin perustuva lastensuojelu joutui nyt vastaamaan suuremmasta joukosta. Resurssit vaan

olivat liian vähäiset. Sosiaalihuollolliset laajat tehtävät, *lain ja säädösten tulkinnat ja toimenpiteiden monimutkaistuminen irtaannutti myös kenttätyöstä*. Osa työvoimasta piti irrottaa uusiin massahuollollisiin tehtäviin. Tämä aiheutti kunnallisessa lastensuojelutyössä eräänlaista juridisoitumista ja kenttästä vieraantumista, joka ei ollut lastensuojelutyön tarkoitusperille eduksi ja josta vieläkään ei ole päästy täysin irtaantumaan. (Salo 1956, 8 – 9.) Jo tuolloin näkyneet ongelmat sosiaalihuollossa ja lastensuojelussa ovat myös tätä päivää. Sitä osaltaan kuvaa ajoittainen resurssipula ja tehtävien pirstoutuneisuus.

1980-lukua voidaan kuvata aikakaudeksi, jolloin luotiin perustaa yksilöllisyyteen yhteisöllisyyden sijasta. Tuolloin alkoi vaihe, jolloin yksilön mahdollisuutta, oikeutta ja ennen kaikkea velvollisuutta rakentaa ja toteuttaa omaa elämäänsä omalla tavalla. Elettiin myös yhteiskunnallisesti rakenteellisten muutosten aikaa. White & Wyn (2012, 8) kuvaavat muutosta, jossa ensimmäisen vaihe ”first modernity” tarkoittaa kansallisvaltioiden ja alueellisesti hallittavien yhteisöjen hajoamista. Siitä seuraa siirtyminen modernin yhteiskunnan toiseen vaiheeseen ”second modernity”, jolloin ollaan osa globaaleja prosesseja. Hyvinvointivaltion palvelutason ylläpitäminen ja kehittäminen eivät ole enää kansallisen poliittisen tahdon varassa. Kansallisvaltioiden mahdollisuudet vaikuttaa sosiaaliseen hyvinvointiin heikkenevät, mikä näkyy työttömyysluvuissa ja koulutustason heikkenemisessä. Kuten Kumpulainen & Säiniö (2001, 664) toteavat, luo nyky-yhteiskunnan eriarvoistuminen myös syrjäytymisen uhkaa ja paineita lastensuojelulle. Heidän mukaansa syrjäytyminen ilmenee nuoren kyvyttömyytenä hankkia asiallista koulutusta ja ammattia. Tähän liittyvät myös varhaiset keskittymisvaikeudet. Käytöshäiriöt liittyvät usein puutteelliseen sosiaaliseen perimään, jotka ennustavat huonompaa selviytymistä, työttömyyttä ja heikkoa koulutustasoa. Päihteiden käyttö ja moniongelmaisiin nuorten porukoihin kuulumisen lisäävät myös riskitekijöitä, joka näkyy aluksi kouluissa ja myöhemmin lastensuojelussa. Tästä kumpuavat myös uudet haasteet tämän päivän lastensuojelulle ja lastensuojelulaitosten työlle. Sen lisäksi, että kyse on lasten ja nuorten suojelusta, on kyse myös tulevaisuuden rakentamisesta ja syrjäytymisen estämisestä.

Vastaavasti Hänninen (2011, 391 – 392) toteaa, että yhteiskunnan yleisen ilmapiirin tunnistaminen auttaa suhteuttamaan toimenpiteitä, joita yksilön tasolla lastensuojelussa on joka tapauksessa tehtävä. Kysymys julkisen vallan oikeudesta tehdä interventioita kouluihin, oppilaitoksiin ja työpaikoille, liittyy tämän päivän keskusteluun. Suomessa monet nuorten ja lasten käyttäytymisen hallinnan menetelmät ovat muuttuneet ratkaisevasti 1990-

luvun alun jälkeen. Lasten ja nuorten käyttäytymisen hallinta kertoo paljon kunkin yhteiskunnan poliittisesta kulttuurista ja sen tilasta. Siinä tapahtuvat muutokset kertovat myös yhteiskunnan muutoksesta. Hoikkalan (2011, 248) mukaan tästä seuraa myös kysymys siitä, onko lastensuojelun hallussa olevien lasten asema kontrolloivien interventioiden kohteena erilainen kuin kansalaisilla yleensä ja antaako lastensuojelulaitosten toiminnan luonne ja päämäärät laillisen perustan syvälle yksityisyyteen kajoaviin käytäntöihin. Tutkimuksen johtopäätöksissä ja pohdinnoissa palaan tähän kysymykseen.

2.2 Lainsäädännön muutokset ja laitostyön arki

Ennen vuoden 1936 lastensuojelulain säätämistä lastensuojelutoiminta perustui lainsäädännöllisesti vaivaishoitoa ja köyhäinhoitoa sääteleviin lakeihin ja asetuksiin sekä rikoslakiin (Hytönen ym. 2016, 27). Suomen lastensuojelun oppihistorian yhtenä merkkipaaluna on ensimmäinen lastensuojelulaki vuodelta 1936. Laissa ja sen perusteluissa määriteltiin lastensuojelun keskeiset periaatteet, mikä osaltaan jäseni lastensuojelua myös oppijärjestelmänä. (Hämäläinen 2007, 239.) Monien vaiheiden ja kymmenien vuosien taistelun jälkeen ensimmäinen lastensuojelulaki saatiin valmiiksi ja se astui voimaan vuoden 1937 alusta. (Siltanen 1990, 70). Siltasen mukaan vuonna 1936 laadittu lastensuojelulaki, oli talonpoikauskulttuurin hengen mukainen ja siinä oli selvä välittömän toiminnan velvoite: Lautakunnan tulee ryhtyä toimenpiteisiin, jos lapsi tai nuori henkilö on tehnyt rangaistavan teon. Laki antoi viraston työntekijälle selkätuen päättää vaikeistakin tapauksista. Rikosten tekijän oli alistuttava hoitotoimenpiteisiin, tahtoi sitä tai ei. Se oli talonpoikaisjärkeä, joka ilmaisi sen tosiasian, että rikos ei ole yksityisasia. Vuoden 1936 lastensuojelulaki ohjasi lasten ja nuorten yhteiskunnallisen suojelun ja huollon yksiselitteisesti kuntien vastuulle, valtion valvonnan alaisena (Hämäläinen 2007, 240).

Vuoden 1936 lastensuojelulaki antoi perustan menneiden lastensuojelutoimien onnistumiselle ja laitostyön kehittämiseksi. Salon (1956) tutkimus ajoittuu tuon lainsäädännön voimassaoloaikaan. Hänen tutkimuksensa osoittaa, että parhaiten elämässään näyttivät selviytyneen lastenkoteihin sijoitetut lapset, jotka olivat kasvaneet kaupungissa ja ovat olleet lastensuojelulautakunnan valvonnassa. Seikkaa tukee se, että ne lapset, jotka poistuivat lastenkodista ennen kouluiän loppua, saivat muita heikomman koulutuksen. (Salo 1956, 110.) Loppupäätelmänään hän toteaa: ”On siis näytetty, että lastensuojeluviranomainen on

kyennyt antamaan holhoteilleen paremman pohjan vastaista elämää varten kuin minkä he lapsuuskodeissaan olisivat todennäköisesti saaneet” (mt., 111).

Lakihistoriassa siirryttiin uuteen vaiheeseen. 1984 voimaan tullutta lastensuojelulakia (683/1983) valmisteltiin useissa komiteoissa lähes viisikymmentä vuotta. 1980-luvulle tultaessa aika oli kypsä uudennaiselle ajattelulle. ”Lakiteksti oli myös suorastaan vallankumouksellinen aatteiltaan. Lastensuojelutoimikunta 1982 lähti selkeästi ja rohkeasti uusille linjoille. Se siirsi painopisteitä 1) yksilökohtaisuudesta yhteiskuntakohtaisuuteen, 2) erityishuollosta peruspalveluihin, 3) sijaishuollosta avohuoltoon.” (Siltanen 1990, 80.) Vuoden 1984 lastensuojelulaki tunnustaa lapsen ihmiseksi, jolla on sananvaltaa omiin asioihinsa. Ilman 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa ei voi solmia ottolapsisuhdetta, ei myöskään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä voida toimeenpanna vastoin hänen tahtoaan. Myöskään perhehoitoa tai laitoshuoltoa ei voida ilman huostaanottoa toteuttaa 12 vuotta täyttäneen vastustaessa. Sama koskee myös tätä nuorempia, jos he ovat riittävän kypsiä ilmaisemaan tahtonsa. Huoltajan lisäksi 15vuotta täyttäneellä on oikeus käyttää puhevaltaa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa. Lisäksi 1984 (LSL 683/1983) voimaan tullut laki korostaa avohuollon ensisijaisuutta ja edellyttää, että laitossijoituksessa lapsen oikeudet ovat selkeät. Lapsella täytyy olla oikeus vakiintuviin kasvuoloihin, mahdollisuus päästä takaisin alkuperäiskotiin. Lapsella on myös oikeus omaan alkuperäänsä ja elämänsä historiaansa ja säilyttää yhteydenpito tärkeisiin ihmisiin. Lapsella on oikeus saada perustellut syyt sijoitukselleen ja oikeuden niiden läpikäymiseen. Lapsen liikkumisen rajoittaminen voi tapahtua vain lain antamissa puitteissa. (Siltanen 1990, 82; ks. Lastensuojelulaki 683/1983.)

Siltasen kuvaa uuden lastensuojelulain herättäneen voimaan tullessaan monella taholla arvostelua. Moni syytti laatijoita eräänlaisesta hurmahenkisyydestä ja idealistisuudesta. Nähtiin ja uskottiin, että lain periaatteet ovat kaukana arkitodellisuudesta ja siten mahdotomia toteuttaa, kuten Pernasaaren johtaja Ensio Kyppö (1989) totesi. Hän kritisoi vuonna 1984 voimaan tullutta lastensuojelulakia, joka vaati yli 12-vuotiaan suostumusta lastensuojelullisille toimenpiteille. Ennen kodin ulkopuolelle siirrettyä kasvatusta hänen oli käytävä läpi monet avohuollon toimenpiteet tai ainakin niiden yritykset. ”Tuloksena oli kuitenkin usein se, että hoitoonmeno venyi ja vesittyi. Oma lukunsa olivat tietysti myös tapaukset, joita ei vapaaehtoinen hoito lainkaan houkuttellut. Lopulta oli ryhdyttävä sijoittamaan nuorta pakolla laitoshuoltoon. Tilanne oli monissa tapauksissa silloin jo kehittynyt niin pitkälle, että laitos ei ollut enää hänelle mikään hoitopaikka, vaan ainoastaan vankilan odotushuo-

ne.” (Kyppö 1989, 82.) Nykyisen tiedon pohjalta myös Sinkkonen (2015, 150) toteaa, että tuloksettomia avohuollon tukitoimia ei pidä jatkaa, sillä huostaanoton lykkääminen on lapsen kehitykselle haitaksi. Mitä pienempi lapsi on, sitä haitallisempi viivytely on lapsen kehitykselle.

”Ensimmäisten shokkivaikutusten jälkeen lain hengen sisäistäminen lähti käyntiin, lukemattomien keskustelujen kautta” (Siltanen 1990, 83). Kuten Sinko (2004, 7) toteaa, on lastensuojelutyötä aina säädelty laeilla, yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, ajan hengestä ja eetoksesta riippuen, joskus löyhemmin joskus tiukemmin. Lastensuojelullinen oikeusajattelu on kirjattu vuoden 1983 lastensuojelulakiin, vaikka niistä ryhdyttiin puhumaan vasta vuosia lain voimaantulon jälkeen (Sinko 2004, 23). Hän näkee, että 1990-luvulta alkaen juridisoituminen on saanut sijansa lastensuojelussa. Tämä näkyi selvimmin huostaanottoasiakirjoissa, joissa huostaanoton tarve tuli perustella entistä tarkemmin. ”Viitekehys, jossa lastensuojelutyötä tehdään, on joka tapauksessa viime vuosina muuttunut. Työssä tehdyt valinnat on yhä useammin pystyttävä perustelemaan lainsäädännöllä ja juridisesta arvioinnista on tullut pysyvä osa työtä.” (Sinko 2004, 6.) Sinko puhuu ajasta ennen nykyistä voimassa olevaa lastensuojelulakia (417/2007), jossa juridisoituminen on viety vielä pitemmälle. Jo alkuvaiheessa 1984 voimaan tullut laki kuitenkin lunasti paikkansa ja oli voimassa seuraavaan lakimuutokseen saakka, joka astui voimaan pääosin vuonna 2008.

Lastensuojelulaki on saanut nykyisen muotonsa erityisesti vuosien 2006 – 2007 valmistelun aikana ja sitä on täydennetty lähes vuosittain. Lapsen etu on keskeinen tekijä ja sen määrittelyn ympärille lainsäädäntö rakentuu. Lastensuojelulain (417/2007) tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lapsen etu on vahvasti esillä, kun arvioidaan lapsen ympärillä tehtäviä toimenpiteitä ja ratkaisuja. Lapsen edun näkökulmasta tulee turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Lapsen edun määrittely on hankalaa ja monimutkaista, myös oikeusoppineet kiistelevät siitä.

Lapsen edussa on kyse vanhempien vastuusta ja lapsen oikeudesta turvalliseen kehitykseen. Toisaalta lapsen hoivaan, huolenpitoon, myös kasvatukseen liittyen on hankalaa löytää oikeita sanoja kuvaamaan juridisesti relevanttia toimintaa perhepiirissä (Koulu 2014, 35). Miten vastuu jakaantuu lapsen ja vanhempien välillä, jos hoiva ja huolenpito on laininlyöty ja tarvitaan yhteiskunnan interventioita perheen sisälle? Väitöskirjassaan Koulu (2014) hämmentää lapsen edun käsitettä juridiikan näkökulmasta. Hän toteaa, että lapsen

etu ei ole nykyisessä lapsioikeudessa ainoa tavoite, sillä sen lisäksi tavoitellaan myös vanhempien autonomiaa. Joskus puhe lapsen edusta saattaa peittää lapsen hyvinvoinnin ja lapsen perhesuhteiden moninaisuuden ja sen erilaiset vivahteet. Lisäksi lapsen edun konkretisoinnissa on riski, että se jähmettyy absoluuttiseksi totuudeksi, jolloin ei pystytä huomioimaan lasten ja perheiden moninaisuutta, ei myöskään ole syytä asettaa hoivalle ja huolenpidolle liian konkreettisia mittapuita. (Koulu 2014, 396.) Osaltaan tällainen ajattelu johtaa perheiden tukemisen tarpeeseen ja avoimuuskeinojen rakentamiseen ja pitkittymiseen, jolloin myös nuoren edun kannalta välttämätön huostaanotto saattaa siirtyä ja jäädä tekemättä. Tämä myös vahvistaa ajatusta lapsen etukäsitteen haavoittuvuudesta. ”Lapsen etu on lastensuojelun avainkäsitteitä. Yleisellä tasolla se on itsestään selvä periaate. Käytännössä törmätään vaikeuksiin. Ongelmat ovat tulleet aikaisempaa näkyvämmiksi ja se on myönteistä. Arviot lapsen edusta perustuvat käsityksiin perheestä, normaalista kasvusta ja sen välttämättömistä ehdoista.” (Bardy 1989, 59.) Keskustelua käydään lapsen edun ja vanhempien edun ja oikeuksien näkökulmasta. ”Perheen yhdistäminen pelkäästään ’rakkautteen’ ja ’huolenpitoon’ voi olla harhaanjohtava ja peittää alleen perheen sisäiset kauheudet, alistavuuden ja väkivallan. Eihän perhe ole mikään hyvyysautomaatti, se voi olla myös perhehelvetti – ja mitä moninaisimmin tavoin.” (Sinko 2004, 117.)

Lastensuojelulain (417/2007) sanoma on, että lapsella tulee olla mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa. Lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen turvaaminen on yksi osa lapsen edun toteutumista. Lapsen edun turvaaminen edellyttää turvallista kasvuympäristöä ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden toteutumista. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen pitää tukea. Lapsella tulee olla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa hänen omiin asioihinsa, lisäksi tulee huomioida kielelliset, kulttuuriset ja uskonnolliset taustat. Lastensuojelulaitoksiin sijoitetuille lapsille ja nuorille on laadittava asiakassuunnitelma, jonka sisältöön vaikuttavat nuori itse, hänen vanhempansa, sosiaalityöntekijät, omahoitajat ja muut mahdolliset lapselle tärkeät tahot. ”Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jollei asiakkuus pääty lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen tai kysymyksessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus” (Räty 2010, 233). Asiakassuunnitelmaan on kirjattuna kaikki huolenaiheet, eli kuvaus sijoituksen alla tapahtuneista asioista ja ongelmista, joihin halutaan korjausta tai muutosta. Tavoitteisiin kirjataan ne ensisijaiset suuntaviivat, joihin toivotaan myös nuoren sitoutuvan. Siinä kartoitetaan lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla pyritään vas-

taamaan tuen tarpeeseen. Lisäksi arvioidaan aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Asiakassuunnitelmaa tarkennetaan aina tilanteiden oleellisesti muuttuessa ja muutenkin säännöllisin väliajoin.

Voimassa oleva lastensuojelulaki (417/2007) ja erityisesti sen tulkinnat rajoittavat laitosten *rutiininomaista* toimintaa. Jokainen ratkaisu ja toimenpide sijoitetun nuoren kohdalla edellyttää yksilöllistä harkintaa. Laitoksen arjessa toimintamallit, kasvatuskeinot ja rajoitukset eivät salli kaikkia koskevia, laitoksen sääntöihin ja käytäntöihin perustuvia järjestelmiä. Nykyisellään monet kirjaamisiin ja valitusoikeuksiin perustuvat päätökset, joita viranomaistyö vaatii, vievät tärkeän ajan pois kasvatuksesta. Kirjaamisen kehittäminen luontevaksi osaksi työtä ja osaksi myös yhdessä nuoren kanssa tehtävää työtä on erityinen haaste. Nuoren itsemääräämisoikeuden korostaminen tilanteissa, joissa hän on saattanut elämänsä suuriin ongelmiin ja jolloin hän oleellisesti vaarantaa omaa kehitystään ja terveyttään, voi johtaa tilanteisiin, joissa yksilöllillä on myös entistä suurempi ”oikeus” tuhota itseään. Laitoksen sääntöihin perustuva selkeä syy – seuraus -järjestelmä voisi antaa rajattomalle nuorelle myös selkeyttä ja turvallisuutta, josta kertoo myös entisiltä sijoitetuilta nuorilta saatu palaute. Monet kaipaavat selkeitä, turvallisia ja ennakoitavissa olevia rajoja elämälleen. (Ks. Kerola 2016.)

Lastensuojelulaille voidaan puuttua nuoren perusoikeuksiin monin eri tavoin. Koulukodeissa, nuorisokodeissa, lastenkodeissa käytetään pääosin henkilötarkastusta ja -katsastusta, liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittamista. Alkuvaiheessa tai kriisien aikana myös eristäminen voi tulla kyseeseen, mikäli siihen on käytettävissä oikeanlaiset tilat ja riittävä henkilöstö. Rajoitusten käytössä on noudatettava erityistä huolellisuutta niin, että ne tulevat ymmärretyksi, oikein kirjatuksi myös niin, että valitusosoite on nuorelle selkeä (Hipp ja Kivistö 2009, 184). Lastensuojelulaki määrittelee sosiaaliviranomaisten vallankäytön päämäärät ja keinot. Kaikkein järein puuttumistoimenpide on lapsen kiireellinen sijoitus ja sosiaalihuollon tekemä lapsen huostaanotto. Kiireellinen sijoitus on väliaikainen ja ajallisesti rajattu toimenpide, huostaanotto puolestaan johtaa pysyvämpään, toistaiseksi voimassa olevaan sijoitukseen kodin ulkopuolelle. Tällöin sosiaaliviranomaisilla on myös oikeus päättää lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Lastensuojelulain (417/2007) mukaan toimenpiteet ovat perusteltuja vain silloin, kun niillä kyetään aidosti parantamaan lapsen tilannetta. Samoin laissa korostetaan, että lastensuojelua on mahdollisuuksien mukaan toteutettava tukien lapsen huoltajia ja kasvattajia sekä ottaen huomioon lasten ja nuorten omat käsitykset ja mielipiteet. (Alhanen 2014, 19, 21 – 22.)

Nykyisen ajattelun ja lastensuojelulain painottuminen avohuoltoon ja perhetyöhön sekä yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ovat johtaneet kuitenkin siihen, että kiireellisten sijoitusten määrä on ollut jatkuvassa kasvussa. Kiireellisesti sijoitettavat nuoret ovat usein tuntemattomia niin sosiaalityöntekijöille kuin laitosten ohjaajille. Vuoden 2008 jälkeen lastensuojelun kentällä ja lastensuojelulaitoksissa on koettu monia muutoksia, jotka ovat heikentäneet hoito- ja kasvatustehtävästä suoriutumista. Kiireellisten sijoitusten määrä on roimasti lisääntynyt ja hoitajaksot ovat selvästi lyhentyneet. (THL, Lastensuojelu 2014 tilastoraportti ja Lastensuojelu 2013 tilastoraportti.) Lisäksi nuori voidaan sijoittaa moneen eri kertaan lyhyiksi jaksoiksi, jolloin laitoksen henkilökunnan ja nuoren välistä kiintymyssuhdetta ei pääse syntymään. Omahoitajuuden parhaat ominaisuudet jäävät käyttämättä. Lisäksi nuoren itsemääräämisoikeuden korostaminen vie hoidolta pohjaa rajaamalla asianmukaisten ja tarvittavien hoitomuotojen käyttöä. Toimivalla yhteisöllä voisi olla merkitystä sovittujen tapojen ja yhteisten sääntöjen avulla rajoittaa kodinomaisin keinoin nuoren rajatonta käytöstä. Älypuhelimien jatkuva käyttö aiheuttaa levottomuutta nuoren arjessa niin kotona kuin koulussa, saati sitten lastensuojelulaitoksessa. Nuoren yöt olisivat monin verroin rauhaisempia ilman puhelimen ja internetin selaamista. Vapaaehtoisesti nuori voi yönsä rauhoittaa ja luopua siitä yön ajaksi, mutta sen vaatiminen yöksi aikuisten haltuun vaatii yhteydenpidon rajoittamispäätöksen. Näin monissa tapauksissa jäljelle jää vain pakkotoimet, jotka laki tunnistaa, mutta kasvatuksellisista, aikuisen vastuulle rakentuvalla – myös rajoittavalla – hoidolle ei jää sijaa. Lainsäädäntö edellyttää uudistamista ennen kuin lastensuojelullista tukea tarvitsevien nuorten tilanne pääsee ryöstäytymään käsistä.

2.3 Kustaala ja laitoshoidon muutosten pyörteissä

Kustaan nuorisokodin historian ulottuu jopa vuoteen 1853. Sirpa Tarkkisen (2004) vaasalaista lastensuojelua valottavan kirjanen ”Vaatimaton koti täynnä lämpöä ja aurinkoa” kertoo vaasalaisesta laitoshistoriasta 150 vuoden ajalta, aina vuoteen 2003 saakka. Toimintatavat ja periaatteet ovat kehittyneet, ohjeistukset ja lainsäädäntö, sekä perheiden tilanteet ja avun tarpeet ovat muuttuneet. Tapa nähdä lasten ja nuorten ongelmat on ajan myötä myös muuttunut, tapa tunnistaa ja nähdä ongelmat liittyvät kulloiseenkin aikaan. Nykyisellä paikalla Kustaala on toiminut tyttöjen ja poikien lastenkotina vuodesta 1978 alkaen. Yhtenä tehtävänä hoitaa kaikki lastensuojelua tarvitsevat vaasalaiset nuoret paikkakunnan omassa laitokses-

sa. Historiikin kirjoitusvaiheessa 2000-luvun alussa toimi Kustaala vastaanottokodin kaltaisena yksikkönä. (Tarkkinen 2004, 53.)

Pääosin Kustaalassa 1990-luvun alkupuolella monet ongelmat saatiin hoidettua kodinomaisella hoivalla ja kasvatuksella, puhumalla ja keskustelemalla. Kustaala oli vielä lääkkeetön talo, eikä nuorilla ollut säännöllistä lääkitystä vaativia diagnooseja. Kaikesta huolimatta joidenkin nuorten elämä ajautui päihteiden, erityisesti huumeiden maailmaan. Nuorten päihdekäyttäytymisessä alkoholin lisäksi tinnerin ja liimojen imppaaminen oli tullut tutuksi, mutta aineiden sekakäyttö ja huumeet olivat uutta. Yksittäisen nuoren kohtalo voi avata jotain uutta kehitettävää. Näimme ja koimme silmiemme edessä nuoren, joka valui täysin käsistämme, tiesimme, että mitkään meidän keinomme eivät auta pysäyttämään eikä apu mene perille. Nämä kokemukset johtivat siihen, että 1990-luvun puolivälissä Kustaalaan saatiin rakennettua turvalliset, suljettuun hoitoon tarkoitetut tilat, enimmillään kolmelle nuorelle kerrallaan. Kyseistä tilaa ryhdyttiin kutsumaan vierihoito-osastoksi. Vierihoidolla tarkoitetaan sitä, että aikuinen on jatkuvasti hoidettavan nuoren rinnalla, lähellä, vierellä, käytettävissä. Osasto tuli ensi kertaa käyttöön huumeiden kanssa ongelmiin ajautuneen nuoren kanssa vuonna 1996. Vieroitus huumeista kesti useamman viikon. Samalla haettiin toimintamalleja, joilla tällaista vierihoitoa voidaan toteuttaa. Vuoteen 2008 saakka hoito- ja kasvatussuhde aloitettiin aina vierihoito-osastolta, jossa taattiin aikuisen ja nuoren yhteistyön ja luottamuksen kehittymiselle turvalliset olosuhteet. Kaikki toiminnot tapahtuivat pääasiassa nuoren ja omahoitajien kesken, jolloin suhteesta saadaan läheinen jo ensihetkestä alkaen. Päällimmäisenä ajatuksena oli mahdollisimman nopea palautuminen oman perheen pariin. Ajatuksena oli myös rakentaa nuorten arviointiin perustuvaa osaamista. Tässä tutkimuksessa käytössä olevien *alkuhaastattelujen* aloittaminen ja säännöllinen toteuttaminen ajoittuu pääosin tälle ajalle – 1990-luvun puoliväliin.

Kustaalan ohjaajat Masanen & Vilén (1998) tekivät opinnäytteensä koskien lastenkotilapsen elämänvaiheita ennen sijoitusta. Siinä he kuvaavat ongelmiin ajautuneen nuoren hoidon aloittamista: ”Hätätilanne on saatava katkaistua, että voidaan aloittaa uusien tavoitteiden asettaminen. Muuttaessaan Kustaalaan ovat lapsen ongelmat usein kärjistyneet huippuunsa. Tästä syystä on tärkeää, kuinka hoito hänen kanssaan aloitetaan.” (Masanen & Vilén 1998, 21.) Ohjaajien ammattitaidolla ja osaamisella on suuri merkitys kohtaamisen alkuhetkillä. Aito kohtaaminen ja turvan antaminen kriisin hetkellä on merkityksellistä. Masanen & Vilén (1998) ovat verranneet Kustaalan käytäntöjä erityisnuorisotyöntekijä

Pertti Kemppisen (1997) koostamaan viiden kohdan ohjelmaan nuoren kohtaamisesta hätätilanteessa – kriisistä selkiytymisvaiheeseen.

Kemppinen korostaa ensinnäkin tilanteen *rauhottamista*, kiireetöntä vastaanottoa ja positiivista ilmapiiriä. Toiseksi pitää antaa tilaa *nuoren kuulemiselle*. Nuoren pitää saada kertoa tilanteestaan omin sanoin, aikuisen empatialla on suuri merkitys. Kolmanneksi paneudutaan *tosiasioihin perustuvan palautteen antamiseen*. Ikävät asiat on puhuttava, kielteisen palautteen pitää perustua tosiasioihin. Neljäntenä tehtävänä on *rajojen asettaminen*. Nuoren on opittava toimimaan kaikkien parhaaksi tehtyjen pelisääntöjen mukaisesti. Viidentenä on *sovittujen käyttäytymismallien harjoittelu* – rajojen asettamisen jälkeen tavoitteena on sovituista asioista kiinni pitäminen. Toiveena on, että nuorelle on syntynyt jo riittävän voimakas turvallisuuden tunne; elämässä on vähemmän vaaroja, se on levollisempaa ja selkeämpää. (Kemppinen 1997, 173 – 174.)

Kemppisen ohjelma vastaa hyvin Kustaalassa toteutettua lähestymistapaa. Sijoitusvaiheessa nuoren ajatukset ovat usein täynnä syytöksiä ja vihaa. Yleensä nuori etsii syytä siihen, miksi sijoitus on tehty – syyllisiä ovat usein vanhemmat, sosiaalityöntekijät, koulu ja opettaja, poliisi. Vaikka nuori ilmaisee tunteensa vihana kaikkea kohtaan, tulee ohjaajien kuitenkin osoittaa ymmärtämystä nuoren tilanteeseen, sekä viestittää, että ohjaaja ei ole vihollinen vaan auttaja. Vierihoidon osastolla ohjaajat tutustuivat uuteen nuoreen ja nuori tutustui ohjaajiinsa. Näin nuori otettiin lastenkodin yhteisöön 1990-luvun puolivälistä aina uuden lain voimaantuloon saakka. Samat periaatteet ovat edelleen perusteltuja, mutta vaativat aina erityisjärjestelyjä toteutuakseen.

Kustaan nuorisokodissa ryhdyttiin suunnittelemaan suljettua osastoa vuoden 1993 alussa, jolloin haettiin mallia, jossa nuori voidaan turvallisesti pysäyttää ja saada edes hetkeksi pois häntä itseään vahingoittavasta elämänrytmistä. Luotiin vierihoidon osasto josta saatiin rakennettua turvallinen tila ja hoitomuoto, jossa nuori ei voi vahingoittaa itseään tai muita. ”Yksi syy laitoksiin sijoittamiselle on ollut lasten suojeleminen itseltään silloin, kun lapset ovat omalla käyttäytymisellään vahingoittaneet itseään tavalla tai toisella. Yhtä lailla syytä on pidetty muiden suojelua lapsilta ja nuorilta. Joissakin tilanteissa laitossijoitus on merkinnyt lasten ja nuorten eristämistä muista yhteisöistä ja yhteiskunnasta.” (Kekoni ym. 2008, 11.)

Sijoitusten taustalla 1990-luvun puolivälin jälkeen oli kasvavassa määrin huumeiden käytön riistäytyminen käsistä. Se myös johti Kustaalassa nuorten huumeseuojen ottamiseen ja säännöllisen epäsäännölliseen testaamiseen ja ajoittain nuorten vapauden ja liikkumisen rajoittamiseen positiivisten seulojen perusteella. Perinteisin kasvatuskeinoin – puhumalla, sopimalla – ei enää kyetty toimimaan. Valtakunnallisesti tilanne ei ollut poikkeava, sillä muuallakin asiantila johti uudentyypisten hoivan ja kontrollin yhdistävien toimintatapojen syntymiseen. Samalla joidenkin uusien toimintatapojen ja niiden juridisen sääntelyn välille syntyi epäselvä harmaa alue, koska tuolloin voimassa ollut lastensuojelulaki osoittautui riittämättömäksi ohjausmekanismiksi ja eri toimijoiden oikeusturvan takaajaksi. (Hoikkala 2011, 244.) Vierihoidon toiminta ja rakenteet edustavat tuota lastensuojelun harmaata aluetta, joka korjaantui uuden lainsäädännön mukana erityisen huolenpidon määrittämisen myötä. Vierihoidolla tarkoitetaan työskentelymallia, jossa vähintään yksi työntekijä on jatkuvasti nuoren kanssa. Käytännössä se tarkoittaa myös poistumis- ja lomakieltoa laitoksesta. (Hoikkala 2011, 263.) Vierihoidon kaltaista toimintaa voidaan nykyisen lainsäädännön pohjalta toteuttaa joko vapaaehtoisesti tai liikkumisvapautta rajoittamalla, mutta vain huostaanotetuille nuorille.

Kustaalan vierihoidon periaatteet ja nuorta koskeva sisäinen ohjeistus (1996 – 2007) laadittiin yhdessä henkilöstön kanssa. *Siinä tavoitteeksi asetettiin nuoren pysäyttäminen, asettuminen, rauhoittuminen, asioiden selkeyttäminen, etäisyyden saaminen kotiin ja kotitilanteen selkiyttäminen sekä henkilökuntaan tutustuminen. Tehtävänä tavoitteiden ja keinojen miettiminen yhdessä nuoren kanssa, pohtien miten voimme auttaa nuorta hänen tilanteessaan. Lähellä ja käytettävissä oleminen luo perustaa omahoitajuudelle.*

Vierihoidojakson aikana selvitetään nuoren psyykinen ja fyysinen kunto ja toimitaan sen mukaan, akuutissa tilanteessa yhteys lääkärille. Lääkärin tarkastus toteutetaan vierihoidon aikana. Lisäksi selvitetään ruoka-aineallergiat, lääkeallergiat, onko käyttänyt päihteitä, alkoholi, imppaus, huumeet. Mitä on käyttänyt ja milloin viimeksi. Otetaan huumeseuula.

Ohjaajat kirjaavat joka päivä ja joka työvuoro, kellonaikoja ylös, mitä nuori on tehnyt ja mitä ohjaaja nuoren kanssa on tehnyt ja havainnut. Jos nuori syö huonosti niin ruuan määrät arvioidaan ja merkitään ylös. Omahoitajat käyttävät kirjaamisia alkuhaastattelun lisäksi yhteenvedon apuna hoidon jatkoa suunniteltaessa. Alkuhaastattelun tekee omahoitaja tai vuorossa oleva ohjaaja. Tänä aikana otetaan yhteyksiä eri yhteistyötahoihin: koulu, psykologi, terapeutit. Suunnitellaan vierihoidon osaston arki nuoren tilanteen mukaisesti

– esim. tehdään koulutehtäviä, ulkoillaan säännöllisesti, osallistutaan työtehtäviin. Alkuhaastattelun jälkeen 4-5. päivänä omahoitajat ja johtaja arvioivat tilanteen. Mietitään mitä tästä eteenpäin, jääkö nuori taloon vai lähtekö hän muualle. Vierihoidon osastolla käydään läpi talon säännöt. Nuori voi vierihoidon loppuajaksi käydä osastolla laittamassa huonetta kuntoon ja olla mukana joitakin yhteisiä ruokailuja keittiöllä. Vierihoidon osaston jälkeen seuraava viikko vietetään talon aitojen sisällä.

Tällainen sopimus ja selonteko laadittiin yhdessä nuoren, vanhempien, sosiaalityöntekijöiden sekä Kustaaalan johtajan kanssa. Sopimuksessa edellytettiin sitoutumista hoitosuunnitelmaan ja vaadittiin nuoren noudattamaan aikuisten asettamia rajoja Kustaaalassa. Hoitosuunnitelma oli selkeä ja antoi ohjaajille selvän työtehtävän sijoituksen alkuvaiheessa. Vaikka samoja periaatteita pyritään edelleen noudattamaan, uuden lainsäädännön myötä olemme joutuneet luopumaan systemaattisesta vastaanottamisesta ja yllä olevan vierihoidon suunnitelman toteuttamisesta, vaikka se hyväksi ja toimivaksi on todettu.

Tämän tutkimukset nuoret ovat tulleet sijoitetuksi laitokseen sekä vanhan lain (683/1983) ja uuden lain (417/2007) aikana. Toki vuosien aikana lastensuojelulakia on muutettu aika ajoin korjaamaan joitakin harmaita alueita, joihin kuuluu mm. alkometriä käyttöä ja huumeeseulat, joita on käytetty ainakin 1990-luvun alusta monin eri menetelmin. Vasta vuoden 2006 lain muutoksella tämä harmaa alue sai laillisen perusteen. (Ks. Hoikkala 2011, Sinko 2004.) Testauksia tehtiin vuoden 1984 lastensuojelulain perusteella, jos lapsi vaaransi omaa tai muiden terveyttä käyttämällä päihteitä. Näin ollen kiellettyjen aineiden ja niiden käytön kontrollia toteutettiin lain hengen mukaisesti. Kuitenkin vanhan lain (683/1983) aikana oikeusasiamies puuttui näihin nuorten huumeitestauksiin sekä eristämiskäytäntöihin, vierihoidon ja liikkumisen rajoituksiin. Kuten Sinko (2004, 119 – 120) toteaa, käytännön työssä koko lastensuojelutyö voi tuntua turhalta, jos sijoitus sinänsä ei ole riittävä tae lapsen tai nuoren riittävälle valvonnalle. Jos nuori sijoitetaan laitokseen huumeiden käytön vuoksi, voi olla vaikea hyväksyä oikeusasiamiehen linjausta huumeidensa laittomuudesta.

Käytännössä Kustaaalassa ja monissa laitoksissa elettiin lain harmaalla alueella ja toimittiin tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Vasta vuoden 2006 lain muutokset mahdollistivat testaamisen, huumeeseulat ja alkometrin käytön. Suljettu hoito, vierihoidon tai intensiivihoidon sai oikeutuksensa erityisen huolenpidon määrittelyn kautta uudessa vuonna 2007 hyväksytyssä laissa. Samalla erityinen huolenpito määriteltiin sellaiseksi, että sitä voi toteuttaa vain sitä varten suunnitelluissa tiloissa ja moniammatillisen tiimin toimesta. Rajoitusten, testaami-

sen ja arkisten toimenpiteiden perusteluna oli paitsi lapsen itsensä, myös yhteisön muiden jäsenten turvallisuuden takaaminen. Samoin tapahtui Kustaalassa, kuten Hoikkala (2011) kuvaa oman tutkimuskohteensa laitoksessa. Perinteiset päihteiden kontrolloikeudet eivät enää riittäneet 1990-luvun alkuvuosina. Tuolloin päihteiden ja laittomien huumeiden kokeilu- ja käyttö lisääntyivät ja tulivat osaksi laitosten arkea. Lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta tilanne oli hankala, koska heidän tehtävänä oli suojella lapsia päihteiden käytön vaaroilta ja kyetä tunnistamaan erilaisten huumeiden kokeilusta tai käytöstä kertovat merkit. 'Aineissa' olevan lapsen kohtaaminen edellytti siten työntekijöiltä uudenlaista osaamista ja tietämystä. (Hoikkala 2011, 255 – 257.)

Kekoni, Kitinoja & Pösö (2008) käyvät Stakesin raportissa läpi erityinen huolenpidon syn-tyhistoriaa lähinnä koulukodeissa, mutta sivuavat myös muita lastensuojeluyksiköitä ja suljettua laitostoimintaa. He toteavat, että suljetuista laitoksista tai osastoista ei lastensuojelussa mieluummin puhuta – on haluttu irtisanoutua suljetun hoidon käsitteestä, vaikka samalla halutaan tunnustaa tarve lasten ja nuorten hoitoon suljetussa tilassa. Samalla halutaan korostaa suljetun hoidon hoidollista tehtävää. ”Suljetun hoidon käsitteellinen välttäminen on ilmiselvästi ominaista suomalaiselle lastensuojelulle” (Kekoni ym. 2008, 11). Kustaalassa vierihoidon osasto edusti suljettua hoitoa, jossa oli tarkoin määritellyt periaatteet. ”Interventiona nuorten vastaanotto- ja arviointitoiminta sisältää paljon lastensuojelulla perusteltua vallankäyttöä, jonka tavoitteena tulee olla nuoren suojeleminen” (Hipp ja Kivistö 2009, 200). Vierihoidon osasto edustaa lailla perusteltua vallankäyttöä. Viikon vierihoidon osaston sisältö käytiin läpi yhdessä nuoren ja hänen vanhempiansa kanssa, jolloin suunniteltu jakso oli kaikilla hyvin tiedossa. Uuden nuoren sijoittaminen yksikköön oli turvallista tehdä vierihoidon viikon aikana, mutta erityisesti huumeet, päihdekierre, karkailut ja monet muut nuoren vaikeat oireilut pakottivat toimimaan. Ammattieettisesti on mahdotonta ajatella, että nuori on heitteillä lastenkodista – ongelmat tiedetään, mutta mitään ei voi tehdä. Tarve löytää turvalliset rajat nuoren rajattomuuteen johtivat myös Kustaan vierihoidon kehittämiseen. Ympäri vuorokautinen läsnäolo nuoren kanssa oli intensiivistä työtä, joka lähti syvästi nuoren tarpeista ja oli myös nuoren edun mukaista.

Kekoni ym. (2008, 26) toteavat, että suljettu hoito ja erityinen huolenpito ovat käsitteinä lähellä toisiaan. Lastensuojelun rajoittavissa käytännöissä näyttää olevan 'harmaa alue', jossa käsitteet vierihoidon, lähi- tai intensiivihoidon voivat korvata erityisen huolenpidon käsitteen. Nämä käytännöt voivat olla lähellä erityisen huolenpidon käytäntöjä, mutta ne eivät vält-

tämättä perustu voimassa olevaan lainsäädäntöön erityisestä huolenpidosta. Lastensuojelun laitoshoidon ongelma on kyvyttömyys ratkaista omaa rooliaan hoitoketjussa, vaikka lasten ja erityisesti nuorten oireilu on raskaasti vaikeutunut.

Nuorten voimakkaat oireilut johtivat valtakunnalliseen keskusteluun, jossa vanha lainsäädäntö (683/1983) koettiin olevan esteenä toteuttaa suljettua hoitoa, koska nuoren oikeus turva ei toteudu. Tällöin sijaishuollon pakkotoimityöryhmän (1998) toimesta lähdettiin luomaan mahdollisuutta hoitaa alaikäisiä tahdonvastaisesti erityisessä lastensuojelun suljetussa toimintayksikössä, samalla suljettu hoito sai ”erityisen huolenpidon”-käsitteen. (Kekoni ym. 2008, 13.) Uudessa lastensuojelulaissa (417/2007) määritellään erityinen huolenpito. Monet erityisen huolenpidon käytännöt olivat jo yleistyneet ennen lain voimaantuloa. Erityinen huolenpito määritellään lastensuojelulain (417/2007) pykälissä 71 – 73, joissa todetaan mm.: *Erityisellä huolenpidolla tarkoitetaan sijaishuollossa olevalle 12 vuotta täyttäneelle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä, moniammatillista hoitoa ja huolenpitoa, jonka aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan hänen hoitonsa ja huolenpitonsa edellyttämässä laajuudessa rajoittaa.*

Lapselle voidaan sijaishuollon aikana, jos hänen erittäin tärkeä yksityinen etunsa sitä välttämättä vaatii, järjestää erityistä huolenpitoa vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveyttään tai kehitystään. Erityisen huolenpidon tavoitteena on katkaista lapsen häntä itseään vahingoittava käyttäytyminen ja mahdollistaa lapselle annettava kokonaisvaltainen huolenpito. (Ks. LSL 417/2007.)

Yhtenä näkökulmana on nähdä lastensuojelun sijoitukset myös vankilan tai psykiatrisen hoitolaitoksen näkökulmasta, niitä tutkineiden asiantuntijoiden silmin. Psykoterapeutti Raija Rantola on työssään kohdannut useita alaikäisiä päihdeongelmaisia tyttöjä. Hän kertoo, että pääsääntöisesti hänellä on vastassa psyykkisesti ja sosiaalisesti vaikeasti oireileva nuori, jolla on usein myös monenlaisia traumoja. Vuorovaikutuksessa tällainen nuori usein sekä torjuu että vetoaa samanaikaisesti aikuiseen. Vuorovaikutuksessa yhteys toiseen ihmiseen muuttuu hetkessä viehättämisestä ärtymykseen ja loukkaamiseen. Nuorella on halu tulla kuulluksi ja nähdyksi, mutta luottamus aikuiseen puuttuu. Luottamus aikuisen ja nuoren välille voi hänen mukaansa syntyä aikuisen kyvystä ymmärtää intuitiivisesti, välillä jopa maagisen tarkasti, minkä kysymyksen äärellä kulloinkin ollaan. (Rantola 2009, 106.)

Luottamuksen rakentaminen aikuisen ja nuoren välillä on yksi oleellinen perusta sille, että myönteistä muutosta nuoren elämänhallinnassa voi tapahtua. Rantolan mukaan muutos alkaa yhteydestä, vuoropuhelusta ja oman ajattelun kyseenalaistamisesta. Jos aikuisen ja nuoren välillä ei ole luottamusta, yhteyden saaminen nuoreen on hankalaa. Kun syntyy suhde, voi oivallus ja ymmärtäminen tuottaa uusia merkityksiä, jolloin ne johtavat usein muutoksiin itse nuoressa, hänen sosiaalisissa suhteissa sekä hänen elinympäristönsä suhteen. (Rantola 2009, 115.) Nuorten kohtaama maailma on nykyään monin verroin mutkikkaampi kuin menneinä aikoina. Paineet aikuismaiseen elämään ja sen mukaiseen käyttäytymiseen ovat suuret. Kuten Rantola (mt., 117) toteaa, tuottaa tämä myös lastensuojeluun merkittävän haasteen. Kyse on usein siitä, miten nuori saadaan asettumaan ikätasoiseen rooliinsa. Lastensuojelun piirissä olevat nuoret ovat toisaalta joutuneet ottamaan sellaista vastuuta, joka ei ole ikätason mukaista ja toisaalta nuori itse saattaa käyttäytyä ikätasoaan kypsämmän. Yhä selkeämmin nähdään, että nuori pyrkii olemaan oman elämänsä ”herra” ja käyttämään itsemääräämisoikeuttaan. Tämä tekee johdonmukaisesta kasvatus-työstä lastensuojelulaitoksissa erityisen haastavan. Omana tuntevana ja tahtovana yksilönä nuori voi myös päättää kulkea kohti omaa tuhoaan.

Lastensuojelun haasteena on monipuolisten hoitomuotojen lisäksi myös sijoitusten oikea-aikaisuus sekä sijoituksen pysyvyys. Haapasalo (2006, 133 – 134) pohtii miten lastensuojelun asiakkuudelle voi olla tyyppillistä se, että sijoituspaikat vaihtuvat lapsuuden ja nuoruuden kuluessa useita kertoja. Hän toteaa, että vähiten rikoksia tekivät aikuisena lapset, jotka viettivät yli 10 vuotta ensimmäisessä sijoituspaikassaan. Sijoituspaikkojen ja huoltajien toistuvat vaihdokset lapsuuden aikana vaikeuttavat turvallisten kiintymyssuhteiden syntymistä lapsen ja hänen hoitajiensa välille. Turvallisesti kiintynyt lapsi oppii, että läheiset ihmiset ovat luotettavia ja vastaavat hänen tarpeisiinsa ennustettavalla tavalla. Vastaavasti turvattomasti kiintyneen lapsen on vaikea oppia empatiaa ja muita sosiaalisia taitoja, koska hän ei voi samaistua empaattiseen, hänen tarpeensa huomioon ottavaan hoitajaan.

Sinkkonen (2001, 118) vaatiikin epäsosiaalisia¹ nuoria hoitavien yhteisöjen ja laitosten ratkaisevan hoidollisen suuntansa. Hänen asettamansa kysymys kuuluu, haluavatko ne olla hoidollisia vai haluavatko ne harjoittaa suojelukasvatusta, jossa rajojakin voidaan asettaa?

¹ Sinkkonen käyttää käsitettä asosiaalinen, joka Uuden sivistyssanakirjan (Aikio, 1969, 61) mukaan tarkoittaa myös epäsosiaalinen, epäyhteiskunnallinen, yhteiskuntaan huonosti sopiva. Tässä päädyin käyttämään kuvausta ”epäsosiaalinen”, kunnioittaen Sinkkosien kuvausta.

Mikään hoito ei Sinkkosen mukaan ole mahdollista ennen nuoren pysäyttämistä, mutta kaikenlainen rajoittaminen ja pakkoon viittaava herättää kaikkialla – nuorissa itsessään, heidän omaisissaan, viranomaisissa, laitosten henkilökunnassa ja ennen kaikkea mediassa – syvää vastenmielisyyttä. Huoli nuorten mahdollisesti kokemasta kovakouraisesta kohtelusta johtaa valituksiin, selvityksiin, lehtikirjoitteluun ja yksipuolisten televisio-ohjelmien esittämiseen. Hampaaton sallivuus, jonka suojassa nuori saa ajaa itsensä tuhoon, ei saa kiivailijoita liikkeelle. Sinkkosen purkaus liittyy 2000-luvun alun kriittiseen keskusteluun lastensuojelun ja laitostoiminnan tilasta. Aikuisten sallivuus on edelleen yksi nuoren itsetuhon mahdollistava ongelma. Tähän keskusteluun tämä tutkimus osallistuu tarjoamalla ajatuksia, joilla nuoren itseään tuhoavaan käytökseen löytyisi turvallisia puuttumisen keinoja. Hyvään hoitoon ja sijoituksen perusteista lähtevään pysäyttämiseen tarvitaan tiukkoja rajoja. Pakkokeinot eivät ole itsetarkoitus. Sijoituksessa voi olla myös kasvatukseen ja luottamukselliseen vuorovaikutukseen perustuva hoidollinen ote.

2.5 Psykiatria vai lastensuojelua

Kuten aiemmin erilaisissa suljetuissa yksiköissä, niin nyt erityisen huolenpidon yksiköissä hoidettavat nuoret kärsivät samantyyppisistä ongelmista kuin psykiatrisilla osastoilla hoidettavat nuoret. Erityisen huolenpidon yksiköihin sijoitetut nuoret saattavat myös joko tulla hoitajaksolle psykiatrisilta osastoilta tai lähteä niille erityisen huolenpidon jakson päätyttyä. Päihdeongelmia hoitavat yksiköt toimivat joko lastensuojelulain tai mielenterveyslain alaisina. (Kekoni ym. 2008, 22 – 23.) Monesti päihdeongelmista kärsivät nuoret oireilevat myös psyykkisesti, silti psykiatrian ja päihdetyön hoidollinen yhteys on heikkoa.

Pahantapaiset ja ongelmanuoret hoidettiin aikaisemmin mielisairaaloiden nuoriso-osastolla. Nuoria ajatellen se oli tietenkin loukkaavaa, he saivat mielisairaalan leiman, vaikka eivät olleetkaan mielisairaita. (Liljeberg 1994, 75.) Vastavuoroisesti lastenpsykiatrian alku Suomessa on saanut alkusysäyksensä lastensuojelutyöstä. Pääpaino oli aluksi enemmän kasvatuksellisissa kuin lääketieteellisissä näkökohdissa. Kouluissa kiinnitettiin 1900-luvun alussa huomioita lain rikkomuksiin syyllistyneisiin ja pahankurisiin lapsiin. Kaikkia kohdeltiin tuolloin lain edessä samankaltaisina ja tuomittiin samoin perustein. Nuorten rikollisten oikaisemiseksi perustettiin vuonna 1891 Koivulan kasvatuslaitos pojille ja Vuorelan laitos tytöille. Tällöin tosin korostettiin, ettei laitokseen joutuminen ollut pelkkä rangaistus, vaan että ympäristön vaihdoksella oli moniin nuoriin suotuisa vaikutus. (Arajärvi & Varilo 1991, 24, 27.) Ajatus oli jo 1904 perustaa erityinen osasto pahantapais-

ten lasten hoitoa ja tarkkailua varten, mutta rahoitusta ei saatu. 1938 hankkeelle oli rahoitus, mutta sodan syttyminen sai asian raukeamaan. (Mt., 27.) ”Perustavaa työtä nuorten rikollisten hyväksi teki Healey² vuodesta 1909 alkaen Yhdysvalloissa. Lapsia ja nuoria varten perustettiin erillisiä tuomioistuimia ja tuomarit alkoivat kiinnostua syytetyn taustasta ja elinoloista. Selvitettiin miksi joku oli sortunut tiettyyn tekoon ja minkälaiset olot edelsivät tapahtumaa. Psykiatreilta ja psykologeilta kysyttiin neuvoa. Huomattiin, että jo tällaisella taustaa selvittävällä tutkimuksella oli nuoreen parantava vaikutus.” (Arajärvi & Varilo 1991, 24.)

Nykyisen lastensuojelun taustalta voidaan löytää historiallisia vaiheita, joihin kuuluu köyhäinhoito ja siihen liittyvät sosiaalihuollolliset toimenpiteet ja lähinnä turvattomista lapsista huolehtiminen. Toisaalta erityisesti pahantapaisten lasten ja nuorten osalta sovellettu rikoslain näkökulma, jossa seurauksena ei olekaan vankila vaan lastenhuoltolaitokseen sijoittaminen. Kuten aiemmin on todettu, vasta vuoden 1943 jälkeen siirtyi alle 15-vuotiaiden pahantapaisten käsittely tuomioistuimilta lastensuojeluviranomaisille. (Salo 1956, 14; Siltanen 1990, 50.) Kolmas näkökulma on opetukseen ja koulutukseen liittyvä, jossa opetuksesta kieltäytyvä tai sitä häiritsevä lapsi saatettiin sijoittaa lastenhuoltolaitokseen. Kaikki kolme näkemystä ja suuntausta näyttäytyy edelleen lastensuojelun taustalla. Lasten ja nuorten psykiatria on lisäksi kiinteästi kehittynyt lastensuojelun pohjalta erilliseksi osaksi lasten ja nuorten auttamiskoneistoa. Erityisesti päihdehuollon irrottaminen terveyspalveluista ja erityisesti psykiatriasta vaikuttaa myös nuorten päihderiippuvaisten kohtaamiseen ja hoitamiseen. Käytännössä mielenterveysongelmat ja päihderiippuvuus on vaikeasti toisistaan erotettava yhtälö. Päihdeongelmaiset ohjataan hoitoon edelleen pääasiallisesti sosiaalitoimen kautta, vaikka tarve saattaisi olla terveyden hoitamisesta. ”Naapurimaissamme päihdehuolto kuuluu puhtaasti terveydenhuollon ja nimenomaan psykiatrian piiriin,” kuten Järvenpään sosiaalisairaalan ylilääkäri Paavo Koistinen (1988) toteaa antamassaan haastattelussa. (Siltanen 1990, 8.) Tilanne on Suomessa edelleen yhtä haastava, päihteiden käyttäjältä saatetaan vaatia päihteettömyyttä ennen psykiatrisen avun saamista. Mielenterveysongelmista kärsivä ”hoitaa” itseään alkoholilla, lääkkeillä tai muilla päihteil-

² Arajärvi & Varilo viittaavat lasten psykiatrian ja kriminologian pioneeriin William Healy’yn (1869-1963). Psykiatrian ja kriminologian pioneerina hän perusti ensimmäisen lasten tutkimuslaitoksen Yhdysvaltoihin 1909, hän oli varhainen puolestapuhuja sekä ”tiimityön” että ”lapsen oman tarinan” hyödyntämisessä hoidossa ja tutkimuksessa. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6389674>

lä. Vaasassa vasta 2016 mielenterveys- ja päihdetyö pääsivät hallinnollisesti saman katon alle, jolloin asiakkaan ongelmien kohtaaminen voi olla kokonaisvaltaista.

Huostaanotto on aina traumaattinen tapahtuma; jokainen käytännön lastensuojeluvirkailija tietää hyvin että kodista, huonostakin, erottaminen on lapselle tavallisesti erittäin järkyttävä elämys. ”Varsin epäjohdonmukaisena pidetään myös sellaista verraten yleistä menettelyä, että lapsi sijaiskasvatuskauden päätyttyä määräiässä jälleen palautetaan entiseen puutteelliseen kotiinsa, josta hänet pienenä poistettiin” (Salo 1956, 23). Salo kehottaakin keskittämään huostaanotot erityisen vaikeisiin ja haastaviin nuoriin tai pieniin lapsiin. Siksi jo tuolloin haluttiin kiinnittää huomioita kotiolojen parantamiseen, jotta voitaisiin välttää huostaanotto ja että sijoitukset voisivat olla lyhyitä ja palautuminen takaisin kotiin olisi turvallista. Taloudellisen tuen lisäksi tulisi järjestää myös psyykkistä ja lääketieteellistä tukea. Yhtenä keinona Salo esittelee Casework’in työmuotoa, jossa autetaan vanhempia itse huomaamaan omat vahvuutensa ja kykynsä hallita ongelmiaan ja ratkaista asiat lapsen ja itsensä kannalta parhaan mukaan. Rikollisuus tai päihdeongelma ei poistu yksin casework -menetelmällä tai nykyisin käytössä olevilla keskustelu- tai terapiapalveluilla. Usein tarvitaan myös muita menetelmiä. Tarvitaan syvempää ja perusteellisempaa psykiatrasta tutkimusta ja hoitoa, sekä lapsen tilapäistä tai pysyvää poistamista vaarallisesta ympäristöstään. (Salo 1956, 25.) Näin Salo tuo viestiä vuosikymmenten takaa. Lastensuojelun ja psykiatristen tutkimus- ja hoitajaksojen tarve ja yhteistyö on ollut jo 1950-luvulla ilmeinen. Näin on edelleen, usein huostaanotetuilla nuorilla on käytöshäiriön rinnalla monia psyykkisiä ongelmia. Nuoren myönteisen kasvun kannalta lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian välinen kuilu saattaa muodostua jopa hoidon esteeksi.

Opetukseen osallistuminen ja kyky hoitaa kouluarkea on yksi mittari kuvaamaan nuoren psyykkistä vointia. Kumpulaisen ja Säiniön (2001, 664) mukaan käytöshäiriöisten lasten älyllinen taso on yleensä täysin normaali, eikä orgaanisista syistä johtuvat oppimisongelmat yksin johda käytöshäiriöön. Ongelmat monilla oppimisalueilla johtavat toki helposti käytöshäiriöihin, pikemmin kuin masennukseen tai ahdistukseen. Lehto-Salo (2011) on väitöskirjassaan tutkinut koulukotiin sijoitettujen nuorten mielenterveyden häiriöitä, perhe-tekijöitä ja oppimiseen liittyviä asioita. Aineistona hänellä oli kolmen koulukodin nuoret. Tutkimuksessa oli mukana 38 tyttöä ja 49 poikaa. Jokin mielenterveyden häiriö oli 89 %:lla koulukotinuorista, 59 %:lla oli oppimiseen liittyviä ongelmia ja 71 %:lla heidän vanhemmistaan oli päihteiden väärinkäyttöä. (Lehto-Salo 2011, 52 ja 138.) ”Häiriintynein

ryhmä koostui pääasiassa tytöistä, joilla kaikilla oli käytöshäiriö, mielialahäiriö ja päihdehäiriö. Lisäksi tällä ryhmällä todettiin muita ryhmiä enemmän rikollisuutta ja koettua seksuaalista hyväksikäyttöä, heidän suhteensa omiin vanhempiinsa oli etäisin ja heidän perheissään oli eniten perheväkivaltaa. Vähiten psykiatrisia häiriöitä oli poikavaltaisessa ryhmässä, jossa kenelläkään ei ollut käytöshäiriöitä, mutta ryhmässä ilmeni paljon perheeseen liittyviä ongelmia.” (Mt., 52.)

Lehto-Salon tutkimuksessa selvitettiin koulukoteihin ja nuorisopsykiatriselle osastolle sijoitettujen nuorten päihdehäiriön sekä käytöshäiriön merkitystä. Tyttöjen ja poikien käytöshäiriöitä verratessa selvisi, että tyttöjen käytöshäiriöön liittyy poikia useammin muita mielenterveysongelmia. Poikien käytöshäiriöön liittyy tyttöjä useammin lukihäiriö. Muisakin käytöshäiriöitä koskevissa tutkimuksissa havaittu kielellisten taitojen heikkous todettiin myös tässä aineistossa. ”Vahvasti käytöshäiriöinen tyttö voi myös kieltäytyä yhteistyöstä hoitotahojen kanssa, ja jos perhekään ei kanna huolta työstä eikä motivoitu yhteistyöhön, nuorta suojelevat toimet ja hoitoon lähettäminen jäävät lastensuojelun tehtäväksi. Käytöshäiriöisten poikien hoitopaikan valinta voi olla selkeämpää.” (Lehto-Salo 2011, 52 – 53.) Lehto-Salon mukaansa käytöshäiriöisten poikien tie johtaa usein koulukotiin. Oman kokemukseni pohjalta sukupuolella ei juuri ole merkitystä, jatkosijoitukset ovat hyvin yksilöllisiä.

Lehto-Salon mukaan tutkimuksen yksi löydös oli nuorten päihteiden käyttö, jolla oli yhteys vaikeampaan käytöshäiriöön ja mielialahäiriöihin. Nuoren päihdehäiriötä hoidettaessa on aina huomioitava mielenterveyden häiriöt, erityisesti käytöshäiriö ja mielialahäiriö. Poikien päihdehäiriön hän arvioi liittyvän käytöshäiriön vaikeaan psykopaattiseen muotoon. Tästä piilee riski nuoren syrjäytymiseen ja voi se voi johtaa aikuisena antisosiaaliseen persoonallisuushäiriöön. (Lehto-Salo 2011, 56 – 57.) Ongelmana oikean hoidon saamiselle on siinä, että lastensuojelu ja psykiatria eivät puhu samaa kieltä. Lehto-Salon (mt., 57) mukaan käytöshäiriöstä kärsivien nuorten ja lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen nuorten psykiatrisessa hoidossa ei ole vakiintuneita hoitomuotoja Suomessa. Itse nuoret ja myös heidän vanhempansa ovat huonosti motivoituneet psykiatriseen hoitoon, siksi näiden nuorten hoito koetaan hankalaksi. Myös lastensuojelulaitosten työntekijät kokevat usein jäävänsä yksin vaikeasti oireilevan nuoren kanssa. Vaikka tarve psykiatriseen tukeen on ilmeinen, voi psykiatrin terveydenhuolto palauttaa nuoren sijaishoidon laitokseen saatteella ”ei ole psykiatrin keinoin autettavissa”.

Sinkkonen (2015, 162) nostaa esiin tämän saman lastensuojelun kesto-ongelman, joka liittyy lastensuojelun ja lasten- ja nuorisopsykiatrian välisen yhteistyön kangerteluun. Monet lastensuojelun asiakkaat tarvitsevat tai ovat tarvinneet psykiatrisia palveluja. Hoitojärjestelmät ja monet käytännöt ovat erilaisia, mutta asiakkaat samoja. Ajattelutavoissa ja jopa kielenkäytössä on yllättävän suuria eroja, jotka haittaavat sujuvaa kommunikaatiota. Myös oman kokemuksen mukaan psykiatrian sisäiset oppiristiriidat vaikuttavat ammatilliseen yhteistyöhön. Sinkkonen (2015, 162) nostaa esiin, miten terveydenhuollon ammattilaiset korostavat korkeampaa statustaan ja psykiatrian erikoisosaamistaan tavalla, joka koetaan ylimielisenä. Lääkäri näkee lapsen tai nuoren poliklinikalla pari kertaa vuodessa, mutta pitää itseään pätevämpänä arvioimaan lapsen psyykkistä tilaa kuin ammattilaiset, jotka ovat lapsen kanssa vuorokaudet läpeensä kuukaudesta toiseen. Sinkkoson mukaan myös lastensuojelulaitoksen työntekijät saavat moitteita psykiatrian taholta, kun eivät ymmärrä lapsen psyykkisiä tarpeita tai apua vaatiessaan ovat joustamattomia. Lastensuojelussa ymmärretään omahoitajan merkitys nuorelle ja monesti paheksutaan sitä, että muut tahot eivät sen merkitystä ymmärrä ja anna sille arvoa. ”Hajanainenkin lapsi tai nuori jaksaa sinnitellä lyhyen osastojakson ajan, mutta oireilee entistä rajummin päästessä takaisin niiden aikuisten luo, joihin hänellä on syntynyt kiintymyssuhde” (Sinkkonen 2015, 162).

Lehto-Salo (2011, 58) pohtii terapian keinoja. Hänen mukaansa lastensuojelulaitoksiin sijoitetuilla käytöshäiriöisillä nuorilla on ollut *varhaisessa kiintymyssuhteessaan* usein puutteita. Siksi kahdenkeskisen terapiasuhteen rakentamisen ei heiltä tahdo onnistua. Heidän on vaikea ymmärtää omaa tai muiden mielen toimintaa kuten tunteita, käyttäytymistä ja erityisesti käyttäytymisen motiiveja, eivätkä he useinkaan pysty kuvaamaan näitä asioita terapiatilanteessa. Epäluottamus ja pettyminen aikuiseen ylläpitävät vaikenemistä. Lehto-Salo (2011, 59) hakee erilaisia malleja asiantilan korjaamiseksi. Yhtenä ajatuksena on eräänlaisen yhteishoidon mallintaminen, jossa lastensuojelun sijaishuoltoyksikössä olevan *nuoren psykiatrinen hoito toteutetaan yhdessä terapeutin, nuoren ja omahoitajan kanssa*. Omahoitaja auttaa nuorta tuomaan esiin arjen sujumista ja nuoren omia ongelmia. Omahoitaja voi jatkaa terapiatunnin jälkeen asioiden käsittelyä nuoren kanssa istunnossa esiin tulleiden ajatusten pohjalta.

Hämäläinen ym. (2008, 161) toteavat *nuorisososiaalityön* perusteita pohtiessaan, että nuorisokasvatuksen, -sosiaalityön ja -psykiatrian organisoituminen omiksi toimialoikseen luo yhteistyölle käytännöllisiä esteitä. Toimialojen heikko keskinäinen tuntemus aiheuttaa yhteistyölle laajempia ongelmia. Vaikka kaikilla tahoilla on yhteinen tahto toimia nuoren

parhaaksi, tulos on monesti erillisten toimijoiden sekamelska. Vastaavasti Alhanen (2014, 24) muistuttaa, että toimintojen eriytymisen lisäksi lastensuojelujärjestelmien verkostot eivät ole koskaan pysyvässä tilassa. Erilaisiin käytäntöihin sisältyy monenlaisia päämääriä ja keinoja toiminnan toteuttamiseksi. Kun toimitaan samoissa yhteyksissä, on aina haettava yhteistyösuhteita toisiin toimijoihin. Yhtä lailla psykiatrian ja koulutoimen on sovitettava käytäntöjään joltain osin lastensuojeluun, ja päinvastoin. Lastensuojelun käytäntöjen tulee muovautua suhteessa psykiatrian ja koulun toimintatapoihin. Tämä onkin yksi tulevaisuuden haasteista. Historiallisesti jo eriytyneet hoitokulttuurit on saatettava yhteen ja päästävä käytäntöihin, jossa ihminen kohdataan kokonaisvaltaisesti, pilkkomatta erilaisiin ja jopa vastakkaisiin hoitoketjuihin.

Sinkkonen (2001, 55), Aalberg & Siimes (2007, 63) sekä Lehto-Salo (2011, 60) korostavat, että nuoruusikä on ”toisen mahdollisuuden aikaa”. Lehto-Salo toteaa, että ”nuorilla on vahva kehityspotentiaali, ja se antaa mahdollisuuden kehityksen suunnan muuttamiseen vielä nuoren sijaishuollon aikana. Muutos mahdollistuu parhaiten, jos nuori ja nuoren vanhemmat toimivat yhdessä auttajatahojen kanssa. Tärkeää on myös sijoituspaikassa tehtävä vahvaan ammatilliseen osaamiseen pohjaava kasvatustyö sekä sijoituspaikan työntekijöiden ja psykiatrisen hoitoyksikön yhteistyö.” Yhtenä kehityssuuntana tulee olla lastensuojelun ja nuorisopsykiatrian yhteistyön tiivistäminen. Omalta osaltaan tämän työ tarkoitus on vahvistaa ajatusta, että monet lasten ja nuorten ongelmat, toiminta ja käyttäytyminen tarvitsevat sekä psykiatrian että lastensuojelun asiantuntemusta.

2.6 Yksilöllisyys – omahoitajuus – vastuu nuoresta

Omahoitajuus on järjestelmänä käytössä muodossa tai toisessa lähes kaikissa hoitoyhteisöissä, erityisesti lastensuojelulaitoksissa. Ensimmäiset merkit omahoitajuudesta ajoittuvat sodan jälkeiseen aikaan. Sotien jälkeisessä Suomessa lastenkotien käytäntöihin saatiin ainakin ulkoisia parannuksia ja useissa oli käytössä oma-täti-systeemi (Liljeberg 1994, 98). Omahoitajuus on ammatillinen suhde, joka on monella tapaa haastava, eikä juuri koskaan pysyvä, vaikka joistakin suhteista on muodostunut elinikäinen ihmishuuhde. Silti lapset tajuavat, etteivät suhteet ole pysyviä. Liljeberg sai sotien jälkeen käydessään sosiaalityöntekijänä lastenkodeissa kohdata lasten oman kodin, läheisyyden ja turvallisuuden kaipuuta. Haaste on edelleen sama ja siksi painotus sijaishuollossa on vahvasti perhesijoitusten suuntaan. Silti laitoksilla on oma paikkansa ja niiden toiminnan kehittäminen ajankohtainen

tehtävä. Naulakallion vastaanottokodissa ryhdyttiin kehittämään erilaisia mittaristoja mm. oman toiminnan vaikuttavuuden mittaamiseksi ja sen arvioimiseksi. Havaittiin, että hoito- ja kasvatustyön vaikuttavuus liittyy läheisesti omahoitajan työhön ja hoitosuunnitelmaan. Ryhdyttiin jäsentämään laitoksessa tapahtuvaa hoito- ja kasvatustyötä ja laatimaan omahoitajajärjestelmän käsikirjaa. (Kyrönseppä, ym. 1990, 3.) Sain olla järjestelmää kehittämässä, ja erilaiset periaatteet sekä menetelmät seurasivat mukana Vaasaan, kun ura Helsingissä katkesi maaliskuussa 1988. Aloittaessani Kustaalassa ensimmäinen tehtävä oli siirtyminen *omahoitajajärjestelmään*. Mallina oli Naulakalliossa opitut omahoitajuuteen liittyvät asiat – ohjaajan valta ja vastuu omahoidettavasta. Omahoitajatyön sisäistäminen alkoi sillä, että kasvatustyöntekijät saivat ensimmäistä kertaa tutustua sijoitettujen nuorten asiakirjoihin, mikä aiemmin ei ollut tapana. Selvisi kuinka vähän tai puutteellisesti lasten ja nuorten mennyt elämä oli ohjaajilla tiedossa – oli epätietoisuutta työn tavoitteellisuudessa ja siitä miksi sijoitus ja huostaanotto oli tehty. Samalla aloitettiin tarkempi lapsikohtainen raporttien kirjoittaminen ja vähitellen laitoksessa tapahtuvalle elämälle asetettiin erilaisia yksilöllisiä ja yhteisöllisiä tavoitteita.

Edelleen näen, että nuoren korjaavassa hoidossa keskeisellä sijalla on nuoren ja aikuisen välinen omahoitajasuhde. Omahoitajuudessa on kyse lähinnä siitä, että nuori voi mahdollisimman nopeasti löytää rakentavan ja turvallisen ihmissuhteen tullessaan laitokseen. Omahoitaja on käytännössä monelle lapselle tai nuorelle varaisä tai varaäiti, jopa tunnetasolla. (Ks. Kustaala kutsuu, 2002.) ”Jokaisella lapsella, nuorella ja aikuisellakin on oltava tietyt elämän arvot ja normit, joita noudattaen hän voi olla arvostettu ja kokea itsensä arvokkaaksi. Aikuisten ja kasvattajien vastuulla on lasten ja nuorten yhteisöjen arvojen ja normien ohjaaminen sellaisiksi, että ne takaavat jokaisen yhteisön jäsenen fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden.” (Kaipio & Murto 1980, 24.) Omahoitaja ottaa vastuulleen nuorta koskevat asiat suhteessa viranomaisiin ja perheeseen sekä luo suuntaviivat nuoren hoidolle laitoksessa. Vaikka vastuu saattaa ”kaatua” pääasiassa omahoitajalle, Kustaalassa kunkin osaston koko työryhmä on tukemassa niitä suuntaviivoja, joita omahoitaja on hahmottanut. Omahoitajatyöskentely on parhaimmillaan terapianomaista olematta terapiaa, suhteellisen syvällistä lapsen ongelmiin ja niiden korjaamiseen paneutuvaa työskentelyä, joka vaikeissa tapauksissa saattaa olla kovinkin raskasta jopa turhauttavaa. Hyvässäkin omahoitajasuhteessa on usein äärimmäisen vaikea seurata, miten tietoiset tai sattumanvaraiset tekijät ovat vaikuttaneet nuoren kehitykseen ja myönteisiin muutoksiin. Asetettujen kasvatustavoittei-

den yleisyys ja seurannan vaikeus johtavat helposti siihen, että emme välttämättä tiedä, mitkä toimenpiteet ovat johtaneet korjaantuneeseen käytökseen tai päinvastoin, kyse on vaikuttavuuden arvioinnin vaikeudesta. On muistettava, että myös biologisella kehitysvaiheella on oma merkityksensä nuoren muuttuvaan käyttäytymiseen ja toimintaan. Luonnollisella viisastumisellakin on paikkansa, siksi on hyvä kysyä: onko ylipäänsä osaamista, keinoja, tekijöitä ja välineitä, joilla voidaan tietoisesti kasvattaa epäsosiaalisesta, ahdistuneesta nuoresta sosiaalinen, avoin ja itsenäinen nuori.

Hipp ja Kivistö (2009, 191) muistuttavat, että nuoren kannalta on tärkeää, että hän voi luottaa niihin työntekijöihin, jotka hänen asioitaan hoitavat. Luottamuksen rakentaminen on paitsi oleellista myös haastavaa. Nuoret pohtivat usein, miten paljon omista asioistaan kannattaa kertoa ja kenelle. Erityissosiaalityöntekijöinä heidän kokemuksensa mukaan auttamissuhteen luominen laitoksessa on helpompaa kuin avohuollossa, koska nuorten kanssa on mahdollisuus viettää enemmän aikaa ja tapaamisia on myös spontaanisti toisin kuin avohuollossa. Omahoitaja ja muut ohjaajat elävät nuorten kanssa samaa arkea, jolloin yhteisiä hetkiä, tekemistä ja puhumista syntyy spontaanisti päivittäin.

Kustaan nuorisokodissa lähtökohtana on lapsen ja aikuisen omahoitajasuhteen keskeinen merkitys korvaavassa ja korjaavassa hoito- ja kasvatustyössä. Laakso (2009, 40 – 41) moittii käsiteparia ”korvaava ja korjaava työ” hitusen vanhahtavaksi sillä perusteella, että siinä laitostyötä kuvataan vanhempien kasvatustyön korvaavana ja lapsen aikaisempien kokemusten korjaavana työnä. Hän tuo esiin, että kasvatuksessa laitoksissa on kyse myös vallasta ja kasvatuksellisesta vaikuttamisesta. Taustalla on tietenkin kysymys siitä, kuka kulloinkin ja millä valtuudella sen kasvatussuunnan määrittää. Toki näin on, kasvatuksessa on aina kyse vallasta, silti korvaavalla ja korjaavalla työllä on edelleen paikkansa laitoksissa. Ohjaajien tehtävä on olla lapsille tai nuorille vanhempien jatke, heidän myönteisten kasvatustoiveidensa toteuttaja – yhdessä asiakassuunnitelmiin laadittujen korjaavien toimien toteuttajia. Samalla syntyy myös inhimillinen suhde. Luonnollisena osana omahoitajuuteen liittyy tunnetaso, joka osittain voi korvata vanhemmuutta. Biologinen vanhemmuus on silti aina ensisijainen, olivatpa vanhempien elämäntilanteet tai lasten kokemukset millaiset tahansa. Käsiteparin ”korvaava ja korjaava” merkitys toki vähenee tilanteissa, joissa laitoksiin sijoitetaan nuoria kiireellisesti, kriiseissä ja vain lyhyeksi aikaa – tällöin ei ehdi syntyä aitoa vuorovaikutussuhdetta, saati omahoitajasuhdetta, eikä mitään korvata eikä korjata. Samalla kun aikuinen ottaa vastuulleen nuoren asioiden hoidon suhteessa viranomaisiin, kouluun ja perheeseen, hän opastaa nuorta ottamaan vastuun vähitellen omiin nimiinsä,

jotta hän kykenee vastuulliseen elämään. Omahoitaja ja nuori yhdessä luovat suuntaviivat hoidolle, olemiselle ja elämälle laitoksessa.

Asiakassuunnitelma ja mahdolliset hoito- ja kasvatussuunnitelmat antavat yleiset raamit tavoitteille, mutta arjen elämä kulkee pääosin nuoren ja omahoitajan sekä hoitoyhteisön yhteisten sopimusten varassa. Nuoren ja aikuisen, erityisesti omahoitajan ja nuoren välille syntyy parhaimmillaan sellainen ihmissuhde, jonka syvyyden aikuinen säätää ja asettaa ammatillisesti kohdalleen. Sen täytyy olla ihmissuhde, jossa aikuinen on aina aikuinen – aikuisen oma arvomaailma on taustalla ja se heijastuu yhteisesti sovittujen tavoitteiden mukana. Aikuisen tehtävä on ylläpitää optimismia – uskoa ja mahdollisuutta siihen, että pulmasta kuin pulmasta on aina mahdollisuus selviytyä.

Lastensuojelulaitosten toiminta rakentuu tiettyihin toiminnallisiin periaatteisiin, malleihin, sääntöihin ja ennen kaikkea lakiin. Laista johdetaan käytännön ohjeistus, sosiaalitoimen ja muiden viranomaisten velvollisuudet toimia lapsen edun nimissä aina kun se lain säätämällä tavalla vaarantuu. Lastensuojelulaitoksissa toteutetaan asiakassuunnitelmiin kirjattuja tavoitteita ja tehtävänä on lasten ja nuorten hoito ja kasvattaminen arjessa – joka päivä, aamusta iltaan. Lasten ja nuorten on kyettävä huolehtimaan osaltaan aivan tavallisesta arjestaan – yöt nukutaan, aamulla herätään ja hoidetaan asianmukaiset velvoitteet, palataan ”kotiin” ruokailuun ja illalla omilta menoilta ajoissa takaisin, jotta yöuni saapuu ajoissa. Nuorten koululaisten päivittäinen rytmi on melko yksinkertainen. Yleensä laitokseen sijoitetun nuoren on ollut vaikea ennen sijoitustaan ylläpitää tätä arjen rytmiä. Monet houkutteet ovat ajaneet elämän ulkoradalle ja korjaavassa työssä tehtävänä on palauttaa nuori sille samalle kiertoradalle kuin hänen ikätoverinsa. Se, miten lapsi on kasvanut ja kehittynyt, vaikuttaa suuresti hänen itsetuntonsa rakentumiseen. Haavoittuvissa olosuhteissa kasva-neilla itsetunto, itseluottamus saattaa olla kovin heikko. Masentuneisuus tai toisaalta huomiota hakeva käyttäytyminen saattaa olla sen ilmenemismuoto. Murrosikäisen nuoren hurjaa käyttäytymistä saatetaan tulkita vain murrosiän kriiseihin liittyvänä. On liian yksinkertaista kuitata ongelmallinen käytös tai toiminta vain murrosiän piikkiin. Nuoren varsinaisen ongelma, avun tarve, saattaa jäädä huomaamatta ja hoitamatta, kuten Keltikangas-Järvinen (1994, 34) toteaa: ”Jos kasvattaja on sitä mieltä, että itsetunnon vaihtelut kuuluvat murrosikään, eikä erota nuoren ihmisen todellista perusitsetunnon puutetta hetkellisistä mielenalanvaihteluista, hän saattaa vähätellä nuoren ongelmia. Hän ei tunnista oikeista itsetunto-ongelmista kärsivää eikä osaa tätä ajoissa auttaa. Nuori ei voi tässä asiassa itse huomata tuen tarvettaan, vaan aikuisen tulisi osata tulkita hänen käytöstään.”

Omahoitajasuhteen vaativuutta kuvaa juuri se, että omahoitajan tulee kyetä näkemään nuoren murrosiän takaa mahdolliset muut seikat, joihin on syytä paneutua. Se vaatii syvää paneutumista nuoren asioihin, nuoren opiskelua ja avointa, rehellistä otetta, jotta arvokas luottamus syntyy kahden ihmisen välille. Omahoitajuus ja vaativan ihmissuhteen rakentaminen ei ole aivan yksiselitteistä. Vaatii usein rohkeutta heittäytyä lapsen puolelle kaikkine tunteineen ja lähestyä kasvatettavaa tasavertaisella inhimillisellä tasolla. Läheskään kaikki ammattikasvattajat eivät halua kohdata kasvatettavaa tällä inhimillisellä tasolla, eivätkä siihen kykene. Inhimillisen tason puuttuessa puuttuu kasvatustoiminnasta usein juuri se ulottuvuus, joka mahdollistaa lapsen persoonallisuuden kasvun. Näin koko kasvatustapahduma voi mitätöityä. (Kaipio & Murto 1980, 73 – 74.) Hyvä omahoitajasuhde on keino, jolla nuorelle annetaan mahdollisuus samaistua voimakkaisiin ihmisiin, jotka osaavat ja taitavat asioita ja osoittavat hyväksyvänsä lapsen. Kun lapsi jäljittelee osaavaa ja voimakasta ihmistä, hän tuntee itsensä osaavaksi ja voimakkaaksi. Jonkin ajan kuluttua hän ei enää tarvitse samastumista; hän on itse osaava ja voimakas. Kehittynyt identiteetti on keskeinen hyvän itsetunnon muodostumisen kannalta. Lopputuloksena kehityksestä on pysyvä minuuden tunne. Se on muodostunut erilaisista subjektiivisista tekijöistä. Tällaisia ovat esimerkiksi tyytyväisyys siihen, kuka on, ja tasapaino sen kanssa, mitä on ollut ja mitä odottaa tulevaisuudessa olevansa. (Keltikangas-Järvinen 1994, 112 – 113 ja 118.)

Omahoitajasuhde on parhaimmillaan tiivis ihmissuhde, joka on myös jatkuvassa liikkeessä ja muutoksessa, monet tilanteet ovat vaikeasti myös arvattavissa. Omahoitajasuhde on rinnastettavissa Järvisen (2015) kuvaamaan asiakas-työntekijäsuhteeseen, joka on jatkuvasti liikkeessä ja muuttuva. Suhteet muuttuvat erilaisten sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vaikutuksesta joko käänteentekevästi tai vähitellen vahvistuen. Järvinen (2015, 227–228) mukaan suhteiden muutokset ovat monimutkaisia prosesseja, niissä ei ole selkeitä sääntöjä tai viitteitä siitä, mitkä tekijät milloinkin muuttavat suhdetta parempaan suuntaan. Eri tilanteissa ja suhteissa voidaan nähdä joko käänteentekeviä muutoksia tai vähittäisiä muutoksia. Joissakin tilanteissa ja suhteissa taas sama tekijä ei vaikuta millään lailla suhteeseen. Kyse on siitä, millaisia merkityksiä kukin antaa kyseiselle tekijälle.

Lastensuojelun laitostoimintaan kuuluu oleellisena osana myös lasten ja nuorten säännöllinen tarkkailu ja seuranta, heidän arkisen elämänsä havainnointi. Omahoitajan yhtenä tavoitteena on löytää tekijöitä, joiden avulla voidaan yhteisössä tietoisesti vaikuttaa nuoren

myönteiseen kehityssuuntaan. Omahoitajuuteen panostetaan Kustaalassa, kuten lähes kaikissa lastenhuoltolaitoksissa, ja annetaan aikuisen ja nuoren väliselle suhteelle tilaa syventää ihmissuhdetta. Sinkkonen (2015, 162) toteaa, että omahoitajasuhteen terapeuttista merkitystä ei ymmärretä enempää kuin sitäkään, että sijaishuoltopaikan käytännöt, rutiinit, ennakoitavuus ja arkiset toimet voivat olla parasta hoitoa, josta esimerkiksi pitkään kaltoinkohdeltu tai traumatisoitunut lapsi voi saada. Sinkkonen antaa laitossijoitukselle ja siellä työskenteleville kannustavan tukensa ja ymmärryksen nuorelle turvallisten rakenteiden merkitykselle. Valitettavasti omahoitajuus, ympärivuorokautinen eläminen yhdessä nuorten kanssa, on usein väheksytty ja aliarvostettu niin psykiatriassa kuin sosiaalityössä.

Tässä luvussa käsittelemme joitakin lastensuojelun kehityskaaria, niin historiallisia kuin lainsäädännöllisiä muutoksia kuin myös lastensuojelun instituutioiden kehitystä ja roolia eri aikoina. Yhteiskunnallisesti lasten ja nuorten suojeleminen on tärkeä hyvinvoinnin mittari. Kuten edellä on todettu, monissa vanhemmissa tutkimuksissa nuorten pahantapaisuus rinnastetaan epäsosiaaliseen ja rikolliseen toimintaan ja saatetaan pitää sitä nuoren ominaispiirteenä. Uudemmassa tutkimuksessa etsitään selityksiä nuoren käyttäytymiselle kehityspsykologian ja psykiatrian avulla. Lastensuojelun ja psykiatrian yhteistyön syventäminen on avain paremman ymmärtämisen suuntaan. Lastensuojelun laitostyössä omahoitajasuhde on monella tapaa mahdollisuus korjata ja korvata menneitä ihmissuhteita, laitoksessa voi syntyä parantava kiintymyssuhde nuoren ja aikuisen välille. Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeä ymmärtää niitä diskursseja, joita lastensuojelun ympärillä on menneiden vuosikymmenten aikana käyty ja käydään edelleen. Oma tutkimukseni liittyy osaksi näitä diskursseja. Tämän taustoituksen jälkeen avaan teoreettisia lähtökohtia tälle tutkimukselle.

3 Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja aikaisempi tutkimus

”Nuoret tarvitsevat aikuisten läsnäoloa enemmän kuin mitään muuta. He ovat sitä aina tarvinneet, mutta nykyään vielä enemmän, sillä juuri siitä heillä näyttää olevan huutava pula. Lapsilta ja nuorilta puuttuu kuuleva korva ja ymmärtävä katse.” (Hellsten 2009, 50.)

3.1 Perhe nuoren kasvun kätilönä

Vaasalaista lastensuojelua tutkinut Reino Salo (1956) piti lähtökohtaan, että perhe on lapsen luonnollisin kasvuympäristö – kaikki muu hoito on keinotekoisia, myöskään sijaishoitoja ei voi verrata biologisiin perheisiin. Silti 1950-luvulla perhehoito nähtiin ”ainoaksi oikeaksi” hoitomuodoksi huostaanotetuille lapsille. Laitoshuollon tutkijat pyrkivät selvittämään, millaisille lapsiryhmille laitoshuolto saattaisi olla eduksi. (Salo 1956, 27.) 1950-luvulla kyläyhteisö, kaupunginosa, kortteli tai talo muodostaa lasten kannalta sosiaalisen verkoston, jolla on lapsen elämässä kasvattava merkitys. Toisaalta lapsen perheellä tai kodilla on suuntaa antavampi merkitys lapsen myöhemmissä vaiheissa kuin muilla myötäkavattajilla. (Mt., 61.) Lastensuojelutyötä 1950-luvulla koskeneet tutkimukset osoittavat, että kotikasvatuksen puutteet, vanhempien huolimattomuus ja välinpitämättömyys ovat lapsen kehitystä ja persoonallisuutta uhkaavia häiriölähteitä. (Mt., 65.) ”Perheen piirissä ovat vanhemmat lastensa tärkeimmät kasvattajat. Heille kuuluu ehdoton auktoriteettiasema lastensa ajatusmaailmassa lähes kouluikänsä asti. Vielä senkin jälkeen on lapsi yleensä täysin riippuvainen kodistaan.” (Mt., 83.)

Näin selkeästi perheen ja kodin merkitys nähtiin 1950-luvulla. Salo otaksuu, että epäsosiaalinen vanhempi jättää lapsiinsa perintönä epäedullisia vaikutteita. Tämä näkyy koulukotiin sijoitettujen osalta, joiden epäsosialisuus selvästi kulki sukupolvesta toiseen raskaana perinnöllisenä vaikutuksena. Koulukoteihin sijoitettujen nuorten kotiolot olivat muita ryhmiä vaikeammat. Vanhempien avioliiton eripuraisuus oli yleisempää pahantapaisten lapsuskodeissa kuin muissa. Kotielämän jatkuva ristiriitaisuus edistää alaikäisten lasten epäsosiaalista käytöstä. Isien merkitys pahantapaisten kodeissa oli pääosin negatiivinen, äidit

ovat yrittäneet pitää perhettä koossa. *Kodin vaikutus oli selkeästi suurempi näiden pahan-tapaisten ryhmässä* kuin varhaisemmin lastenkoteihin tai perheisiin sijoitetuilla, koska he elivät myöhempään kotona ennen sijoitusta laitokseen. (Mt., 83 – 98.) Kuvattu perheen haavoittuvuus on periaatteessa riskeiltään edelleen samankaltainen, historian jättämä ajan patina sekä ajan tuomat moninaisemmat ongelmat ovat nykypäivän perheiden haasteena.

Vielä 1990-luvulla perheen tehtävät ja lasten kasvattaminen näyttävät ymmärrettävältä ja selkeältä. Ihmisen kasvun kehityskaari perustui Erik H. Eriksonin (1902 - 1994) *psyko-sosiaalisen kehityksen kriisien mukaiseen ajatteluun, joka edelleenkin on yksi kehityspsyko-logisen ajattelun perusta*. Arajärvi & Varilo (1991) kuvaavat pelkistäen perheen kehitystä: Oletettu perheen kehityskaari kulkee aikuisten parisuhteesta lasten syntymään, kasvami-seen, nuoren itsenäistymiseen ja lopulta kotoa irrottautumiseen ja lasten omien perheiden perustamiseen. Lopulta vanhemmat ovat jälleen kahden.

Eriksonin (1988) ”kriisirakennetta” mukaillen Arajärvi & Varilo (1991) toteavat, että jo-kainen perheen muutosvaihe on omanlaisensa kriisi. Lapsen kehitys täysin muista riippu-vaisesta vauvasta vastuuta kantavaksi nuoreksi aikuiseksi tapahtuu näiden kriisien kautta. Lapsella on samanaikaisesti tarve kuulua jollekin – vanhemmille, perheelle, suvulle ja sa-manaikaisesti heillä on tarve liittyä johonkin perheen ulkopuolella olevaan – toverijouk-koon, jengiin, kodin ulkopuoliseen ideologiaan. Perheen keskeinen tehtävä on auttaa lasta irrottautumaan vanhemmistaan ilman sietämätöntä eron tuskaa. Arajärvi & Varilo muistut-tavat, että nuoren liian aikainen karkottaminen omien voimiensa varaan voi johtaa aggres-siivisiin ja väkivaltaisiin käytöshäiriöihin. Kohtuuttomien kriisien välttämiseksi perheen kasvatustehtävässä on parasta, kun vanhemmat yhdessä vastaavat johtajuudesta perheessä. Ongelmatilanteet syntyvät lähinnä autoritaarisissa perheissä, joissa on ”yksivaltias” van-hempi. Myös lapsi voi joutua perheen ”johtoon” tai saattaa syntyä myös klikki lapsen ja toisen vanhemman kanssa toista vastaan. Turvallisten rajojen muodostaminen on perheen keskeisin tehtävä. Vanhempien tehtävänä on auttaa lasta löytämään niin sisäiset kuin ulkoi-set rajat.

Arajärven & Varilon mukaan rajojen asettaminen liittyy lapsen identiteetin kehitykseen, tällöin lapsi huomaa vähitellen olevansa ”minä” ja kuuluvansa perheeseen yhtenä muiden joukossa. Kaoottisissa perheissä rajojen asettaminen ja säilyttäminen on vaikeata, jolloin vanhemmat ovat usein epä johdonmukaisia kasvatuksessaan. Sukupolvien väliset rajat hä-märtyvät niissä perheissä, joissa yksi lapsi joutuu toimimaan vanhemman roolissa ja otta-

maan vastuun. Päihdeongelmaisessa perheessä tällainen on tyypillistä, tällöin vanhempi ei kykene toimimaan riittävän vastuuntuntoisesti. Yksi perheen tehtävistä on opettaa lapsille tunteiden ilmaisua. Perheen tehtävä on opettaa lasta tiedostamaan tunteensa ja sietämään myös kielteisiä tunteita. Parhaiten positiiviset tunteet ja keskinäinen hellyys tukee lapsen kasvua. Perheen sisäinen kommunikaatio liittyy läheisesti myös tunteiden ilmaisuun. Mikäli perheenjäsenet eivät ole sinut omien tunteidensa kanssa, vaikeutuu tunteista puhuminen ja kommunikaatio jää pinnalliseksi ja voi jopa vääristyä. (Arajärvi & Varilo 1991, 104 – 108.)

Sosiologisesta näkökulmasta nähdään yleisesti, että ihminen on yhteiskunnan kulttuurin ja rakenteen luoma persoonallisuus, joka on käynyt läpi sosiaalistamisprosessin. Sosiaalistamista voidaan sanoa sosiaalisen syntymisen prosessiksi, se muoaa organismista yhteisöön osallistujan, ihminen on sosiaalinen olento (Szczepanski 1970, 96). Szczepanski näkee, että perheet, vertaisryhmät, lähiyhteisöt ovat sosiaalistamisen perusyksiköitä, jolloin biologinen luonto, synnynnäiset vaistot tai ihmispsykyen synnynnäinen rakenne eivät ole ihmisten käyttäytymisen yhdenmukaisuuden perustana eri paikoissa ja eri aikoina, vaan perustana on perheen, vertaisryhmän ja lähiyhteisön pysyvä samankaltaisuus, joissa sosiaalistaminen tapahtuu. Asiaa luonnollisesti vaikeuttaa se, että perheet ja muut yhteisöt eivät enää olekaan vakioita. Ihminen on silti kulttuuriin – aikaan ja paikkaan – sidottu, sosiaalistamisprosessin muovaama yhteiskunnallinen olento. (Mt., 106.) Sosiaalistumisprosessi on nykyään selkeästi moni-ilmeisempi, silti kasvavan lapsen alkuhetkillä korostuu edelleen perheen, vanhempien ja muun lähiyhteisön merkitys.

Vaikka perheen ja suvun sosiaalistavaa roolia korostetaan, on muilla sosiaalistavilla instituutioilla joskus jopa arvaamattomia vaikutuksia, eikä sosiaalisen pääoman perimä ole aina selitettävissä. Puuronen (2006, 195) tutki joensuulaisskinien taustoja ja selvisi, että heidän sosiaalinen taustansa oli hyvin heterogeeninen. Vanhempien joukosta löytyi niin työssäkäyviä, korkeasti koulutettuja kuin työttömiä ja kouluttamattomiakin henkilöitä. Osittain tämä selittyy sukupolvien välisestä kiistelystä. Vanhempi polvi pyrkii käyttämään valtaa, jolla jälkipolven ajattelutapoja pyritään kiistämään ja ohjaamaan. ”Vastaavalla tavalla nuoremmat sukupolvet tapaavat punnita, haastaa ja torjua vanhemman polven mallit, arvot ja asenteet, tukeutuen omiin kokemuksiinsa ja näkemyksiinsä” (Häkkinen ym., 2013, 10). Tällainen vastakkainasettelu liittyy yleensä aatteellisiin virtauksiin, joita erilaiset nuorisoliikkeet ja -suuntaukset edustavat. Sen rinnalla on ääriliikkeissä usein myös muita perheen rakenteita koettelevia tekijöitä. Puurosen skiniryhmästä rikoksiin syyllistyneistä suurin osa

oli kokenut vanhempiensa avioeron. Useimmiten avioerot olivat tapahtuneet lasten ollessa hyvin pieniä, vain muutaman vuoden ikäisiä. Varsin useissa tapauksissa vanhemmat olivat avioituneet uudelleen, ja pojat olivat asuneet eron jälkeen useimmiten äitinsä luona. (Puuron 2006, 195 – 196.)

Vanhemmuus ei ole koskaan helppoa, kasvatusvastuu on suuri ja ohjeistuksia on monia. Yhtenä suuntana on vanhemmuuden tukeminen ja ohjaaminen myönteisten kasvatusmenetelmien käyttämiseen. Tällöin lapsen tai nuoren toivottua käytöstä vahvistetaan ja ei-toivottu käytös jätetään huomiotta. Rankaisevista menetelmistä luovutaan ja pyritään opettamaan vanhemmuuden taitoja lisäämällä perheenjäsenten myönteistä vuorovaikutusta ja yhteistä toimintaa. (Haapasalo 2008, 234.) Vanhemmuuteen, nuorten ja vanhempien vuorovaikutukseen kannattaa edelleen kannustaa. On todettu, että perheen ja suvun sosiaalista merkitys on kestänyt sitä haastaneet muut sosiaaliset instituutiot, koska vaikutus on pitkäaikainen. ”Elämän varallisuuteen, sosiaaliseen ja ammatilliseen sekä toiminnalliseen ylisukupolviseen jatkumoon tai katkoksiin vaikuttavat monet tekijät. Aineellisen ja aineetoman pääoman perimisen ohella voidaan puhua sosiaalisen, kulttuurisen tai perhekohtaisen pääoman perimisestä. Kaksi edellistä liittyvät sosiaalisiin verkostoihin, luottamukseen ja sivistykseen, jotka siirtyvät sukupolvelta toiselle.” (Häkkinen ym. 2013, 11).

Kasvatusmenetelmiä on historia kulussa ollut monia, usein kuriin ja jopa väkivaltaan perustuvia. Omien lasten pahoinpitelystä tuli rangaistavaa vasta 1984 (Lauerma 2014, 65). Normaalin *vanhemmuuden riskitekijöinä* Soisalo (2012, 109) pitää sellaisia vanhempia, joilla on ankara, epäjohdonmukainen kurinpito ja kasvatus, laiminlyönti, hyväksikäyttö ja väkivalta kuuluvat heidän toimintaansa. Tämän lisäksi vanhemmat, jotka torjuvat lapsen tai käyttävät tätä syntipukkina. Toisaalta myös riittämätön lapsen valvonta tai emotionaalinen kietoutuneisuus ovat riskitekijöitä. Yksinhuoltajuus on monesti kuvattu riskitekijä, mutta myös vanhemman kumppaneiden useus. Selkeämmin tiedostettuja riskejä ovat riittämätön raskaudenaikainen terveydenhoito, tai päihteiden käyttö odotusaikana. Vanhemmuuden riskitekijänä Soisalo (mt., 109) pitää alle 20 vuoden iässä ensimmäisen lapsen saaneita nuoria. Myös sellaisia vanhempia, jotka eivät halua tai kykene asettamaan lapsen tarpeita omien tarpeidensa edelle.

Myös Haapasalo (2006, 124) pohtii lapsen kehitykseen liittyviä riskejä perheen kautta. Hän kuvaa perheen riskitekijöitä, jotka liittyvät perheen rakenteeseen, taloudellisiin oloihin, vanhempien ominaisuuksiin ja itse vanhemmuuteen. Myös hän näkee riskinä teinivan-

hemmuuden, vaihtuvat perhesuhteet, parisuhdeväkivallan, vanhempien mielenterveysongelmat ja antisosiaalisuuden. Kovat, väkivaltaiset kasvatuskäytännöt tai lapsen hyljeksivä kohtelu voivat suoraan lisätä lapsen riskiä kehittyä rikolliseen ja väkivaltaiseen suuntaan. Äidin yksinhuoltajuus on Haapasalon (mt., 125) mukaan toisinaan yhteydessä lapsen rikolliseen kehitykseen, mutta toisaalta yksinhuoltajuus voi olla lasta ongelmilta suojaava tekijä, jos perheestä on ajoissa poistunut väkivaltaisesti tai muulla tavoin ongelmallisesti käyttäytyvä vanhempi. Sinkkonen (2001, 100) kuitenkin muistuttaa, että lapsi ei ole vanhempiensa luomus ja että hänen kehitykseensä vaikuttaa kasvatuksen ohella monia muita tekijöitä, joskus asiat menevät huonosti, tekivät vanhemmat mitä hyvänsä, joskus ne menevät hyvin vanhemmista huolimatta. Toisaalta Sinkkonen (2015, 160) toteaa, että perheen ja vanhempien rooli on keskeinen lapsen ja nuoren kehityskaaressa, niin hyvässä kuin pahassa. Sinkkonen siirtää ajatuksen laitokseen sijoitettuun nuoreen ja toteaa, että sijoituksen jälkeen sijoituspaikan tehtävänä ottaa perheen tehtäviä omakseen ja luoda lapsen elämään järjestys ja rakenteita. Kysymys on sellaisista asioista kuin ruoka-ajoista, läksyjen luvusta ja nukkumaanmenoajoista. Joskus pelkästään vuorokausirytmien muutos rauhoittaa lasta enemmän kuin mikään varsinainen hoidollinen interventio.

Pian 2020-luvulle tultaessa ovat monet perheen perustehtävät, kuten myös perheen merkitys on muuttunut. Perheiden moninainen rakenne; yksinhuoltajaperheet, uusperheet, saman sukupuolen vanhemmat, kahden kodin monikkoperheet ja muut tavat järjestää perheen asiat, tekevät lasten maailmasta menneitä aikoja haastavamman. Lasten ja nuorten sosiaalisten verkostojen muutokset sekä internetin tuomat mahdollisuudet rakentavat tämän päivän lapsuutta ja nuoruutta moninaisemmin kuin koskaan.

3.2 Nuoruus lastensuojelussa

Lastensuojelun lainsäädännössä olisi syytä ymmärtää nuoruuden olevan jotain muuta kuin lapsuus, kuten Hellsten yllä on todennut, ”*nuoret tarvitsevat aikuisten läsnäoloa enemmän kuin mitään muuta*”. Pohdin tässä nuoruutta lastensuojelussa ja tavoittelen uudenlaista ja tutkimukseen perustuvaa lähestymiskulmaa nuoruuden merkityksestä tässä kontekstissa. Lastensuojelulaki määrittelee kaikki alle 18-vuotiaat lapsiksi ja nuorina laki pitää 18 - 20-vuotiaita. Näin lastensuojelulaki puhuttelee murrosiän kriisissä ja kasvuvaiheessa olevia nuoria lapsiksi, vaikka muissa lakiteksteissä ja arkikielessä heitä pääosin puhutellaan nuorina. ”Nuoruus on elämänvaiheena monella tavalla valtiollisesti säännelty. Eräs keskeinen

esimerkki tästä sääntelystä ovat ikäraajat, jotka määrittävät nuorten osallistumista erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin ja niitä asemia, oikeuksia ja velvollisuuksia, joita heillä on eri instituutioissa.” (Puuronen 2006, 165.) Toisaalta kysymys on nuoren identiteetin muodostumisesta, joka liittyy vahvasti yksilön toimintaan. Nuori rakentaa identiteettiään suhteessa toisiin ja ilmentää sitä toiminnallaan (Väyrynen 2009, 109). Nuoruuden määritelmiä on monenlaisia, Aalberg ja Siimes (2007, 67) pohtivat sitä näin: ”Nuoruus sijoittuu ikävuo- sien 12 – 22 väliin. Tämän vaiheen loppupuolella kiinteytyy jo suhteellisen muuttumaton aikuisen persoonallisuus. Nuoruusikä on rajallista, eikä kehityksellisesti pitkittyntä nuoruutta ole olemassa.” Silti nuoruuden määrittely ei ole helppoa tai yksiselitteistä. Aalberg ja Siimes (mt., 135) täsmentävät määrittelyään, heidän näkökulmansa on kehityspsykolo- ginen. He jaksottelevat nuoren kasvuvaiheet siten, että 12 - 14 -vuotiaat ovat varhaisnuoria; 15 - 17 -vuotiaat elävät varsinaista nuoruusvaihetta ja 18 - 22 -vuotiaat elävät jälkinuoruut- ta. Vastaavasti Kehily (2007, 54) luokittelee erikseen tyttöjen ja poikien kehitysvaiheet lapsuudesta aikuisuuteen. Hän määrittää 7 - 9 -vuotiaat tytöt lapsiksi, mutta poikien lap- suus ulottuu hänen mukaansa 14-vuotiaaksi saakka. Esipuberteetti tytöillä olisi 10 - 12 - vuotiaina ja molemmilla puberteetti 13 - 15 -vuotiaina ja jälkipuberteetti molemmilla 16 - 24 -vuotiaina.

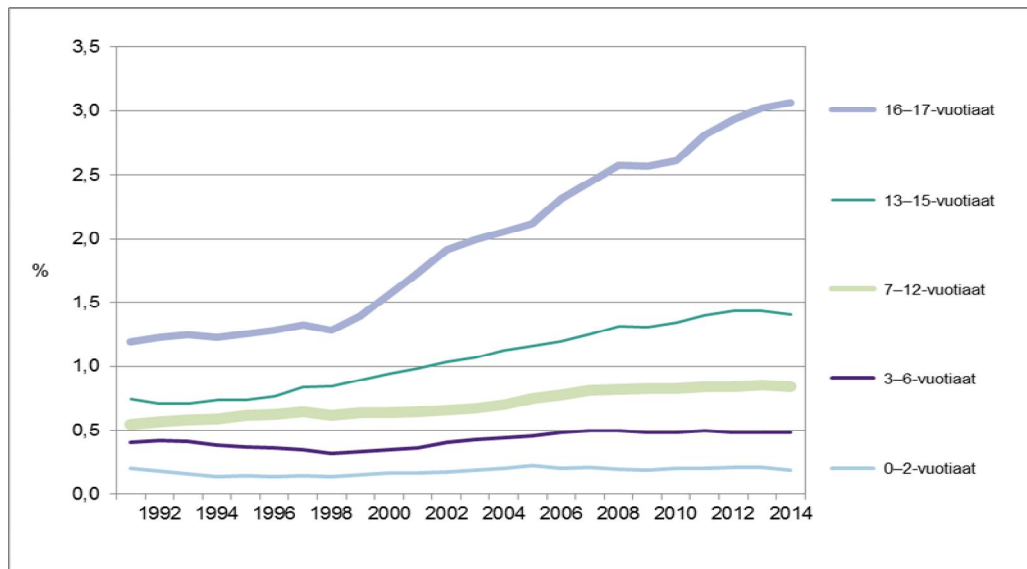
Lainsäädännölle tällaiset ikäryhmittelyt asettavat suuria haasteita. Oikeustieteen tohtori Sami Mahkonen tuo lain tulkitsijan näkökulmaa: ”Lapsella on neljä ikää, biologinen eli kronologinen ikä, tiedollinen (kognitiivinen) ikä ja tunnevaltainen (emotionaalinen) ikä sekä sosiaalinen ikä” (Mahkonen 2010, 100). Niinpä suomalaisessa lainsäädännössä lapset ja nuoret määritellään monella, jopa keskenään ristiriitaisella tavalla. Oman haasteensa se asettaa erityisesti lastensuojelulaille ja sen soveltamiselle nuoren näkökulmasta. Sosiaali- työn piirissä on virinnyt keskustelua nuorten kanssa tehtävästä erityisestä sosiaalityöstä. Tällöin puhutaan nuorisososiaalityöstä, jossa yhdistyvät sosiaalityön, nuorisotyön, kasva- tuksen sekä psykiatrian teoriat ja käytännöt. Nuorisososiaalityön tarvetta on perusteltu sil- lä, että nuoret jäävät marginaaliseen asemaan lastensuojelun sosiaalityössä. Nuoret voitai- siin ottaa sosiaalityössä huomioon selkeästi omana ryhmänään, joiden parissa työskente- llyyn voisi erikoistua. (Hipp ja Kivistö 2009, 181.) Hipp ja Kivistö viittaavat useampiin suomalaisiin selvityksiin, (Hämäläinen ym. 2008, Heikkinen ym. 2007, Wahlström 2000), jotka tukevat ajatusta.

Hämäläinen ym. (2008, 164) pohtivat *nuorisososiaalityön* perustaa ja ikärakenteita. He näkevät, että nuorisososiaalityö voidaan paikantaa nuorten palveluihin erikoistuneisiin yk-

siköihin, joissa asiakaskunta rajautuu iän mukaan. Nuorisososiaalityön keskeinen alue on lastensuojelun sosiaalityö, joka on ulottunut alle 18-vuotiaisiin ja jälkihuollon osalta 21-vuotiaisiin nuoriin. Nuorisolain mukaan nuoriksi tulkitaan alle 29-vuotiaat, lastensuojelulain tulkinta nuoruudesta on huomattavasti kapeampi. Nuorisososiaalityön voidaan tulkita alkavan 12. ikävuodesta, joka on rajapyykki itsenäiseen asianosaisuuteen lastensuojeluasiassa. Tällöin nuori saa oikeuden tulla kuulluksi, ja hänellä on itsenäinen muutoksenhaku-oikeus asiassaan. Nuorisososiaalityötä tehdään myös yli 18-vuotiaiden nuorten kanssa, esimerkiksi toimentulotukiasioissa. Tällainen tulkinta on mahdollinen, kun pitäydytään laajaan käsitykseen nuoruudesta, jossa nuoruus jatkuu 29. ikävuoteen saakka. Myös työvoimahallinnossa kohdennetaan erityistoimia erityisesti alle 25-vuotiaisiin nuoriin. Nuorten rikosoikeudellisen vastuun näkökulmasta 15 vuotta on ratkaiseva ikäraja, alle 15-vuotias ei ole vastuussa teoistaan. Nuorina rikoksentekijöinä pidetään henkilöitä, jotka ovat 15–20-vuotiaita syyllistyessään rangaistavaan tekoon.

Myllärniemen (2006) mukaan huostaanotettujen lasten ikä selittää sekä avohuollon asiakkuuden kestoa, aiempia sijoituksia että käytettyjä tukitoimia. Saattaa olla, että murrosikäiset joutuvat näkyvien ja kuuluvien ongelmien vuoksi helpommin sijaishuoltoon, tai toisaalta kysymys saattaa olla siitä, että avohuollon keinot puuttua ja sitouttaa nuoria työskenteleeseen ovat riittämättömät. ”Lastensuojelutyötä tulisikin jatkossa kehittää paremmin huomioiden lasten eri ikä- ja kehitysvaiheet ja niiden edellyttämät toimenpiteet ja erityisosaamisen tarve. Yleinen kehityssuunta sekä lastensuojelutilastojen että tämän aineiston valossa on entistä selvemmin se, että yhä suurempi osa huostaanotettavista lapsista on 13–17-vuotiaita nuoria.” (Myllärniemi 2006, 104.) Myös Sinkkonen (2015, 148) toteaa, että sijoitettavat lapset ovat nykyisin aiempia vanhempia, ja ovat yhä useammin nuoruusiässä. Kaiken lisäksi he ovat myös eläneet epävakaissa olosuhteissa pitkään ja heidän ongelmansa ovat päässeet kasvamaan monimuotoisemmiksi ja ovat siten vaikeampia. Nuoruuden ymmärtäminen omana itsenäisenä vaiheena voi edesauttaa yhtenäisen turvaverkon luomista erityisesti nuorten näkökulmasta, hoitorajat ylittäen. ”Nuorisososiaalityössä on lastensuojelunäkökulmaa laajempi orientaatio nuorten parissa tehtävään työhön. Työssä tarvitaan oman teoriapohjan lisäksi tietoa nuoruusiän kehitysvaiheen erityisluonteesta, kasvun ja kehityksen ehdoista, erilaisista kasvuympäristöistä ja nuorisokulttuurista. Kyse on osin yhteisestä tietopohjasta nuorisokasvatuksen ja -psykiatrian kanssa.” (Hämäläinen ym. 2008, 162.)

Kuvio 1: Huostassa olleet lapset suhteutettuna vastaavanikäiseen väestöön vuosina 1991–2014, % (THL Lastensuojelu 2014)

Myös THL:n tilastot vuodelta 2014 (Kuvio 1) vahvistavat tämän kehityssuunnan ja niiden valossa suurin kasvu huostaanotoissa tapahtuu 16 -17 -vuotiaiden nuorten keskuudessa. Selkeä käänne on tapahtunut 2000-luvulle tultaessa. Yllä kuvatun (THL 2014) viimeisimmän sijoitustiedon mukaan huostassa olleiden 16 - 17 -vuotiaiden nuorten ikäryhmästä heidän osuutensa oli 3,1 %, se oli selvästi suurempi kuin nuoremmissa ikäryhmissä. Samoin Kustaaalassa painopiste on jo pitkään ollut 15 vuotta täyttäneissä nuorissa.

3.3 Valtasuhteet lastensuojelussa

Lastensuojelussa kyse on vallasta. Itse laki antaa raamit interventiolle ja myös raamit sille työlle, jolla nuoren asiat voidaan saada hallintaan. Vastapuolena korostuu tänä päivänä erityisesti nuoren oma subjektiivinen ja yksilöllinen oikeus ratkaista oman elämänsä suunta, jossa itsemääräämisoikeudella on suuri merkitys. Lastensuojelullisin perustein ja lain suomin oikeuksin laitokseen sijoittaminen tarkoittaa toki tähän yksilölliseen itsemääräämisoikeuteen kajoamista. Näin yhteiskunta osoittaa valtaansa suhteessa alaikäiseen, alle 18-vuotiaaseen lapseen ja nuoreen. Laitokseen sijoittaminen ei poista sijoituksen taustalla olleita ongelmia. Monet asiat vaativat pitkäjänteistä työtä ja usein työn myötä nousee esiin uusia ongelmia ja asioita joihin pitää tarttua. Kriisin hetkellä näkyvissä on vain jäävuoren huippu. Sijoituksessa on kyse kokonaisvaltaisesta nuoren arjen haltuunotosta, jossa valta ja

vastuu siirtyy vanhemmilta omahoitajalle. Nuoren asioista vastaava sosiaalityöntekijä on sijoituksessa prosessinjohtaja (Saastamoinen 2016), silti arjen valta ja vastuu siirtyy sijais-huoltoon.

Kasvatuksellisena näkökulmana Laakso (2009, 258) näkee, että lastenkotityössä kyse on ennen kaikkea aikuisen ja lapsen välisestä suhteesta ja aikuisen ja lapsen väliseen suhteeseen liittyy erilaisia vastuita ja valta-asetelmia. Aikuisen valta näyttäytyy Laakson mukaan lasta suojelevana vallankäyttönä lastenkotityössä – sitä ei pääse pakoon. Omahoitajan valta suhteessa omahoidettavaan on piirretty ammatillisuuden lisäksi asiakassuunnitelmiin ja nuorta koskeviin tavoitteisiin. Arkisessa lastenkotityössä omahoitajan tietoisuus nuoren tavoitteista ja nuoren vastaan pyristely on ristiriitainen asetelma. Vaaditaan turvallisia rajoja ja hyvää ammatillisuutta, jotta vastaan pyristelevää nuorta voidaan ohjata irti entisistä paheistaan. Laki antaa siihen mahdollisuuden mutta samalla myös velvollisuuden. Kaikkea tätä toimintaa valvoo lapsen ja nuoren edun nimissä hänen sijoittamisestaan vastuussa oleva sosiaalityöntekijä. Hänen tehtävänsä on valvoa, että nuori saa juuri sitä hoitoa ja tukea jota hän tarvitsee. (Saastamoinen 2016.) Sosiaalityöntekijällä on valtasuhteissa oma merkittävä roolinsa erityisesti suhteessa vanhempiin kuin myös lastensuojelulaitoksen henkilöstöön. Ongelmalliseksi tilanteen tekee, jos sijoituspaikan aikuisilla on luottamuspuola sosiaalityöntekijää kohtaan. Esimerkkinä Sinkkonen (2015,152) kuvaa asetelman, jossa ohjaajien mielestä sosiaalityöntekijä tukee lapsen yhteydenpitoa biologisiin vanhempiin silloinkin, kun se on lapselle vahingollista, ja ohjaajat ovat epävarmoja saamansa tue varauksettomuudesta. Sijoituksen ja kasvatustuon myötä valtasuhde siirtyy kotoa laitokseen, vaikka huoltajuus säilyy vanhemmilla ja prosessijohtajuudessa vastuu sosiaalityöntekijällä. Kodin valtasuhteet perustuvat yleensä kodin normistoon, vanhempien varaan, heidän vastuulleen. Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä enemmän hän tarvitsee ja vaatii omaa tilaa ja toimivaltaa itselleen. Perheiden sisäiset valtasuhteet, keskinäinen kunnioitus, yhteistyö ja tilan antaminen toiselle luovat myös kunkin perheen identiteetin. Kuten Jarkko Tontti (1998) pohtiessaan Michel Foucault'n ajatuksia vallasta toteaa, yksilöiden ja ryhmien identiteetin rakentuvan osittain valtasuhteissa olemisen kautta.

Lastensuojelun sijoitusprosessissa lain suoma valta on sosiaalityöntekijöillä. He tulkitsevat lakia ja nuoren ympärillä olevaa tilannetta. He arvioivat, onko sijaishuollolle tarvetta vai haetaanko muita keinoja nuoren tilanteen korjaamiseksi. He myös ratkaisevat, minne lapsi tai nuori sijoitetaan, jos perusteet sijoittamiselle löytyvät. Mikäli päädytään lastensuojelu-

laitokseen, niin näiden kirjosta haetaan sellainen, joka parhaiten sopii nuoren tarpeisiin. Lastensuojelulaissa todetaan sijaishuoltopaikan valintaan liittyen, että valinnassa tulee kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarusuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Lisäksi tulee mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon lapsen kielellinen, kulttuurinen sekä uskonnollinen tausta. Laitoshuoltoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla. (Lsl 50 §.) Lisäksi laki edellyttää 12 vuotta täyttäneen kuulemista häntä koskevissa asioissa, myös hänen mielipidettään sijaishuoltopaikasta on kuultava. Lapsen etu on kaikkien ratkaisujen perusta. Sosiaalityöntekijöiden valta ei voi olla mielivaltaa, vallan rajat on selkeästi lastensuojelulaissa määritetty. Toisaalta interventiotilanteessa päihteitä ja erityisesti huumeita käyttävän nuoren ja siihen puuttuvan tahon välinen valtasuhde on epäsymmetrinen, minkä seurauksena nuoren ja puuttuvan tahon välille syntyy lähes aina vastakkainasettelu (Väyrynen 2009, 116).

Olen valinnut Foucault'n ajatukset valaisemaan valtaa lastensuojelun laitossuhteisössä. Tontin (1998) mukaan Foucault'n ajattelussa korostuu oivallus, että ihminen tai ryhmä ei säily samana olennaisten valtasuhteiden muuttuessa. Syntyy yksilöitä ja ryhmiä, jotka harjoittavat valtaa tai alistuvat siihen. Täten on myös vääjäämätöntä, että jokainen ihminen sekä harjoittaa valtaa, että on vallan harjoituksen kohteena; valta on koko sosiaalisen kentän kattava verkosto. Tästä asetelmasta on pääteltävissä, että omahoitajan ja nuoren kohtaaminen alkuhaastattelutilanteessa on myös eräänlaista valtasuhteiden asemointia. Nuori saattaa tietoisesti mitätöidä ja vähätellä menneitä tai hajonneita valtarakenteita ollessaan itse vallan huipulla. Sijoituksen hetkellä monet turvalliset raja-aidat ovat kaatuneet, alkuketken kuuluu usein nuoren pyrkimys irrottautua vanhemmistaan. Nuori vertaa itseään myös suhteessa muihin nuoriin, vertailemalla ja hakemalla toisten tekemisistä oikeutusta omille teoilleen. Sijoitusvaiheessa pyrkimys oman elämän hallintaan on johtanut rajattomuuteen ja saavutettu vapaus ei enää nuoren kontrolloitavissa. Riikka Korkiamäki (2013, 48) määrittelee väitöskirjassaan *vertaiset*. Hänen mukaansa heitä yhdistää samankaltainen elämäntilanne, samanikäisyys ja samansuuntainen oleminen ja toiminta siinä kulttuurisessa ympäristössä, jossa he arkeaan elävät. Suurin osa Kustaalaan sijoitetuista nuorista tuntevat ja tietävät muut yhteisössä elävät nuoret ja kokevat suurta yhteenkuuluvuutta jo alkuhetkillä. He kokevat olevansa *vertaisia* toistensa kanssa.

Nuorten kanssa työskennellessä voi havaita monenlaisia nuorten keskinäisiä *valtasuhteita* – on erilaisia mielipidejohtajia, asiajohtajia, muotijohtajia – johtajia hyvässä että pahassa, niin myös lastensuojelulaitoksen nuorisoryhmässä. Foucault'n ajattelusta Tontti nostaa keskeiseksi juuri mikrotason valtasuhteet, yksittäisten toimijoiden tai pienten ryhmien väliset suhteet. Foucault näet väittää, että makrotason suhteet ovat vain abstraktioita ja reduktioita mikrotasosta ja täten arvaamattomia ja eräässä mielessä vapaan, tietoisien päätöksenteon tavoittamattomissa. (Tontti 1998.) Kokemuksesta voi tietää, että lastenkodin arjessa nuoret kyseenalaistavat aikuisten vallan tai auktoriteetin päivittäin. Yksilöllisyyden ja nuoren itsemääräämisoikeuteen liittyvät asiat ovat tiiviisti mukana arjen työssä. Nuorten osallisuutta on lisätty, jolloin pelkästään rajoituksiin perustuvaa pakkovaltaa on voitu vähentää.

Huumeiden käyttöön puuttumisen yhteydessä itsemääräämisoikeuteen liittyvät kysymykset nousevat esiin. Vastakkain ovat käytön rajoittamista edustavat aikuiset ja nuori, joka joutuu ottamaan kantaa omaan huumemaailmaan liittyvään identiteettiinsä. Kun riippuvuuteen puututaan, joudutaan aina puntaroimaan yksilön autonomian ja yhteiskunnan vastuun suhdetta. *Miten pitkälle yhteiskunnalliset instituutiot sallivat yksilön toteuttavan itsemääräämisoikeuttaan pakonomaisessa toiminnassa, joka pahimmillaan voi johtaa itsetuhoon, syyllistymättä välinpitämättömyyteen tai heitteille jättöön. Väliintulon ja autonomian suhde on aina ristiriitainen puuttumisen kohteena olevalle yksilölle.* (Väyrynen 2009, 108 – 109, 115.) Vastaavanlaisessa ristipaineessa toimitaan lastenhuoltolaitoksen arjessa kaikissa rajoitustilanteissa. Jokainen ratkaisu pitää olla aina hyvin perusteltu ja linjassa laillisiin oikeuksiin, jolloin huolehditaan sekä nuoren että ohjaajan oikeusturvasta.

”Vankilan kaltaiset kurinpidon ja valvonnan yhdistelmät toimivat hänen [Foucault] mukaansa kaikkialla nyky-yhteiskunnassa: mielisairaaloissa, päihdehuoltolaitoksissa, kouluissa, tehtaissa, toimistoissa, sosiaalivirastoissa” (Helén 2000, 472). Alkuhaastattelussa saatuja vastauksia voidaan peilata suhteessa Foucault'n ajatteluun siitä, miten tieto ja valta muokkaavat erilaisten ryhmien piirteitä (vangit, potilaat, oppilaat) – yhtäläillä lastenkotinuoren piirteitä ja tapaa ilmaista itseään. Teoksessaan *Tarkkailla ja rangaista* Foucault sanoo haluavansa kirjoittaa vankilan historian, jossa kysymyksessä on *koko vallan harjoittama ruumiin teknologia*. Tavoitteena ei ole "nykyhetken historian kirjoittaminen" vaan menneisyyden historian kirjoittaminen nykyajan ilmaisuja käyttämällä. (Foucault 1980, 38 – 39.) Näin valta voidaan Foucault'ia mukaillen liittää tiedon kautta diskursseihin, jotka palvelevat tietyn valtarakenteen intressejä. Valta on kaikkialla, jolloin mikään ei ole siitä vapaata, mutta valta ei ole pelkästään kieltoja ja kieltämistä, vaan se voi sisältää myös mie-

lihyvää. Rajoittamisen ja alistamisen lisäksi valta sekä tuottaa asioita että muodostaa tietoa. (Husa 2012, 272.) ”Valta on Foucault’lle nimetöntä ja hajautettua, eri laitoksissa ja instituutioissa toimivaa mikrovaltaa – valtaa vailla kasvoja. Kurinpito on mikrovallan teknologia, jolle ominaista ovat tarkkailu ja valvonta sekä normaalistamiseen tähtäävä rankaiseminen ja palkitseminen, jolloin fyysisten pakkokeinojen käyttö jää vähäiseksi.” (Husa 2012, 273.) Helén (2000, 473) vastaavasti tulkitsee Foucault’ia siten, että kurinpidon tietyt alistus- ja harjoitusmenetelmät ja järjestelyt luovat itsekurin, jonka ansioista kurinpito toimii ikään kuin itsestään. Kurivallassa henkilö on toissijainen, oleellista on vallan käytön jatkuvuus ja järjestelmällisyys, tällöin koneisto tai organisaatio toimii. Kukaan yksittäinen henkilö ei edusta sitä, vaan se on kasvotonta.

Omat havainnot vahvistavat ajatusta, että *laitoksissa tapa toimia ja järjestää arkea* on osaltaan kuvattua kurivaltaa ja järjestelmää, joka asettaa nuoret tiettyyn toimintakulttuuriin, jolloin he kykenevät myös omatoimisesti ylläpitämään järjestystä. Tämä edellyttää, että laitoksessa on selkeät kaikkia koskevat säännöt, yhtäläiset ja perustellut tavat toimia. Laitokseen sijoittaminen tarkoittaa asettumista näihin normeihin. Nykyinen lastensuojelulain tulkinta on itsemääräämisoikeuden korostamisen kautta vienyt laitoksilta mahdollisuuden toteuttaa yhdenmukaisia, kaikkia koskevia sääntöjä ja toimintatapoja. Tämä johtaa siihen, että yksittäisissä rajoitustilanteissa kurivallalla onkin kasvot: se on joko laitoksen johtaja tai ohjaaja, joka on kyseisen rajoituksen toteuttanut. Tästä seuraa myös tappouhkaukset ja muut lievemmat henkilöön kohdistuvat suorat uhkaukset.

Kustaalassa vierihoito-osasto tilana ja nuoren vapautta ja liikkumista rajoittava vastaanottaminen edustavat Kustaan valtarakennetta. Tilana ja toimintana se on osa valvontajärjestelmää, jossa nuori on jatkuvan kontrollin alla. Foucault (1980, 267) kuvaa vankilajärjestelmää ja toteaa, että ensimmäinen periaate on eristys. Tällä hän tarkoittaa eristämistä ulkomaailmasta, kaikista rikokseen johtaneista tekijöistä sekä kanssarikollisista, lisäksi siihen kuuluu eristäminen toista rikollisista. Vierihoito-osaston toimintaperiaatteet on kuvattu tarkemmin alaluvussa 2.5. Sen toimintamalli muistuttaa rakenteiltaan Foucault’n kuvausta, joskaan ei niin totaalisisessa mielessä. Vierihoidossa ei ole kysymys sellaisesta eristämisestä kuin vankeinhoidossa. Foucault (mt., 269 – 270) viittaa Journal des économistes II, 1842 kirjoitukseen, jossa eristäminen kuvataan totaalisisena yksinolona, jolloin yksinäisessä sellissä vanki joutuu oman itsensä armoille; omien tunteidensa ja ympäröivän maailman hiljaisuudessa hän uppoutuu omaantuntoonsa, kuulostelee sitä ja samalla havaitsee, että hänessä herää moraalinen tunne, joka ei koskaan täysin tuhoudu ihmisen sydämessä.

Tässä piilee usko ihmisen hyvyyteen. Lastensuojelutyössä oma lähtökohtani liittyy samaan näkemykseen. Jokaisessa nuorella on jotain hyvää, eikä heidän joukkoonsa mahdu toivotomat tapaukset. Foucault'in kuvaama eristäminen, yksinäisyys omien ajatustensa kanssa, ei kuulu nykypäivän ajatteluun lastensuojelun laitostyössä. Seinät eivät auta ketään, pakoon perustuvat yksin olo harvoin korjaa ongelmallista tilannetta. Lastensuojelun rajoitus-tilanteissa apua tarjotaan omahoitajan avulla – kyse on luottamuksen rakentamisesta ja avoimesta vuorovaikutuksesta. Tämä ei edellytä pakkoa, mutta vaatii turvallisen ja tasavertaisen ympäristön asioiden käsittelylle. Parhaimmillaan vierihoito, toteutettuna turvallises- sa ympäristössä, edustaa tällaista.

Sijoituksen ensimmäisten viikkojen tavoitteena on ”normaalistaa” nuoren tilanne. Rajalli- sessa tilassa kyse on valvonnasta, jossa kontrolli on jatkuvaa ja totaalista, jokaista yksilöä opastetaan yksilöllisesti ”oikeaan” suuntaan. Nuoret ymmärtävät hyvin olevansa valvonnan alla – aika ajoin se saattaa tuntua ahdistavalta rajattomaan vapauteen tottuneen nuoren mie- lessä. Lastensuojelulaki antaa toiminnalle valtuutuksen huostaan otettujen tai kiireellisesti sijoitettujen nuorten rajoittamista – erityinen huolenpito (71§-73§), eristäminen (70§), liik- kumisvapauden rajoittaminen (69§) – koskevien pykälien kautta.

Tarja Heino toteaa Kai Alhasen (2014, 4) kirjoittaman ”Vaarantunut suojeluvalta” - raportin saatesanoissa, että tutkimusraportti tuo tutkittuun kokonaisuuteen uuden näkökul- man ja kytkee lastensuojelun uhkatekijät laajempaan yhteiskuntafilosofiseen keskusteluun vallasta ja vallankäytöstä. Lastensuojelun tehtävä on suojella lasta ja toimia niin, että lapsi voi kasvaa turvallisesti vailla jatkuvaa uhkaa. Julkisessa keskustelussa lastensuojeluun lii- tetään usein vallan väärinkäyttö. Heinon mukaan väitettä olisi syytä tarkastella tarkemmin myös siitä näkökulmasta, mitä lasten elämässä saadaan aikaan valtaa käyttämällä, ja toi- saalta lastensuojelussa tavoitteena on käyttää valtaa positiivisessa mielessä, vaikka näin ei valitettavasti aina tapahdukaan.

Alhanen (2014, 17) nojaa Foucault'n ajatuksiin, jonka mukaan vallankäyttöä on kaikissa ihmisten välisissä suhteissa, sillä koetamme jatkuvasti vaikuttaa toistemme toimintaan eri- laisin tavoin. Ihmiset käyttävät valtaa niin yksityiselämässä kuin julkisella alueella. Valta ja kuri liitetään usein yhteen, vaikka vallalla voi olla monet kasvot, eikä kurinkaan voi olla mielivaltaa. Foucault'in mukaan kurinpidon idea on käyttää välittömiä pakkokeinoja mah- dollisimman vähän. Kurin tarkoitus on tuottaa kuuliaisia ja hyödyllisiä yksilöitä. Toisin sanoen muokkaus ja tarkkailu muovaavat kurinalaisia yksilöitä, sopeuttavat itse kunkin

yhteiskuntajärjestykseen ja valjastavat omat kykynsä ja voimansa yhteiskunnalle hyödyllisiksi. (Helén 2000, 473.) Kysymys on johdonmukaisesta lasten kasvatuksesta, turvallisten rajojen asettamisesta, eettisesti vastuullisesta ja oikeudenmukaisesta toisen ihmisen kunnioittamisesta.

Lasten kasvatuksessa ja ohjauksessa tärkein kysymys on kysymys vallasta. Valta on pulmallista, koska se on aina tavalla tai toisella rajoittavaa ja rajoituksen kohteeksi joutuminen herättää aina negatiivisia tunteita. Toisaalta kun valtaa käytetään oikein, syntyy myös myönteisiä tunteita, niistä tärkein on turvallisuus. (Tahkokallio 1995, 20.) Turvallisuuden tunne syntyy siitä, että lapsen ja nuoren ympärillä on selkeät ja johdonmukaiset rajat. Normaalisti rajojen asettajina toimivat lapsen vanhemmat. Viime vuosien vitsaus piilee siinä, että perheissä ei enää uskalleta käyttää valtaa, koska pelätään väärää valtaa. Tämän vuoksi vältetään varmuuden vuoksi kaikkea vallan käyttöä. (mt., 22.) Lasten ja nuorten itsemääräämisoikeuden korostaminen myös selkeissä rajattomuutta koskevissa tilanteissa johtaa siihen, ettei myöskään hoitoyhteisöissä käytetä valtaa oikealla tavalla. Tämä näkyy erityisesti avohuollon sijoituksissa. Nuoret tietävät oikeutensa ja sen seurauksena piittaamattomuus säännöistä välittyy myös muihin sijoitettuihin nuoriin.

Lastensuojelutyöhön liittyy aina vallankäyttö. Pääsääntöisesti jo virkansa velvoittamina vallankäyttäjinä toimivat erityisesti sosiaaliviranomaiset. Valta kohdistuu uhanalaisiksi todettuihin lapsiin ja nuoriin. Valta kohdistuu myös heidän läheisiinsä ja tietyssä määrin myös moniin muihin lapsen elämässä toimiviin viranomaisiin ja ammattilaisiin. ”Voimallisella vallankäytöllä on aina monenlaisia ja usein myös arvaamattomia seurauksia. Niinpä sosiaaliviranomaisten harjoittaman suojeluvallan vaikutuksia on jatkuvasti syytä seurata ja arvioida.” (Alhanen 2014, 17.)

Myös Hoikkala (2011, 249) nojautuu Foucault’n tuotantoon valtaa ja kontrollia pohtiesaan, jolloin erilaisissa laitostytännöissä tuen ja kontrollin ulottuvuudet kietoutuvat tiiviisti yhteen. Foucault’n ajattelua ja käsitteistöä seuraten lastensuojelulaitosten päihde- ja huumekontrollissa voi erottaa erilaisia vallan säikeitä. Kurivallalla viitataan ihmisruumiin yksityiskohtaiseen ja jatkuvaan hallintaan. Hoikkalan mukaan tämänkaltaisia elementtejä on mahdollista löytää esimerkiksi sellaisista nykyajan ”koulimiskäytännöistä”³, joissa yksi-

³ Hoikkala tarkoittaa erilaisia nuoren rajoittamiseen liittyviä toimia – lastensuojelulaissa kyse on nuoren eristämisestä, liikkumisvapauden rajoittamisesta, erityisen huolenpidon järjestämisestä. Yksilön autonomiaa rajoitetaan ja rajoitus toteutetaan tarkoituksenmukaisessa yhteisössä. Tällaisissa tapauksissa kyse on vakavista huume- tai muista päihdeongelmista, vakavista rikoksista tai aggressiivisesta käytöksestä.

lön autonomian ja itsemääräämisoikeuden sekä institutionalisoituneen kurinpidon ja vallankäytön raja on vähintäänkin häilyvä. *Hoivaavan vallan käsite* nivoo tuen ja kontrollin sananmukaisesti yhteen. Hoikkalan mukaan tällä tarkoitetaan menettelytapoja, joissa *valtaa ja kontrollia käytetään toisen tukemiseksi, hyvinvoinnin lisäämiseksi ja auttamiseksi*. Esimerkiksi huumehoidossa testauksen tavoitteena on toimia apuna huumeiden käytöstä luopumisessa, jolloin ajatuksena on, että ulkoinen kontrolli kääntyy vähitellen käyttäjän sisäiseksi kontrolliksi.

Foucault'n vallankäytön teoreettista jäsenystä Alhanen kuvaa ”toimintaan kohdistetuksi toiminnaksi”. Se tarkoittaa sitä, että valtaa käyttävä osapuoli pyrkii suuntaamaan vallankäytön kohteena olevan osapuolen toiminnan kohti asetettua päämäärää. Vanhempien kasvatustehtävässä vanhemman lapseensa käyttämä valta voi näkyä kotiintuloajan tai nukkumaan menon tai yhteisen ruoka-ajan vaatimisena. Alhasen mukaan tällöin *valta on pikemminkin tuottavaa ja ohjaavaa kuin pakottavaa tai alistavaa*. Asioiden toivotaan tapahtuvan tietyllä tavalla, vanhemman haluamaan suuntaan. (Alhanen 2014, 17.) Tahkokallio (1995) muistuttaa, että valtaa on aina olemassa ja sitä pitää osata käyttää, vallalle löytyy aina käyttäjä. Mikäli vanhemmat eivät sitä käytä, käyttää valtaa perheen lapsi tai nuori. ”Valta ja vastuu liittyvät saumattomasti yhteen. Pitää olla saman verran valtaa kuin on vastuuta. Vastuuton valta johtaa ongelmiin.” (Tahkokallio 1995, 20.)

Monet lastensuojelussa käytetyt interventiot sisältävät voimakasta vallankäyttöä, jolla rajoitetaan kansalaisten vapautta toimia oman tahtonsa mukaan. Äärimmäisissä tapauksissa, huostaanotoissa, viranomaiset päättävät vanhempien sijaan siitä, missä lapsi saa asua, kuka hänestä huolehtii ja miten häntä kasvatetaan. ”Lastensuojelu kajoaa lähes poikkeuksetta kansalaisten perhe-elämään, joka on yksi yksityiselämän ydinalueista” (Alhanen 2014, 18).

Tahkokallion (1995, 21 – 22) mukaan valta käsitteenä on ongelmallinen, koska vallan kiertunut muoto on väkivalta. Tämä vallan nurja puoli on paha peikko useampien ihmisten mielissä, helposti kaikki valta nähdään olevan sukua väkivallalle. Suomalaisen kulttuurin vallitseva negatiivinen ajattelutapa johtaa siihen, että emme tähtää suoraan hyvään, vaan yritämme välttää pahaa. Tämän vuoksi yritämme varmuuden vuoksi välttää kaikkea vallankäyttöä, että emme vain olisi väkivaltaisia. Vuosien saatossa monet poliisien kanssa vakavasti tekemiseen joutuneet Kustaalan nuoret, kuvaavat pidätys- tai pysäyttämistilanteita äärimmäisen väkivaltaisina tapahtumina. Vallankäyttö edellyttää aina malttia ja viisautta.

Alhasen (2014, 22) mukaan lastensuojelun valta vaarantuu joko silloin, kun siltä katoavat keinot toteuttaa tehtävänsä, tai silloin kun se ylittää oikeutettuja rajojaan. Näyttää siltä, että ollaan tultu tilanteeseen, jossa lastensuojelun vallankäyttöä uhkaavat samanaikaisesti molemmat vaarat. *Keinot auttaa vaikeisiin tilanteisiin joutuneita* nuoria ovat heikentyneet ja toisaalta kiireellisten sijoitusten määrät ovat jatkuvasti kasvaneet. Se on yhtälö joka vaarantaa autettavien ja auttajien kohtaamisen.

3.4 Syyt ja seuraukset

Nuoren huostaanotto ja erityisesti kiireellinen sijoitus on ankarasti vapautta rajoittava toimenpide. Lastensuojelullisin perustein tehty huostaanotto tai kiireellinen sijoitus perustuu arvioon, jossa nuori on vaarantanut omaa kasvuaan ja kehitystä, ja toimenpiteisiin on ryhdyttävä. *Laki edellyttää, että lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä; tai lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihhteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.* (LSL 417/2007 40§). Kiireellinen sijoitus perustuu näihin samoihin perusteisiin, toimenpiteisiin vain pitää ryhtyä välittömästi.

Nuoren liikkumisvapautta voidaan rajoittaa, mikäli se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja jos se on lapsen edun mukaista. Tällöin sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihhteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin verrattavalla käyttäytymisellään; tai lapsi laitoksessa käyttäytyy yllä mainitulla tavalla; tai rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä. (LSL 417/2007 69§)

Äärimmäisessä tilanteessa nuori voidaan eristää laitoksen muista nuorista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on vaaraksi itselleen tai muille taikka jos eristäminen on muusta erityisen perustellusta syystä nuoren hengen, terveyden tai turvallisuuden kannalta välttämätöntä. Eristämistä ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin nuoren huolenpito ja hoito välttämättä edellyttää. (LSL 417/2007, 70§)

Liikkumisvapaus voidaan rajoittaa laitoksen tiettyyn osaan, asuintilaan tai alueeseen. Eristäminen toteutetaan yleensä laitoksen erityisessä, sitä varten tarkoitettussa tilassa. Näillä toimenpiteillä tulee olla aina lain perusteet ja ne pitää lopettaa välittömästi, mikäli toimet ovat ilmeisen tarpeettomat. Kaikenlaiseen rajoittamiseen tulee suhtautua ammatillisen kriittisesti myös vaihtoehtoisia keinoja etsien. Monesti rajoitukset ovat selkeästi perusteltuja, eikä muita keinoja ole mahdollisuus toteuttaa. Lauerma (2014, 96) kuvaa samaa tuskaa toteamalla virkansa keskeiseksi sisällöksi psykiatrisen hoidon, jolloin hän toiminnassaan osallistuu ihmisten vankilassa pitämiseen. Ihmisten pahoista teoista tarjotaan melko yhteismitallinen seuraamus, jota voi kutsua kostoksi tehdystä teosta. Tällainen vapaamuotoisen⁴ kostamisen, jota vankila edustaa, turvataan, että pahantekijä ei pääse jatkamaan tappamista ja raiskaamista. Vastaavasti Foucault kuvaa rangaistuksen kostonäkökulmaa: ”Kuitenkin vankeus ylittää pelkän vapaudenmenetyksen vielä olennaisemmin. Siitä pyrkii tulemaan rangaistuksen muunteluväline; väline jolla on sille uskotun tuomion täytäntöönpanon vuoksi ainakin osittain oikeus toistaa tuomion perusta.” (Foucault 1980, 275.)

Lauerma kokee, että tässä pyövelin tehtävässä on ”vähintään voimakas humaani sivuvivahde, ellei peräti pääjuonne. Kärsimyksen aiheuttaminen hallituin ja hyvin päämäärin voi kaikessa karuudessaankin olla joskus välttämätöntä ja koitua sekä yksilön että yhteisön parhaaksi.” (Lauerma 2014, 96.) Vaikka vankilaa ja lastensuojelulaitosta ei pidä samaistaa toisiinsa, löytyy lastensuojelulaitoksista tuo sama ”humaani sivuvivahde” ja päämäärä toteutuakseen on kaikessa ”karuudessaan” ja rajoineen aivan välttämätön niin nuorelle itselleen kuin koko yhteisölle. Toisaalta nuoren tuomitsemista vankeusrangaistukseen pyritään välttämään, koska vankila on omiaan leimaamaan nuorta ja vahvistamaan hänen antisosiaalisia siteitään, siksi nuorille haetaan vaihtoehtoisia ohjelmia rikosten hyvittämiseksi. (Haapasalo 2008, 235.) Rikostelevien nuorten leimaantuminen rikollisiksi voi vankistaa rikosuraa yhtä lailla, jos tiettyihin nuorisoryhmiin aletaan suhtautua epäluotettavina ja epäilyttävänä ryhmänä. Valvontaa ja kuria lisätään, jolloin kontrolli voi vähentää toki masarikollisuutta, mutta luo samalla epäluottamuksen ilmapiiriä nuorten sekä viranomais- ja aikuisyhteiskunnan välille sekä jämyyttää rikoksia tehneet nuoret rikosurille. (Honkatukia & Kivivuori 2006, 10.)

⁴ Lauerma pitää (Foucault'n mukailleen) vankilaa eräänlaisena koston välineenä vangin pahoja tekoja korvaamaan. Tässä ajattelussa ei ole kyse hammas hampaasta -kostamisesta, vaan sivistyneestä tavasta asettaa vankila koston välineeksi.

Helén (2000, 474) kuvaa Foucault'in ajattelua, jonka mukaan kurinpitomekanismit etsivät yksilöiden epänormaaliuksia. Kun kuri kiinnittää huomioita vain poikkeavuuteen, se ei luo ”yksilöä” ihanteena vaan normaaliutena, joka määrittyy ei-poikkeavuutena. ”Rankaiseminen muuttuu teon tuomitsemisesta lain ja oikeuden mukaan sen kurissa pitämiseksi – ja mahdollisesti oikaisemiseksi –, mitä rikollinen on. Yksilö ei enää määrity yleisesti lainalaiseksi vaan hajautuu erityisiksi tapauksiksi, joita diagnosoidaan ihmistieteellisesti ja sopeutetaan kuritekniikoin. Kun kuri- ja valvontateknologia leviää yhteiskunnassa, tällaisesta normalisoivasta rankaisemisesta tulee kasvatustieteiden, sairaaloiden, työorganisaatioiden, koulujen jne. yleinen toimintatapa.” (Helén 2000, 474.) Vapauden ja kontrollin tasapainoa haetaan lastensuojelun rajoitustoimissa, jolloin pakkotoimien merkitystä punnitaan suhteessa vapaaehtoisuuteen. Tehtävänä on löytää se tasapaino jolloin rajoituksia ei tarvita, vaan kaikki rakentuu yhteiseen luottamukseen. ”Järjestelmällinen kurinpito tuottaa yksilön myös luomalla kuritettavissa tietoisuuden itsestä, *omantunnon*” (Mt., 474).

3.5 Tutkimuksen rajausta ja tutkimuskysymys

Rajaan tutkimuksen siihen hetkeen, kun uusi nuori on sijoitettu laitokseen, hyödyntäen alkuhaastattelulomakkeen kysymyksiä. (Ks. alaluku 4.2). Tutkimus on perustaltaan aineistolähtöinen, mutta kysymys vallasta laitossuhteissa tuo siihen vahvan teoreettisen näkökulman. Tämän tutkimuksen erityinen kiinnostus on juuri nuoren oman mielipiteen ja tunnelman välittäminen sijoituksen syiden ymmärtämisessä sekä erilaisissa ristiriitatilanteissa, siinä kontekstissa missä nuori on sijoituksen alkuhetkellä. Haasteen puhunnalle asettaa pakkotoimien jälkeinen tilanne. Vastaavan haasteen aidolle kuulemiselle tilanne antaa haastattelevalle ohjaajalle. Korkiamäki (2009) kokosi omaa aineistoaan kouluympäristössä monenlaisia tapoja käyttäen. Haastatteluissa nuoret kertoivat vertaissuhteistaan ja itselleen tärkeistä ihmisistä, ihmissuhteista koulussa tai vapaa-ajalla. Hän pohti, että eri yhteyksissä kerätyt ja erityyppisiä aineistoja voidaan pitää analyysia ja tulkintoja rajoittavana tekijänä, ja arveli että selkeämmin nuorisotyön tai lastensuojelun yhteydessä kerätty aineisto olisi tuottanut erilaisia tapoja hahmottaa vertaisryhmän jäsenyyttä. (Korkiamäki 2009, 85 – 86.) Omassa tutkimuksessani aineisto on koottu lastensuojelun laitossijoituksen ensi hetkinä tuotetusta alkuhaastattelusta, melko yhtenäisin menetelmin. Saatu aineisto kertoo juuri siinä kontekstissa tuotetusta tiedosta. Vaikka nuoret ja heidän tilanteensa ovat aina erilaisia, yhdistävänä tekijänä on aika, paikka ja intervention tuottama tilanne, sijoitus laitok-

seen. Oletettavaa on, että nuorten puhunta on selkeästi sidoksissa juuri siihen hetkeen, jolloin sanominen on suoraa ja välitöntä. Alkuhaastattelun tekemisen aika, paikka ja interventio luovat nuorille yhtenäisen kontekstin, johon rajautuu myös haastattelijan rooli, yhteinen vuorovaikutuksellinen tilanne rakentaa myös yhteistä kokemuksellista todellisuutta. (Ks. Juvonen 2009, 158.)

Alkuhaastattelulomakkeesta on saatavissa nuorten omat käsitykset ja kuvaukset taustastaan, perheestään, suhteista vanhempiin ja omaan sosiaaliseen verkostoon – ensisijainen kiinnostus kohdentuu nuoren puhuntaan. Tutkimuksessa on tarkoitus analysoida ja syventää sijoituksen alkuhetkiä nuoren oman ilmaisun avulla. Aineisto suo mahdollisuuden koota määrällisiä tietoja ja analysoida niitä sekä löytää erilaisia painotuksia haastateltavien vastauksista sijoituksen syistä sekä erimielisyyksiä kohdattaessa. Sijoitettujen nuorten maailmassa on tapahtunut paljon muutoksia vuosien 1988 – 2015 välisenä aikana. Ajanjakso on niin pitkä, että se antaa mahdollisuuden tarkastella vastauksia myös historiallisesti ja kahden lastensuojelulain (1984 ja 2008) ajanjaksojen eroja lastensuojelun sijoituksissa. Tässä tutkimuksessa se jää varsin pinnalliseksi ja koskee lähinnä historiallista taustaa koskettavia pohdintoja. Perustiedot taustoista nuorten kertomana antavat kuvaa mahdollisista perherakenteiden muutoksista ja muista nuorten elämään liittyvistä tekijöistä. Merkittävin mielenkiinnon kohde on nuorten sanomisen painotuksen ja niiden tulkinta.

Valta astuu kuvaan, nuorelta on viety vapaus ja hänet on sijoitettu vieraiden aikuisten joukkoon. Sijoitus on monesti nuorelle yllätys ja se voi näkyä nuoren vihan ja katkeruuden tunteena sijoittaneita aikuisia ja läheisiään kohtaan. Tästä näkökulmasta on tarkoitus laadullisin tutkimuskeinoin tulkita nuorten puhetta. Kieli on oleellinen osa ihmisen kasvua ja kehitystä ja sillä on suuri merkitys lapsen kokonaiskehityksessä. ”Kieli on ihmiselle lajityypillinen psyykkinen ja sosiaalinen ilmiö. Kieli on maailman muuttamista käsitteiksi. Mitä enemmän meillä on käsitteitä hallussamme ja mitä paremmin ymmärrämme niiden välisiä suhteita, sitä paremmin pystymme käsitteellistämään ajatteluamme.” (Ahvenainen & Holopainen 1999, 5.) Sanojen ja käsitteiden merkitys on keskeinen ihmisen älyllisen kehityksen kannalta, se on osa ihmisen emotionaalista ja sosiaalista taitoa. Ihmisten välinen vuorovaikutus perustuu suurelta osin sanottuihin sanoihin ja niiden ymmärtämiseen ja uusiin vastavuoroisiin sanoihin ja niiden ymmärtämiseen. Se miten toisten kertomaa tarinaa kirjoitetaan ja dokumentoidaan vaikuttaa niiden myöhempään tulkintaan. Sinko (2004, 94) toteaa, että konstruktiivinen totuuskäsitys ei merkitse sitä, että dokumentteihin voi kirjata ”mitä vain”. Päinvastoin voidaan väittää, että se asettaa entistä suuremmat eettiset vaa-

timukset kirjaamiselle juuri siksi, että jokainen voi esittää oman versionsa tapahtumista ja on myös vastuussa niistä. Kieli paitsi heijastelee maailmaa myös luo sitä muokkaamalla käsityksiämme ja määrittelyjämme siitä. Kieli voidaan foucault’laisen ajattelutavan mukaan nähdä yhtenä valtasuhteiden ja valtarakenteiden määrittelijänä. Yhtä lailla ohjaajilla haastattelijoina on suuri merkitys alkuhaastattelujen kirjaamisessa ja nuorten tarinoiden tulkinnassa. Tätä vuorovaikutusta tulkitsen ja tutkin erityisesti siinä rakentuvaa ymmärrystä nuoren tilanteesta.

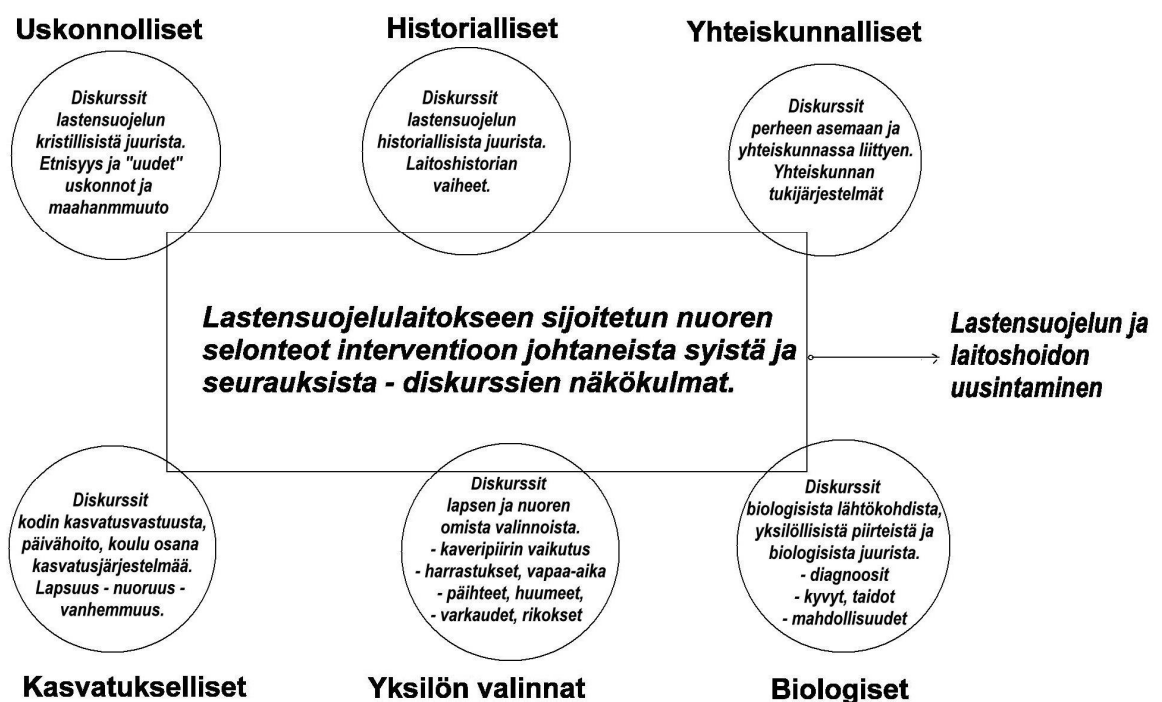
Kielenkäytössä ei ole kyse pelkästä kuvauksesta vaan myös paljon monimutkaisemmasta ja perustavanlaatuisemmasta asiasta. Diskurssianalyysi kohdistaa huomionsa tähän perustavanlaatuisempaan puoleen eli kielenkäyttöön tekoina ja toimintana. (Jokinen ym. 2016, 233.) Tekojen ja toimintojen lisäksi myös puhujan asenteella on merkitystä. Tilanteessa, jossa nuori on kiireellisesti sijoitettu tai huostaan otettu ja siirretty tahdonvastaisesti hänen vapauttaan rajoittavaan yhteisöön, on tunnistettava hänen asenteensa tuotetusta puheesta. Osin ne ilmaisevat myös nuoren tekoja ja toimintaa ennen sijoitusta, juuri nyt intervention tapahduttua ja omaa tulevaisuuttaan kuvatessa. Asenne läheisiä ja muita ihmisiä kohtaan värittää myös nuoren puhuntaa.

Kieli ei peilaa yksin sosiaalista ilmiötä vaan antaa sille myös perspektiivin. Kielellä on keskeinen rooli ilmiön rakentumisessa. Ilmiö voi rakentua monella eri tavalla ja sen sanastoja käytetään havainnointiin, kuvauksiin, analyysiin ja kirjoitetussa tutkimuksessa kuvataan ratkaistut tulokset. Vaaditaan kielentuntemusta, jotta rakennustyö on hedelmällistä. Kieli on sellainen lähestymistapa, jossa se on samalla sekä keskeinen että ongelmallinen. Kielenkäyttö on kaikissa sosiaalisissa konteksteissa aktiivista, menetelmällistä ja tuloshakuista. Kieltä käytetään, jotta voidaan ylipuhua, sitouttaa, kurittaa, kritisoida, ilmaista tunteita, selvittää, saavuttaa yksimielisyys, harjoittaa identiteettityötä ja niin edelleen. (Alvesson & Kärreman 2012, 40 – 41.)

Lastensuojelun kentällä käytyä keskustelua ja kehittämistä pyrin analysoimaan kuvion 2. avulla, jossa hahmotan yhteiskunnallisia ja historiallisia diskursseja. Joitakin taustatekijöitä olen kuvannut aiemmin luvussa 2. Tässä luvussa valtasuhteet laitosyhteisössä ovat keskeisesti esillä. Tässä valossa olen käsitellyt lastensuojelussa käytävään keskustelua ja sijoitetun nuoren asemaa perheen ja nuoruuden näkökulmasta. Historiallisesti nuori on sidottu aina tiettyyn kontekstiin, kuin myös perhe ja yhteiskunnalliset instituutiot. Tavat toimia ja

reagoida nuoren tilanteeseen liittyvät voimakkaasta ajan tapoihin, kulttuuriin ja kasvatuseriaatteisiin. Näin myös alkuhaastattelutilanteet ovat sidottuna tiettyyn aikaan ja paikkaan. Alkuhaastattelutilanteessa jokainen työntekijä tuo mukanaan oman asenteensa, näkemyksensä ja kokemuksensa. Ohjaajien koulutukselliset suuntaukset, maailmankuva, ikä ja sukupuoli tuovat omat vaikutuksensa vuorovaikutuksen syntyyn haastattelutilanteessa. Myös nuorten tilanteen erilaisuus värittää haastattelun tulosta. Haastatteluilla on vaikutus myös koko yhteisön rakenteisiin, toimintatapoihin ja menetelmiin. Yksittäisen nuoren tuottama näkemys tai toivomus voi vaikuttaa aidosti toiminnan kehittämiseen. Nuorten yksilölliset tarpeet ja ongelmat, joihin yritetään vastata, vaativat usein oman toiminnan muuttamista. Sen ei pitäisi olla ristiriidassa laitoksen toimintaa kantavien sääntöjen ja toimintatapojen kanssa.

Kuvio 2. Lastensuojelun diskurssit ja laitoshoidon uusintaminen.

Diskurssien kuvaus (kuvio 2) perustuu Eero Suonisen jaksotteluun ”selonteot kulttuurin rakentajana” (Suoninen 2016, 236) ja tässä se on siirretty lastensuojelun kenttään. Tässä yhteydessä ymmärrän *selonteot* osana niitä lastensuojelun diskursseja, joita käydään lastensuojelun uusintamisen ja laitostoiminnan kehittämisen ympärillä. *Selonteot* ovat myös sitä alkuhaastatteluissa saatua antia, jossa nuorten elämästä sijoitushetkellä tehdään selkoa.

Tästä näkökulmasta kuviossa 2. on kuvattuna diskurssialueet ja teemat, joissa lastensuojelua koskevaa keskustelua on käyty tai käydään. Luvussa 2. ja tässä luvussa olen käsitellyt tarkemmin joitakin aihepiirejä. *Yhteiskunnallisissa* tekijöissä kyse on perheen yhteiskunnallisesta ja sosioekonomisesta asemasta. Yhteiskunnan tukijärjestelmillä on suuri merkitys perheiden selviämässä kriisitilanteissa. Perheiden köyhyys on edelleen lasten kasvua ja kehitystä vaarantava tekijä. *Historialliset* tekijät liittyvät lastensuojelun menneisyyden ymmärtämiseen, ja sen huomioimiseen, että sillä saattaa olla asenteellista vaikutusta myös tämän päivän lastensuojelun käytäntöihin. Myös *uskonnollisilla* tekijöillä on erilainen vaikutus lastensuojelun kentässä. Lastensuojelussa ja sosiaalihuollossa on historiallisesti vahva kristillinen, lähimmäisen auttamiseen perustuva ideologia. Toisaalta kaltoinkohdeltujen entisten lastensuojelulasten haastatteluissa (Hytönen ym., 2016) monet kertovat uskonnollisesta kasvatuksesta ja ilmapiiristä, jonka he ovat kokeneet hyvin pahana, pelottavana sekä keinona hallita ja alistaa. Jumalan rangaistuksella, helvetillä tai muilla uskonnollisilla argumenteilla pelottelu on kuulunut kasvatukseen. Lastenkoteja johdettiin vielä etenkin 1940–60-luvuilla uskonnollisessa ilmapiirissä. Kristillisyydellä kyettiin perustelemaan niin lastensuojelutyö rahoitus kuin lasten väkivaltainen rankaiseminen. (Mt, 110.) Maahanmuuton seurauksena valtauskonnon rinnalle on tullut myös muita uskontoja, jotka on huomioitava lastensuojelun arjessa.

Kasvatukselliset diskurssit liittyvät kodin kasvatustapoihin, päivähoidon ja koulun kasvatustehtävään. *Yksilön valinnat* liittyvät erityisesti nuorten omiin valintoihin. Kaveripiirillä on yhä suurempi merkitys, asennoituminen kouluun, harrastukset ja vapaa-ajan vietto ovat ratkaisevassa asemassa. Houkutuksena ovat päihteet, huumeet, rötöstely ja normeista vapaa elämä. Internetin aikana yksilön sosiaaliset verkostot ja valinnanvapaus ovat entisestään laajentuneet. *Biologiset* tekijät ovat meidän kaikkien taustalla, kyvyt, taidot, ulkoinen olemus ja toisaalta erilaiset diagnoosit tekevät eroa toinen toisesta. Alkuhaastattelussa nuoret antavat omat *selontekonsa* tilanteestaan, joka rakentuu vuoropuhelussa haastattelijan kanssa. Alkuhaastattelun koko materiaali on monin verroin laajempi kuin tässä tutkimuksessa on mahdollista kuvata ja hyödyntää. Tässä tutkimuksessa paneudun lähinnä nuoren vastauksiin koskien sijoituksen syitä, nuoren käytöstä, toimintaa ja itsensä ilmaisua riitatilanteissa.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä selvitin nuoren viestiä sijoituksen ensihetkillä, ymmärrystä sijoituksen syistä, toiminnan ja tekemisen sanoittamisesta sosiaalisessa verkostossaan riitatilanteissa.

Toinen tutkimuskysymys rakentuu väistämättä lastensuojelun perusrakenteesta, jossa voimakkaasti puututaan nuoren itsemääräämisoikeuteen, perheen sisäisiin suhteisiin ja sijoituksen jälkeen laitoksen sisäisiin valtasuhteisiin. Kysymys on vallasta.

Miten valtasuhteet näkyvät ja kuuluvat sijoitettujen nuorten selonteissa ja mitä uudistettavaa se lastensuojelun laitoshoidolle tuo?

Tutkimuskysymykset liittyvät yhteen siten, että ensimmäinen antaa mahdollisuuden analysoida nuorten sanallista viestintää ja toinen toimii jatkuvana peilinä siitä miten valtasuhteet rakentuvat lastensuojelun arjessa, erityisesti laitoksessa. Molempien kontekstina on Kustaalan nuorisokoti ja siellä tehdyt alkuhaastattelut. Tutkimuksen rakenteen kannalta on merkittävää kuvata nuoren olosuhteita ja hänen sosiaalista ympäristöään ja niiden yhteyttä sijoituksessa. Sijoitus katkaisee nuoren rajattoman, itselle tai toisille vaarallisen elämäntavan, ja se on merkittävä nuoren itsemääräämisoikeuden rajoittamiseen liittyvä kysymys. Viranomaisten käsityksistä poiketen nuorella itsellään on usein hatara tai ainakin erilainen kuva siitä, miksi hänet on laitokseen sijoitettu. Tällainen hetki on nuorelle jonkinlainen alkuräjähdyks, hetki jolloin kaikki pysähtyy ja alkaa alusta, juuri tuon alkuhetken kuvaaminen voi avata jotain uutta tietoa intervention merkityksestä.

Valtasuhteilla, pakkotoimilla ja kontrollilla on oma osuutensa myös tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen kulussa sivutaan myös lainsäädäntöön liittyen lastensuojelun harmaatas aluetta sekä tulevaisuuden haasteita. Lainsäädäntö kulkee aina elävän elämän jäljessä. Tämän tutkimuksen edetessä on noussut esiin tilanteita tästä harmaasta alueesta, toiminnoista ja käytännöistä, joita lastensuojelulaitoksissa on ryhdytty ja ryhdytään toteuttamaan ennen lainsäädännöllisiä muutoksia. Suljettujen osastojen aloittaminen ennen kuin laki antoi sille oikeuden, on yksi esimerkki. Yllä esitettyihin diskursseihin liittyen tutkimuksessa koskettellaan yhteiskunnallisia muutoksia ja lastensuojelun kehitystä ja suuntauksia käytäntöjen ja lainsäädännön näkökulmasta. Muutokset yhteiskunnassa ja painotukset eri aikoina jättävät omat jälkensä lastensuojelun kehittymiseen ja muutoksiin, myös alkuhaastattelujen

⁵ Hoikkala 2011, 244 ja Kekoni 2008, 26 kuvaavat lastensuojelun harmaata aluetta. Se tarkoittaa, että toimintatapojen ja juridisen sääntelyn välille syntyy epäselvä harmaa alue, koska voimassa ollut lastensuojelulaki osoittautui riittämättömäksi ohjausmekanismiksi ja eri toimijoiden oikeusturvan takaajaksi.

sisältöön. Historiallisuus auttaa ymmärtämään tätä päivää ja tulevia haasteita. Alkuhaastattelujen toteuttamisen ajanjakso on riittävän pitkä, jolloin historiallinen näkökulma on väistämättä mukana. Lainsäädäntö on muuttunut ja monet alalla tapahtuneet muutokset pyrin huomioimaan tutkimuksessa. Lastensuojelun ja erityisesti laitoshuollon näkökulmasta tutkimusintressiä määrittää pohdiskelu nuoren asemasta sijoituksessa: löytyykö keinoja tai menetelmiä, joilla sijoitus olisi entistä paremmin valmisteltu, jotta erityisesti kiireellisissä tapauksissa osattaisiin ottaa nuori turvallisesti vastaan haavoittamatta enempää? Sijoituksen oikea-aikaisuuden pohdintaa ei voi sivuuttaa. Nuoruus lastensuojelun lainsäädännön näkökulmasta on kapeasti määritelty ja ylläpitää asenteellista ongelmaa viranomaistyökentelyssä, jossa nuorena itseään pitävät luokitellaan lapsiksi. Tutkimus tuo esiin nuoruuden olevan vaihetta ja sen erityisyyttä, kun tarkastellaan laitossijoituksen kaltaista, hyvin kouriintuntuvaa interventiota. Lähtökohtaisesti asetelma on alistava ja korostaa myös valtaasetelmaa viranomaisen ja nuoren välillä. Vastavuoroisesti uudenlaista ajattelua kuvaa huolenpitoon perustuva valta, jota lähestytään hoivaavan valta käsitteen kautta, jolloin valta on pikemminkin ohjaavaa kuin alistavaa.

4 Tutkimusaineiston taustat ja metodit

”Lapsen kasvatuksessa tarvittava viisaus ei ole pään viisautta vaan intuitiivista viisautta. Intuitiivinen viisaus tulee siitä, että ihmisellä on yhteys itseensä. Siitä, että tunnistaa omat tunteensa ja tarpeensa, elää tietoisena omasta inhimillisestä keskuksestaan, yhteydessä sisäiseen lapseensa. Tästä yhteydestä voimme ammentaa viisautta, joka on luonnollista eikä teoreettista.”
(Hellsten 2009, 51.)

4.1 Tutkimuksen reuna-alueet ja tutkijan positio

Yllä oleva lainaus rohkaisee itseäni tutkijana säilyttämään intuitiivisuuden ja luonnollisen viisauden lähestyessäni kartoittamaan tutkimuksen mahdollisia metodeja. Yhteys sisäiseen lapseen antaa rohkeuden seurata omaa luonnollista viisautta ja antaa anteeksi virheet. ”Komppania pienenä yhteiskuntana”-tutkimuksen kohdetta pohtiessaan Pipping (1978) päätyy omaan komppaniaansa, jonka sotilaat hän koki kaikkein läheisimmäksi ja joka on itsenäinen suhteessa muihin komppanioihin. Komppania pystyi järjestämään omat sisäiset asiansa riippumatta muista komppanioista. Tällainen itsenäisyys ei vastaavasti sopinut komppanian joukkueiden kesken. (Pipping 1978, 13 – 14.) Hän myöntää, että pataljoonan puitteissa tehty tutkimus olisi ollut monipuolisempi ja antanut useita mielenkiintoisia piirteitä tutkimukselle.

Rakenteiltaan Pippingin tutkimuskentän rajaaminen on samankaltainen kuin tässä Kustaa-lan nuorisokodin tutkimuskentässä. Olisi luonnollisesti hedelmällisempää ja monipuolisempaa pohtia laajemmin lastensuojelulaitoksiin tulleiden nuorten kokemuksia ja erilaisia sijoittamiseen liittyviä prosesseja, ja myös sosiaalitoimen sijoituksiin liittyviä prosesseja. Tässä tutkimuksessa Kustaala edustaa suhteellisen itsenäistä ”komppaniaa”, jossa on nykyään kolme erillistä ”joukkuetta” – joiden kesken osaava henkilöstö voi myös liikkua. Hoi-to- ja kasvatusvastuussa Kustaala edustaa itsenäistä, omista lähtökohdista ja periaatteista lähtevää lastensuojelulaitosta, jonka toiminta perustuu lastensuojelulakiin ja jota valvoo omavalvonnan lisäksi sosiaalitoimen ja aluehallintoviraston virkamiehet. Itsenäisyys on yhtä suhteellista kuin Pippingin komppanian itsenäisyys armeijan hierarkiassa. Hän teki tutkimustaan yksin ja siksi keskittyi siihen minkä parhaiten tunsii. Vaikka minulla on jonkinlainen käsitys muistakin lastensuojelulaitoksista, tunnen silti parhaiten Kustaa-lan, jossa

olen työskennellyt johtajana lähes kolmekymmentä vuotta. Henkilökunta on erittäin sitoutunutta ja pysyvää, suurin osa on ollut ohjaajan tehtävissä reilusti yli kymmenen vuotta, ydinjoukko selvästi sitä pidempään.

Alasuutari (2011, 306) kuvaa monografiaksi tutkimukseen perustuvaa kirjaa, jossa jokaisen luvun ideana on vastata johonkin luvun alussa viritettyyn kysymykseen. Luvun rakenne perustuu johdantoon, käsittelyyn ja päätösosaan, jolloin ne ovat julkaistavissa myös itsenäisinä osina. Pipping kuvaa omaa tutkimustaan monografiaksi, jossa hänen havaintonsa ja johtopäätöksensä ovat päteviä vain tietyn komppanian osalta. (Pipping 1978, 17.) Hän pyrki täydentämään tutkimustaan kyselyllä, mutta sai liian vähän vastauksia toteuttaakseen tilastollista analyysiä havaintojensa tueksi. Vastaavasti omassa tutkimuksessani on mahdollisuus laadullisen analyysin lisäksi hyödyntää myös määrällistä ja tilastollista analyysiä vuosina 1988 – 2015 sijoitettujen nuorten osalta. Lastensuojelua on riittävästi tutkittu, jotta tässä saatuja havaintoja voidaan joiltain osin niitä vasten peilata. Poikkeavaksi tämän tutkimuksen tekee se, että tutkijana voin tulkita tässä käytettyjen alkuhaastattelujen merkitystä ja nuorten sanomisen tapaa laitoksen sisältä. Jokainen nuori on henkilökohtaisesti tuttu.

Pipping (1978, 19 – 20) kuvaa tutkijan asemoitumisen ongelmaa. Hän oli tietoinen, vaikka ei osannut arvioida sen merkitystä, että hänellä oli armeijan virallisten ja epävirallisten normien sävyttämä ajattelu ja käyttäytyminen. Hän oli ne vahvasti sisäistänyt ja piti niitä oikeina ja sitovina. Tästä seurasi se, että hän katsoi sotilaselämää tietyistä näkökulmasta, joka oli toinen kuin objektiivinen ja puolueeton havainnoitsija käyttäisi. Tällaisen vaaran tiedostan myös omassa tutkimuksessani, Kustaala on niin syvällä sielussani, että näen nuorten kohtaamiset sen toimintojen ja periaatteiden kautta. Tässä mielessä on tärkeää antaa nuorille se ääni, mikä *alkuhaastattelujen perusteella* on annettavissa ja siksi nuoria koskevat viralliset asiakirjat ovat vain etäisiä taustamateriaaleja.

Ronkainen ym. (2011, 70) tuovat esiin miten tutkija kokemushistorioineen on tutkimuksen tärkeä osatekijä. Tieteellinen tieto on ihmisten ja ihmisyhteisöjen tekemää. Menetelmien käyttäminen ei poista tutkijan vaikutusta, tutkimus on enemmän kuin menetelmän seuraamista ja loogista päättelyä. Erityisesti etnografisessa tutkimuksessa tutkijan henkilökohtainen läsnäolo on välttämätöntä, jolloin tutkijan kokemuksista tulee arvokasta kentän todellisuudesta kertovaa aineistoa. Oma läsnäoloni osana tutkittavien nuorten hoito- ja kasvatustajärjestelmää antaa tutkimukselle pikemminkin autoetnografisen luonteen.

Ronkainen ym. (2011, 71) kuvaavat myös tilannetta, jossa tutkijalla on liian läheinen suhde tutkittaviin. Hänellä voi olla vahva, mutta reflektoimaton esiymmärrys tilanteesta. Hän tietää mistä on kysymys, jolloin on vaarana, että tutkimus suunnitellaan vahvistamaan omia ennakkokäsityksiä. Tällöin subjektiivisuus ei olekaan tutkijan hallinnassa. Tiedon näkökulmasta tilanne on ongelmallinen. Laadullisessa tutkimuksessa tätä kuvataan käsitteellä *positio*. ”Positiolla tarkoitetaan ensinnäkin tutkijan suhdetta tutkittaviin ja tutkimuksen kohteeseen ja toiseksi tutkijan tietoisesti valitsemaa roolia” (mt., 71). Tätä vaaraa pyrin tietoisesti kiertämään ja huomioimaan tarkasti oman positioni tässä tutkimuksessa. Pyrin huomioimaan tutkijan roolini tutkimussubjektin ja henkilökohtaisen subjektiivisuuden kohtaamisen tilanteissa.

Pipping (1978, 34) toteaa, että monessa byrokratiassa ovat alemmat byrokraatit itse yksinkertaistaneet mutkaisia rutiineja, joita he pitävät epäkäytännöllisinä tai tarpeettomina. Tohtalisissa laitoksissa ovat asukit hänen mukaansa formuloineet normeja ja kehittäneet käyttäytymismuotoja, jotka ovat ristiriidassa laitoksen virallisten normien kanssa. Laitosmaailmassa tulee tiedostaa ohjaajien taipumus ”yksinkertaistaa mutkaisia rutiineja” sekä toisaalta nähdä nuorten taipumus tehdä arjestaan mahdollisimman siedettävän. Molemmissa tapauksissa kyse on oman identiteetin säilymisestä. Joustavuus ja tietty vapaus soveltaa arkea tilanteen mukaan helpottaa työssä jaksamista ja toisaalta nuorten asettuminen yhteistyöhön takaa koko yhteisön hyvinvoinnin.

4.2 Alkuhaastattelut ja niiden rakenne

Tässä tutkimuksessa käytetään aineistona 1990-luvun alkupuolella aloitettujen, Kustaaalassa nuorille tehtyjen alkuhaastattelulomakkeiden materiaalia. Pitkä aikaväli on riittävän turvallinen aineiston analyysiin ja myös yksilöllisen tunnistamattomuuden kannalta. Viralliset, lasten taustoista kertovat asiakirjat säilytetään sosiaali- ja terveystoimen arkistossa, Kustaaalan nuorisokodin omassa arkistossa tai sähköisissä (Abilita) tiedostoissa ja niiden käyttö on luvanvaraista. Alkuhaastattelulomakkeet säilytetään lukollisessa kaapissa Kustaaalan nuorisokodissa yhdessä muiden lapsia ja nuoria koskevien salassa pidettävien asiakirjojen joukossa.

Jokainen alkuhaastattelu on koodattu omalla tunnuksella PSPP⁶ -ohjelman avulla, eikä muilla kuin tutkijalla ole mahdollisuutta saada tietoa tunnuksen taustalla olevasta henkilöstä, eikä alkuhaastattelujen tunnisteita käytetä tässä tutkimuksessa, joten niitä ei voi ajallisesti tunnistaa. Olen koodannut PSPP -ohjelmalla alkuhaastattelut ja taulukoita olen laatinut Excel-ohjelman avulla. Myös haastattelijoiden kirjoittamien tekstien ja nuorten vastausten luokittelussa on käytetty näitä ohjelmia. Näin koostuva aineisto ei ole muiden käytävissä ilman erillistä lupaa. Saatu tutkimuslupa edellyttää mahdollisten syntyvien henkilörekisterien tuhoamista tutkimustyön jälkeen. Lastensuojeluun liittyy aina syvä eettisyys. Vaitiolovelvollisuus on osa työn luonnetta, kunnioitus asiakasta kohtaan on suuri. *Tässä tutkimuksessa toteutetaan eettisiä periaatteita ja turvataan tarkasti sijoitettuna olleiden nuorten ja heidän perheidensä tunnistamattomuus.*

Alkuhaastattelujen rakenne perustuu lastensuojelun laitoshuollon neuvottelukunnan julkaisuun ”Omahoitaja-menetelmä”. (Kyrönseppä ym. 1990.) Se on laadittu Naulakallion vastaanottokodin hoito- ja kasvatusprosessin arviointia varten ja omahoitajalle työvälineeksi lapsen kasvun tukemiseksi laitoshoidossa. Kirjasessa on kuvailtu persoonallisuuden kymmenen eri osa-aluetta ja jaoteltu kysymykset sen mukaan, kaikkiaan kysymyksiä on 201. Tässä tutkimuksessa ne toimivat alustana, jonka kautta pyrin nostamaan esille joitakin nuorten sijoituksen alkuhetkiin liittyviä tuntemuksia ja ajatuksia, saamaan esille nuorten oman äänen. Haastattelu on laadullisen tutkimuksen yleisin tapa koota aineistoa, jota myös alkuhaastattelu edustaa. On olemassa erilaisia haastattelutyyppisiä. Strukturoidussa haastattelussa on kyse lomakehaastattelusta, jossa kysymykset ja muotoilu ja vastausvaihtoehdot annetaan valmiina. (Kallinen ym. 2015, 40.) Alkuhaastattelu edustaa strukturoitua haastattelua, joskin siihen kuuluu monia nuorille vapaasti vastattavia alueita ja kysymyksiä joihin voi vastata tai olla vastaamatta.

Alkuhaastattelussa nuorta lähestytään kymmenestä erilaisesta, nuoren kasvua ja kehitystä, kuvaavasta näkökulmasta. Kysymyspatteristo voidaan mieltää diskurssina, johon nuorten odotetaan ottavan kantaa. Pakonomaisessa tilanteesta huolimatta nuorilla on kuitenkin va-

⁶ GNU PSPP on tilastotieteelliseen analyysiin suunniteltu ilmainen GNU GPL-lisenssin alainen avoimen lähdekoodin ohjelmisto. PSPP on kehitetty vapaaksi vaihtoehdoksi kaupalliselle SPSS:lle, minkä vuoksi ne muistuttavat toisiaan sekä käyttöliittymältään että komentokieleltään.

http://www.sis.uta.fi/tilasto/tiltp_aineistoja/GNU_PSPP.pdf

paus vaieta ja olla vastaamatta. Tämän vuoksi vain osaan alkuhaastattelun kysymyksiin on saatu vastaus kaikilta nuorilta. Ensinnäkin kysytään *kontaktikyvystä*, jolla tarkoitetaan tapaa olla tekemisissä toisten ihmisten kanssa, suhdetta vanhempiin ja läheisiin, sekä kouluun ja opettajiin liittyvät kokemukset. Toiseksi kysytään *itsehallinnasta*, jolla tarkoitetaan kykyä kontrolloida itseään eteen tulevilla tilanteilla, toiminta ja käyttäytyminen riitatilanteissa ja keinot selvitä vaikeuksista. Kolmantena kysymyksenä on *turhautumisen sieto*, jolla tarkoitetaan kykyä kestää vaikeuksia ja esteitä muuttuvissa tilanteissa, nuoren ratkaisut tilanteissa, joissa oma tahto ei voi toteutua eikä kukaan ulkopuolinen voi auttaa. Neljäntenä kysytään *kestävyydestä*, jolla tarkoitetaan kykyä ylläpitää ja viedä loppuun kouluun tai harrastuksiin liittyvät tehtävät. Viidentenä kysymyksenä on *keskittyminen*, jolla tarkoitetaan kykyä rajata toiminta siihen mitä ollaan tekemässä, ärsykkeiden niitä haittaamatta. Kuudentena kysytään *sopeutumisesta*, jolla tarkoitetaan kykyä tasapainotella ympäristön esittämien toivomusten ja vaatimusten, sekä omien toiveiden välillä. Tässä nuori arvioi ja kuvaa myös syitä miksi on tullut sijoitetuksi laitokseen. Kysymykset avaavat myös nuoren suhdetta pähteisiin, tilanteita joissa hän on ollut tekemisissä poliisien kanssa, myös kodin säännöt ja muut elämiseen liittyvät normit ovat tässä haastattelun aiheina. Seitsemäntenä kysytään nuoren *seksuaalisuudesta*, jolla tarkoitetaan muun muassa oman naisellisuutensa ja miehisyytensä ilmaisemista ja kokemista, sekä seurustelusuhteita. Kahdeksantena kysymyksenä on *fyysinen olemus*, jolla tarkoitetaan suhtautumista omaan kehoon. Yhdeksäntenä kysymyksenä *tunteiden tunnistaminen ja ilmaisu*, jolla tarkoitetaan keskeisten tunnealueiden tunnistamista; ahdistus, viha, rakkaus, syyllisyys, epäluuloisuus, aggressiivisuus. Kymmenentenä kysymyksenä on *aktiivisuus*, joka tarkoittaa osallistumista yhteiseen tekemiseen, harrastuksiin. Näiden lisäksi haastattelussa nostetaan esiin nuoren omia odotuksia sijoitukselta, mitä toivoo tapahtuvan suhteessa kotiin ja vanhempiin ja miten itse ajattelee muuttuvansa sijoituksen aikana. Myös tulevaisuuden suunnitelmia kysytään. (Kyrönseppä ym. 1990, 73 – 75.) Tässä tutkimuksessa on mahdollisuus hyödyntää vain pientä osaa saadusta tutkimusaineistosta, jolloin keskityn nuorten selityksiin sijoituksen syistä sekä puhuntaan ja toimintaan riitatilanteissa.

Alkuhaastattelujen tekemisessä on historiallista eroa vanhan (683/1983) ja uuden (417/2007) lastensuojelulain aikana. Vanhan lain aikana haastattelut tehtiin vierihoito-osastolla, jolloin nuorten on vaikeampi poistua tilanteesta kuin uuden lain aikana, jolloin haastattelu tehdään muussa rauhallisessa tilassa, josta nuori voi halutessaan poistua. Haastattelu perustuu aina vapaaehtoisuuteen ja luonteelta se on nuorta kunnioittava. Kustaalaan

sijoitettaessa alkuhaastattelu tehdään pääosin sijoituksen ensimmäisen viikon aikana. Haastattelun kuluessa syntyy yleensä hyvä suhde nuoren ja aikuisen välille – parhaassa tapauksessa tästä syntyy hyvä perusta omahoitajasuhteelle. Haastattelutilanteessa paikalla on aikuinen, vain nuorta varten – haastattelutilanteessa keskitytään lomakkeen kysymyksiin ja keskustellaan niistä nousevista teemoista. Aikuinen kirjaa nuorten sanomisen haastattelulomakkeeseen juuri niin kuin nuori asian ilmaisee. Tässä tilassa on pysäytetty nuori, joka voi olla vihainen, katkera, mutta myös tyytyväinen. Onpa niitäkin, jotka toteavat, että lopultakin on joku aikuinen, joka jaksaa kuunnella. Myös kiireettömissä sijoituksissa suunnitellun sijoittamisen ja huostaanoton sekä vapaaehtoisen, avohuollon tukitoimin sijoitettujen osalta alkuhaastattelut tehtiin vanhan lain aikana vierihoidon osastolla. Vierihoidon korvaavana käsitteenä on käyttöön tullut *tutustumisviikko*, jonka tarkoituksena on rauhoittaa uuden nuoren tulohetki, myös alkuhaastattelu toteutetaan edelleen ensimmäisen viikon aikana.

4.3 Tutkimuksen metodit ja tutkijan positio

Lastensuojelusta puhutaan yleensä yhtenä sosiaalihuollon kokonaisuutena, joka painottuu sosiaalityöntekijöiden työhön ja valtaan. Laitoksissa tehtävä ympärivuorokautinen työ – kasvatusta- ja hoitotyö – tahtoo jäädä sivurooliin. Se on kuitenkin sitä arjessa elämistä, päivittäistä vuorovaikutusta, joka joko pelastaa tai ei nuoren elämän. Siksi nuoren ensimmäinen kohtaaminen on arvokasta, minkä lisäksi se on vallankäytön määrittämä.

Ruotsalaiset Alvesson & Kärreman (2012, 11) innostavat kirjassaan tutkijoita luovuuteen, teorioiden ja käsitteiden kehittämiseen, joka voisi inspiroida empiiristä tutkimusta. He rohkaisevat poikkeamaan perinteisestä kysymyksenasettelusta, jossa tutkimus rakentuu yhdistämällä teoria saatuun tietoon. He painottavat empiirisen materiaalin luovaa ja mielikuvituksellista tuottamista. Saatu tieto ei yleensä yksiselitteisesti osoita tiettyä suuntaa kuten tiekyltit, sen sijaan se antaa mahdollisuuksia tehdä lukuisan joukon tulkintoja ja tuottaa siten erilaisia tutkimustuloksia. Tulosten epävarmuudesta huolimatta saatu tieto voi joka tapauksessa olla arvokasta. He innostavat tutkimaan empiiristä materiaalia näkökulmasta, joka johtaa olemassa olevan teorian uudelleen arviointiin ja uusiin ajatuksiin. Myös Kallinen ym. (2015, 38) korostavat tutkijan vapautta valita, erityisesti sensitiivisten tutkimusaiheiden tai kohderyhmien kohdalla, juuri omaan tutkimukseen sopivan menetelmän. Tutki-

jalta vaaditaan kuitenkin tutkimuksellista mielikuvitusta, esimerkiksi uusien menetelmien ja kirjoitustapojen kokeilemistä.

Nämä ajatukset ovat innostaneet jatkamaan tutkimustyötä omaan ajatteluun luottaen. Filosofisena ajatuksena ymmärrän, että yhteiskunnallinen (tässä ja nyt) oleminen on aina yhteiskunnallisen tajunnan ja ymmärryksen edellä. (Ks. Afanasjev 1976, 319) Siksi ihmisiä ohjaavat lait ja säädökset eivät voi aina vastata nykyisyyden tarpeita, lait ovat jo syntyessään vanhoja. Siksi lainsäädäntö ja ihmisyhteisöjen rakentamat käytännöt elävät aika ajoin harmaalla alueella. Laki ei salli eikä kiellä ja siten se mahdollistaa erilaisia kokeiluja, jotka myöhemmin saatetaan liittää lain kirjaimeksi.

Tutkimusmetodista inspiraatiota olen hakenut etnografiasta, ajattelen tutkimukseni olevan osa etnografista tutkimusperinnettä siksi, että olen "elänyt" näiden nuorten kanssa yhteistä laitoshistoriaa kaikki nämä vuodet. Ronkaisen ym. (2011, 92) mukaan etnografiassa kiinnostavat kulttuurit, jaetut merkitykset ei niinkään yksilölliset kokemukset. Ihmisten toiminta, mitä eri tilanteissa tehdään, on etnografiassa tärkeätä. Tutkimuksessa lähdetään usein kysymään, miten jokin ilmiö rakentuu eikä tutkimuskohteen sisältöä ajatella etukäteen määritellyksi. Puheen ja toiminnan välillä voi joskus olla suuriakin eroja. Kotilainen (2014, 156) lähtee siitä, että yhtä etnografista suuntausta edustaa erityisesti historiatutkimuksessa aiemmin etnografisesti kerätty aineisto, jonka keräämiseen tutkija on myös itse osallistunut. Siinä tutkimuskenttä sijaitsee aina menneisyydessä. Hämeenaho & Koskinen-Koivisto (2014, 7) toteavat vastaavasti, että etnografialle ei ole löydettävissä yhtä yhteistä määritelmää tai kaiken kattavia ohjeita. Etnografista otetta sovelletaan, kun halutaan tehdä näkyväksi monitahoisia kulttuurisia ilmiöitä ja prosesseja sekä niiden merkitystä yksilöille ja yhteisöille. Etnografia perustuu empirialle. Kentältä kerättävät aineistot ja myös tutkittavien kanssa syntyvä vuorovaikutus määrittävät koko prosessin kulkua ja siten myös tutkimuksen lopputuloksia. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 8.)

Tutkimuksen lähtökohtaa voidaan pitää myös autoetnografisena, koska havainnointi perustuu useamman vuosikymmenen ajalle, jolloin yhteys kaikkiin alkuhaastattelussa mukana olleisiin nuoriin on myös henkilökohtainen – suhde ja yhteinen kokemusmaailma yhdistävät. Alkuhaastatteluja on myös käytetty oman työn kehittämiseen ja nuoren tilanteen paremman ymmärtämisen perustana. Wall (2006) näkee, että perinteiset tieteelliset lähestymistavat vaativat tutkijaa minimoimaan itsensä osana tutkimusta, koska sen ajatellaan vää-

ristävän tutkimusta. Tällöin pelätään, että tutkija asettuu näennäisesti puolueettomaksi ja subjektiivisuus jätetään syrjään kieltämällä oma henkilökohtainen osuus tieteellisen tutkimuksen prosessissa. Wall näkee toisin. Hän kuvaa autoetnografian olevan osa kehittyvää laadullista tutkimusmenetelmää, joka sallii tutkijan kirjoittaa hyvin henkilökohtaiseen tyyliin, kuvata tutkimuskenttää omasta näkökulmastaan. Hän näkee, että tutkijan oma kokemus laajentaa ymmärrystä tutkittavasta yhteiskunnallisesta ilmiöstä. Autoetnografista menetelmää saatetaan käyttää myös muiden käsitteiden alla. Autoetnografian käsite on ollut käytössä vuodesta 1979 (Hayano) ja tutkimuksen henkilökohtaista merkitystä 2000-luvulla ovat tuoneet esiin muun muassa Ellis & Bochner.

Carolyn Ellis ym. (2011) kuvaavat *autoetnografista tutkimusta* sellaiseksi, joka pyrkii kuvaamaan ja analysoimaan tutkijan henkilökohtaisia kokemuksia osana kulttuurista kontekstia. Ohjenuorana tutkija käyttää autobiografiaa ja etnografiaa tuottaakseen autoetnografiaa, jolloin autoetnografia metodina on sekä prosessi että tuotos. Myös Päivi Rissanen (2015) kuvaa väitöskirjassaan omia kuntoutumiskokemuksiaan. Hän nimeää lähestymistavan autoetnografiseksi kokemustutkimukseksi. Rissanen määrittelee autoetnografian tutkimustavaksi, jonka lähtökohtana ja aineistona ovat tutkijan omat kokemukset, tietoisuus itsestä, itsehavainnointi sekä kokemusten sijoittaminen niiden sosiaaliseen ja kulttuuriseen taustaan. Vastaavasti koen tämän tutkimuksen oppimisen ja itsereflektoinnin välineenä. Alkuhaastattelujen kirjaaminen ja tulkinta on tärkeä väline oman työn kehittämiseksi ja lastenhuollon laitostyön kehittämiseksi. Tätä tukien Eeva Anttila (14.7.2016) luonnehtii autoetnografiaa etnografisen, omaelämäkerrallisen, narratiivisen ja toimintatutkimuksen risteymäksi. Hänen mukaansa tutkija asettuu osaksi tutkimaansa sosiaalista yhteisöä ja luo kertomusta, jossa hänen näkökulmansa limittyy yhteisön toisten jäsenten kanssa. Autoetnografiassa on siis myös omaelämäkerrallinen näkökulma.

Etnografian ja autoetnografian lisäksi sovellan ajatuksia narratiivisuudesta. Tutkimuksen narratiivinen luonne tulee siitä, että tulkitsen nuorten alkuhaastattelussa kertomia tarinoita ja käsityksiä sijoituksen alkuvaiheessa. Luokittelen puhunnan myös tilastollisesti ja määritän näin syntyneet ryhmät sisältöjen mukaan. Kertomus ja kerronnallisuus ovat tärkeä osa ihmisten ja ihmisyyhteisöjen elämää. Kerronnallisuus on narratiivisen tutkimuksen näkökulmasta ihmisen keino ymmärtää yhteiskuntaa, itseään ja elämää. (Ronkainen ym. 2011, 93.) Tästä näkökulmasta nuorten tuottamat vastaukset alkuhaastattelussa edustavat heidän käsitystään siitä tilanteesta, johon he ovat sijoituksen alkuhetkillä joutuneet. tarinat eivät rajoitu yksistään tähän hetkeen vaan edustavat myös kaikkea sitä mitä on tapahtunut ennen

sijoitusta. Tutkimuksessa teen tilastollista analyysia alkuhaastattelujen narratiivisista kuvauksista, mutta luen ja pyrin liittämään ne osaksi lastensuojelun diskursseja. Tilastollisia menetelmiä käytän kootessani alkuhaastattelulomakkeesta saatuja perus- ja taustatietoa nuorista ja heidän perheistään. Nuorten vastauksia analysoin luokittelemalla heidän kertomaansa ja tulkiten havaintoja oman subjektiivisen ja työkokemukseni kautta.

Näistä lähtökohdista pyrin tässä tutkimuksessa avaamaan näkökulmia nuorten puhunnasta, jotta muutoksia lastensuojeluun ja erityisesti laitoshoitoon voitaisiin avata. Diskurssi-analyttisen tutkimuksen taustalla on erityisesti Foucault'n yhteiskuntateoria, mutta sen toiset juuret ovat kielitieteessä (Ronkainen ym. 2011, 96). Tässä tutkimuksessa suuntaukset yhdistyvät. Toisaalta puhuttua tietoa saadaan instituution sisällä olevilta nuorilta ja kirjajajina toimivat instituution sisällä olevat ohjaajat. Se miten nuoret ilmaiset asioita on taas sidoksissa nuorten puhekieleen ja niihin olosuhteisiin, joihin tehty intervention on johtanut. Parhaiten puhunaa kuvastaa nuorten kielenkäyttö erimielisyyksiä ja ristiriitoja kuvatessaan tai sijoituksen syistä puhuttaessa. Diskurssit ovat vakiintuneita tapoja ilmaista ja puhua asioista. Diskurssit nivoutuvat yhteiskunnallisten instituutioiden toimintaan, johon kuuluvat myös ihmisten keskeiset valinnat. Omasta kokemuksesta ja itsestä puhuminen tapahtuu diskursiivisesti, eli olemassa olevien puhetapojen ehdoilla. Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tavoitteena on purkaa pinttyneitä tai itsestään selviä käsityksiä. Rakenteellisia prosesseja näyttämällä voidaan myös mahdollistaa niiden muutos. (Ronkainen ym. 2011, 94 – 95.)

Myös Alasuutari (2011, 185) kuvaa Foucault'n diskurssin käsitettä, jossa hän korostaa, että kielellinen vuorovaikutus ei ole vain informaation välittämistä vaan myös erilaisten asiantilojen, asemien ja identiteetin tuottamista. Foucault'lainen diskurssianalyysi korostaa diskursiivisten muodostumien institutionaalista ja organisaationaalista puolta. Voidaan todeta, että hoitoinstituutiot myös tuottavat ja uusintavat diskursiivisia muodostumia. Tästä näkökulmasta myös Kustaalassa, vierihoito-osastolla tai muissa nuoren liikkumista rajoittavissa tiloissa tehdyt alkuhaastattelut kysymyksineen ja vastauksineen edustavat tiettyä asiantilaa, asemaa ja nuoren identiteetin rakentumista. Olosuhteet ja suljetun osaston asettamat puitteet antavat myös uuden ja erilaisen sisällön käydylle keskustelulle – tilanne poikkeaa suuresti siitä, jos haastattelu tehtäisiin nuoren omassa reviirissä. Siksi alkuhaastattelu antaa erityisen merkityksen nuorten sanomiselle. Sitä pyrin analysoimaan hyödyntäen omaa subjektiiviani ja vuosikymmenien kokemusta Kustalaan johtajana.

5 Kustaalaan sijoitetut nuoret

”Aikuisen on hyvä muistaa, että nuoren viha ja kapina eivät ole ongelma, joka täytyy eliminoida. Se on kehityksellinen haaste ja todellisuus, jonka viisas kasvattaja hyväksyy.” (Röning 2013, 150.)

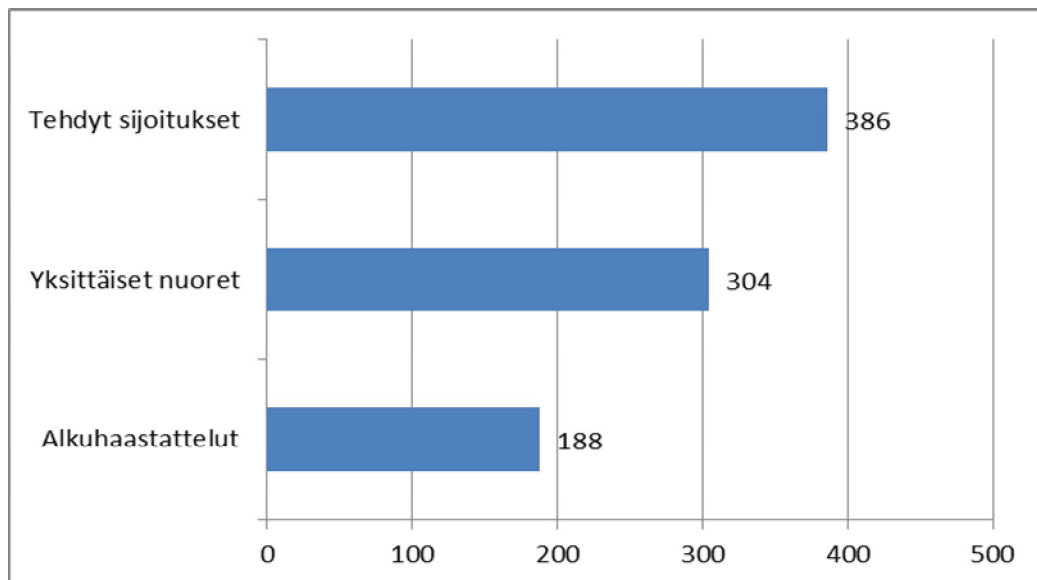
5.1 Taustatiedot aineistosta

Arkikielessä ja ihmisten puheessa, jopa asiantuntijoiden ja tutkijoiden piirissä saatetaan puhua ongelmanuorista, vaikka kyse on ongelmista, joita nuori on elämässään kohdannut. Tässä vaiheessa tutkimusta lähestytään Kustaalaan sijoitettuja nuoria, joilla on ollut moninaisia vaiheita elämässään. Yllä oleva lainaus muistuttaa lukijaa olemaan viisas kasvattaja, joka välttää nuoren leimaamisen ulkoisten piirteiden tai hänen tekojensa vuoksi. Kustaalassa pyritään jokainen nuori vastaanottamaan kehityksellisenä haasteena, jokaisella nuorella on mahdollisuus hyvään elämään.

Vuosina 1988 – 2015 on Kustaalaan ollut sijoitettuna kaikkiaan 304 yksittäistä nuorta, kaikkiaan sijoituksia on tehty 386, joidenkin nuorten osalta niitä on tehty useamman kerran. 1984 (683/1983) voimaan tulleen lain aikana nuoria on ollut sijoitettuna kaikkiaan 189 ja uuden 2008 (417/2007) voimaan tulleen lain aikana sijoitettuna on ollut 115 nuorta. Vanhan lain aikana laitoksessa oli kaikkiaan 39 (21 %) sellaista nuorta, jotka on sijoitettu Kustaalaan kahdesti tai useammin. Uuden lain aikana tällaisia nuoria on hiukan enemmän, kaikkiaan 32 (28 %). Koko ryhmässä (304) heitä on kaikkiaan 71 (23 %). Pääosin sijoituksia on kaksi, mutta joukosta löytyy myös sellaisia, jotka ovat tulleet sijoitetuksi neljä eri kertaa Kustaalaan. Uuden lain myötä edestakainen liike kodin ja laitoksen välillä on lisääntynyt. Muutaman paluumuuttajan taustalla on sijoitus sijaiskotiin tai sellaisiin yhteisöihin, joissa on ollut perheenomainen toimintamalli, myös palautumista kotiin on yritetty. Joillekin on tehty sijoitus toiseen laitokseen, myös koulukotiin, jonka jälkeen on ollut vielä uudelleen jakso Kustaalassa. Muutamassa tapauksessa nuori on palautunut epäonnistuneen itsenäisen asumisen jälkeen takaisin Kustaalaan. Osa nuorista on kokenut lisäksi sijoituksen toiseen laitokseen ennen kuin on tullut sijoitetuksi Kustaalaan – tällaisia nuoria on kaikkiaan 43, eli 14 prosenttia koko (304) ryhmästä, vastaavasti 85 (28 %) nuorta siirtyi

toiseen laitokseen koko (304) ryhmästä. Käytettävissä on kaikkiaan 188 nuoren alkuhaastattelut. (Kuvio 3.)

Kuvio 3. Tutkimuksessa mukana olevat nuoret eriteltynä kolmeen osaan: Kaikki sijoitukset (N=386) Yksittäiset nuoret (N=304) ja Alkuhaastattelut (N=188) nuorta.

Ensimmäiset haastattelut on tehty vuoden 1991 aikana, käytäntö siitä tuli 1994. Haastatteluja on jatkettu aina näihin päiviin saakka, aina uuden Kustaalaan sijoitetun nuoren kanssa. Alkuhaastattelulomake on säilynyt pääosin samanlaisena. Aivan lyhyissä sijoituksissa haastatteluja ei ole välttämättä tehty, eikä tilanteissa, jolloin on tiedossa, että nuori siirtyy pikapuoliin toiseen laitokseen. Myös joissakin muissa tapauksissa haastattelut ovat jääneet tekemättä – syystä tai toisesta.

Alkuhaastattelutilanteelle pyritään järjestämään aikaa. Haastattelussa nuoret kuvaavat suhdettaan perheeseen, kouluun ja opettajiin, kavereihin, elinympäristöönsä. Monet vuorovaikutukselliset tilanteet ja niihin reagoiminen, samoin kuin erilaiset tuntemukset uusissa tilanteissa ovat haastattelun antamaa tietopohjaa. Nuorten kuvaukset ja haastattelijoiden kirjoittamien tekstien analysoimisessa taustalla on *tutkimuskysymyksen* asettama haaste: *Tässä luvussa analysoin nuorten vastausten ja kerronnan kautta heidän sanomistaan, asennetta suhteessa vanhempiin, aikuisiin yleensä, muihin nuoriin ja itse tilanteeseen, jossa nuori on sijoitettu laitokseen.*

Haastattelut ovat monella tapaa haastavia. Joissakin tapauksissa nuoret ovat hyvin varautuneita, vähäsanaisia tai toisessa äärelaidassa hyvinkin innokkaita kertojia. Sekin kertoo aina jotain itse nuoresta ja hänen tilanteestaan. Haapasalon (2008, 30) mukaan turvattomasti,

välttelevästi kiintyneet lapset pystyvät kuvaamaan lapsuuttaan yleisellä tasolla joko hyväksi tai ihan normaaliksi, mutta heillä on torjunnan takia vaikeuksia palauttaa mieliin yksittäisiä kuvauksia tai tapahtumia lapsuudesta. Haastattelussa he vastaavat kysymyksiin niukasti, yksisanaisesti ja tunteiden kuvauksia vältellen. Kuvaustapa – kysyttäessä esimerkiksi onnellisesta lapsuudesta tai hyvän vanhemman toiminnan kuvaamista tapahtumista, he vastaavat ”en muista”, ”en tiedä” tai ”en osaa sanoa”. Kertomuksessa voi olla epämääräisyyttä, taukoja, vaikeutta löytää sanoja, etäännyttämistä ja lyhyitä toteamuksia ilman selityksiä.

Haastattelutilanteeseen halutaan panostaa juuri sen vuoksi, että nuorelle annetaan aikaa ja tilaa ajatustensa tuottamiseen. Marttunen (2013, 117) painottaa, että itsetuhoisan nuoren kanssa keskusteltaessa aikuisen rauhallinen ja kiinnostunut suhtautuminen voi helpottaa nuorta kertomaan ajatuksistaan. On tärkeää luoda luottamuksellinen ja kiireetön ilmapiiri. Nuoren kuvaamat ongelmat voivat herättää kuulijassa ahdistusta, avuttomuutta ja toivottomuuden tunteita. Näitä tunteita voi käyttää apuna nuoren tilanteen ymmärtämiseen. Aikuisen roolin säilyttäminen luo nuorelle turvallisuuden tunnetta, siksi kuulijan omista tunteista ei ole hyvä puhua tässä yhteydessä nuoren kanssa. Alkuhaastattelun keskusteluista jää varmasti paljon kirjaamatta, mutta keskustelun keinoin käyty haastattelu saattaa olla juuri se keino, jolla aikuisen ja nuoren keskinäistä luottamusta rakennetaan. Kyrönsepän & Rautiaisen (1993, 91) mukaan: ”Lastenkotiyhteisön tehtävänä on pitää lapsesta ja nuoresta huolta. Kasvatus ja hoito yhteisössä edellyttävät, että lapsella tai nuorella on mahdollisuus tuntea kuuluvansa yhteisöön, harjoitella siinä vuorovaikutuksen ja elämisen taitoja sekä omaksua arvoja ja asenteita samastumalla yhteisön jäseniin ja sisäistämällä kanssakäymisen muotoja. Ohjaajan ja kasvattajan ensisijainen tehtävä yhteisössä on olla luomassa toimivia ihmissuhteita, opettaa nuori elämään näennäisten ja todellisten pelkojen kanssa, voittamaan ongelmia rakentavasti ja asettaa elämälleen myönteisiä haasteita.” Luottamuksen rakentaminen nuoren ja omahoitajan välille on avain myös nuoren avoimuudelle haastattelutilanteessa ja erityisesti sen jälkeen.

Kriisihetkillä nuorten kieli näyttää olevan varsin yksinkertaista, vaativaa, vähättelevää, osoittelevaa – myös vaikeneminen kuuluu asiaan. Alkuhaastattelussa erityisesti riitatilanteita kuvaavassa puhunnassa tämä on myös havaittavissa. Alkuhaastattelun merkitys on juuri siinä, että nuori voi purkaa mieltään sydämensä kyllyydestä ja osoittaa syyttävää sormeja haluamaansa suuntaan. Merkittävä havainto liittyy siihen, että nuoret usein syyttävät tapahtuneesta itseään.

5.2 Nuoren sijoittaminen ja alkuvaiheen puhunta

Lastensuojelun sijaishuollon epäkohtia ja lasten kaltoinkohtelua vuosina 1937–1983 tutkinut työryhmä (2016) totesi, että lapsen huostaanoton ja sijoittamisen syyt ovat heidän koamansa aineiston valossa melko samankaltaisia vuosikymmenestä toiseen. Tuon ajan kohdan merkittävä peruste sijoittamiselle oli köyhyys, joka mainitaan usein syynä lasten huostaanotolle. Yksinhuoltajuus oli etenkin miehille syynä lapsesta luopumiseen, ja toimeentulon kannalta yksinhuoltajuus tarkoitti naisille merkittäviä vaikeuksia. Usein vanhempien arkeen kuului myös runsas alkoholinkäyttö ja 1970-luvulle tultaessa huumeet. Joskus toinen tai molemmat vanhemmista syyllistyvät rikoksiin, mikä aiheutti lasten huostaanoton. Vanhempien runsas alkoholinkäyttö, kodin väkivaltaisuus, epävarmuutta ja pelkoja aiheuttaneet tekijät ovat voineet ajaa lapsen kadulle. Kodin tilanne on voinut aiheuttaa nuoren ongelmakäyttäytymistä ja johtaa myös nuoren omaan päihteiden käyttöön. Lisäksi poissaolot koulusta, elämä kadulla, päihteet tai pikkurikokset riittivät syyksi määritellä lapsi pahantapaiseksi ja suojelua tarvitseväksi – pitää niitä perusteena sijoitukselle ja syynä ja viedä nuori koulukotiin. Edellä esitetyt syyt nousevat esiin työryhmän tekemissä haastatteluista ja kertovat siitä, miten ihmiset ovat itse tulkinneet huostaanoton ja sijoittamisen perustelut. Lasten – tai myöhemmin aikuisten – tekemät tulkinnat tilanteesta voivat olla hyvin erilaisia kuin viranomaisten nimeämät syyt. Joka tapauksessa sijoittaminen ja saapuminen lastenkotiin tai koulukotiin on merkinnyt isoa muutosta nuoren elämässä, ja se hetki on usein terävänä mielessä. (Hytönen ym. 2016, 43 – 44, 47; Dokumenttiprojekti 2013.)

5.3 Miksi olen täällä?

Vaikka monet nuoret sijoituksen hetkellä hyvin ymmärtävät oman käytöksensä ja toimintansa haasteellisuuden, on huostaanotto ja kiireellinen sijoitus aina yllätys. Se on myös pakkotoimi, jolloin toimitaan nuoren oman tahdon vastaisesti. Kustaan sijoitetut nuoret kuvasivat useampia syitä tulla sijoitetuksi laitokseen, monella nuorella selityksiä oli useampi kuin yksi. Joidenkin suhteet vanhempiin olivat huonot tai mahdottomat, toiset kuvasivat tilannettaan sellaiseksi, jossa syynä sijoitukseen oli joku nuoren oma tekeminen tai asioiden laiminlyönti – rötökset, karkailu, kouluongelmat. Huumeet ja muut päihteet löytyvät sijoituksen taustasyistä yhä useammin nuorten selonteoissa.

Pelkistetysti sijoitettujen nuorten tarinat voi jakaa kolmeen osaan – ongelmiin kotona, itse aiheutettuihin ongelmiin ja muihin syihin. Kotona oleviin ongelmiin liittyy luonnollisesti myös nuoren oma osuus, piittaamattomuus kodin säännöistä ja vanhempien asettamista rajoista. Tässä on syytä muistaa, että *kyseessä on nuoren oma käsitys ja kuvaus sijoituksen syistä*. Puhunnassa heijastuu katumus, ymmärrys omasta tilanteesta, mutta myös katkeruus. Sijoituksen yllätyksellisyys on mukana monissa vastauksissa, joissa nuori ei tiedä miksi on tullut sijoitetuksi laitokseen. Jonkinlaista katkeruutta kuvastaa nuoren vastaus ”*kai sä tiät*” – vastuu tietämisestä sysätään kysyjälle ja vastaus kuvastaa tilanteen kireyttä.

Myös muissa tutkimuksissa osa syistä liittyy vanhemmuuteen ja osa nuoreen itseensä. Monesti nämä nivoutuvat tiiviisti yhteen. Kivisen (1992, 27) tutkimuksessa lastensuojelun tarve koski kasvuolotekijöitä 80 prosentissa tapauksista ja lapsen omaa käyttäytymistä 14 prosentissa. Vastaavasti lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokonaisarviossa syyt liittyivät vanhempien tilanteeseen noin 60 prosentissa ja 25 prosentissa lapsen tilanteeseen, ja noin 8 prosentissa syyt liittyivät sekä vanhempiin että lapsiin.

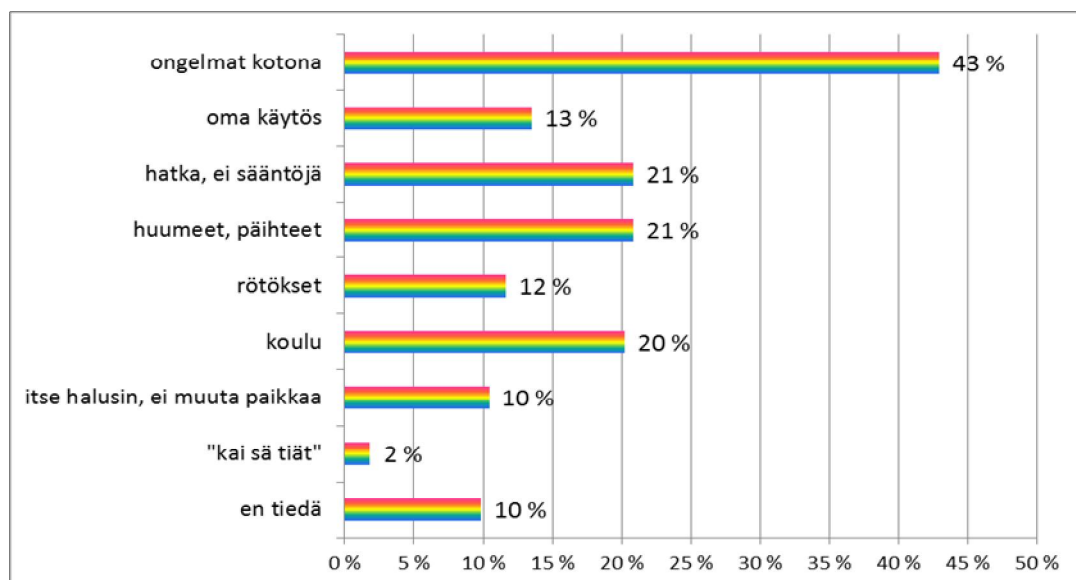
Kaivosoja (1996) selvitti tutkimuksessaan 1990-luvun alun tilannetta vasten tahtoaan huostaanotetuista nuorista. Näissä tapauksissa pääosin nuori itse on vastustanut huostaanottoaan, mutta lastensuojelulliset perusteet ovat täyttyneet ja huostaanotto on toteutettu. Näissä tapauksissa huostaanoton perusteena oli pääasiassa nuoreen liittyvä syy. Vain perheeseen liittyvä syy oli harvinaisempi. Toki perheongelma oli kuvattu nuoren ja perheen yhteisenä syynä, liittyen kasvatusongelmiin tai kasvatuskyvyttömyyteen. Nuoren vastentahtoisesta huostaanoton perusteina oli nuoren päihdeongelma, rikokset tai muu ongelma. Muita syitä olivat pääosin koulupinnaus tai yleensä kouluun liittyvät ongelmat. Myös nuoren psyykkiset ongelmat, itsetuhoisuus ja psykiatrisen hoidon turvaaminen olivat huostaanottojen syitä. Käytöshäiriöt ja rikollisuus olivat tavallisia ja ne myös olivat yleisiä perusteita huostaanotolle. Itsetuhoisuus näkyy lähinnä itsemurhauhkailuna tai epäsuoraa toistuvaa itsensä tarkoituksellista alistamista vakavaan vaaraan. Tästä ryhmästä varmuudella itsemurhaa yrittäneitä oli vain muutama nuori, silti suisidaalisten nuorten määrä kasvoi tutkimuksen aikana. (Kaivosoja 1996, 94 – 98.)

Kaivosoja (1996, 127 – 128) kuvaa tutkimuksensa nuorten kokemaa siten, että huostaanoton toimeenpano merkitsi viemistä vastentahtoisesti johonkin sijoituspaikkaan. Lähes puolelle huostaanoton toimeksi pano oli yllätys. Yli kolmannes koki sijaishuoltopaikkaan viemisen väkivaltaiseksi. Viemisen yhteydessä käytettiin väkivaltaa tai hakijoilla oli sellai-

nen ylivoima, jolloin nuori oli luovuttanut, mutta koki tapahtuman väkivaltaisena. Myös kolmannes heistä koki tilanteen alistavaksi tilanteissa, joissa joko sosiaalityöntekijä tai poliisi oli hakenut koululuokasta tai nuorten kokoontumistilasta. Muutama nuori koki tulleensa huijatuksi. Nuori oli houkuteltu tutustumaan laitokseen tai tulemaan lyhytaikaiseen sijoitukseen ja vasta paikan päällä oli kerrottu pakkotoimista. Joukossa oli toki nuoria, jotka suhtautuivat asiaan neutraaliksi tai jopa myönteisesti. Pakkotoimiin johtaneita syitä olivat useimmiten epäsosiaalinen käytös ja muut sosiaaliset syyt. Tärkeimpinä perusteina olivat kouluun liittyvät syyt. Muutamalle nuorelle huostaanoton syyt olivat epäselvät ja joillekin huostaanoton syyt eivät olleet lainkaan tiedossa tai he eivät ymmärrä syitä.

Kallinen pohti väitöskirjaansa liittyen sijoitukseen johtaneen totuuden merkityksellisyyttä lasten haastatteluissa. Esimerkin hän ottaa tilanteesta, jossa hän kysyy tutkittavalta yhdeksänvuotiaalta lapselta huostaanoton syyt. ”*Kun mun isä lähti ulkomaille*”, vastaa lapsi. Tällöin voidaan pohtia, onko tässä kysymys totuudesta ja myös, onko sillä merkitystä, onko vastaus totuudenmukainen. Huomio tulisi kiinnittää kenties enemmän siihen, että tämä on lapsen näkökulma huostaanoton syystä. (Kallinen ym. 2015, 85.) Sijoitetun lapsen tai nuoren näkökulma sijoituksen syistä on aina hänen omansa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on esittää juridiset perusteet sijoitukselle.

Kuvio 4. Nuoren (N=163) kertomat syyt laitokseen sijoittamiselle

Alkuhaastattelussa kysytään nuorilta heidän omaa käsitystään siitä miksi heidät on sijoitettu tai tuotu Kustaalaan, kysymykseen vastasi kaikkiaan 163 nuorta. Monilla oli useampiakkin syitä kerrottavanaan, jotka ovat johtaneet nuoren tien Kustaalaan. Kaikkiaan sain vas-

tauksia analysoimalla yhdeksän erilaista syykategoriaa (kuvio 4), jotka tosin helposti liittyvät toisiinsa ja esiintyvät joillakin nuorilla yhtäaikaaisesti. Käsittelen selityksiä sijoituksen syistä yksittäisen nuoren (N=163) näkökulmasta.

Useimmin *nuoret kokivat sijoittamisen syinä kotona olevat ongelmat joko äidin tai isän kanssa tai molempien vanhempien kanssa yhdessä*, näin koki yhdeksi sijoituksen syyksi kaikkiaan 43 prosenttia nuorista. Tässä esimerkkejä nuorten kertomuksista: *”koska en halua asua isän luona, enkä voi asua äidillä kun se ei pärjää mun kanssa, ei voi pitää rajoja yllä”*; *”varmaan ku vanhemmat ei halunnu mua himaan”*; *”isä pahoinpidellyt, en tule toimeen isän kanssa”*; *”en pärjännyt isän enkä äidin luona, ei tullut mitään”*; *”räyhäsin vanhempien kanssa”*; *”kun en tuu toimeen mutsin ja faijan kaa, ne ei jaksa jankuttaa”*. Kuten yllä olevista kuvauksista voidaan nähdä, ovat nuoret itse mieltäneet monien ristiriitojen lähteneet heidän omasta rajattomuudestaan ja syyttävät kodin ristiriidoista itseään. Ongelmat syntyvät siitä, kun aikuiset eivät pärjää hänen kanssaan. On vaikeasti tulkittavissa mitkä syyt ovat selkeästi kodin olosuhteista johtuvia ja vastaavasti nuoren itsensä aiheuttamia ongelmia, jotka johtavat ongelmiin vanhempien kanssa. Kuten myös aiemmissa tutkimuksissa; (Kivinen 1992) esittää kodin kasvuoloihin liittyen 80 prosenttia sijoituksen syynä, sosiaalityöntekijät vastaavasti näkivät, että 60 prosenttia sijoituksista liittyi vanhempien tilanteeseen. Kaivosojan (1996) kertoo, että vastentahtoisesti huostaanotettujen taustalta löytyi perheeseen liittyviä syitä vain 14 prosentissa tapauksista. Tässä tutkimuksessa perheeseen liittyvät syyt olivat 43 prosentilla sijoitettujen nuoren taustalla. Todennäköisesti lastensuojelun tarpeen alkuvaiheessa ongelmat näyttäytyvät laajemmin perheen kriisinä ja siinä vaiheessa, kun sosiaalityöntekijät ryhtyvät toimenpiteisiin näkyy enenevässä määrin nuoren oma käytös. Pakkotoimien kohdatessa suurin osa (Kaivosoja 1996) nuorten sijoittamisen syistä liittyy jo nuoren omaan toimintaan ja käyttäytymiseensä.

Hiukan pidemmälle ongelmista kotona mainittiin ajaututtaessa tilanteisiin, joissa *yöpoissaolot, karkumatkat, kodin sääntöjen rikkominen ja omilla teillä kulkeminen* oli selittävä tekijä, näin kuvasi 21 prosenttia nuorista. Eräs nuori kuvaa tilannettaan: *”kotiintuloajat ovat päin seiniä, muita haittaa enemmän mun tekemiset kuin mua”*. Monesti yritykset kotona tilanteen pysäyttämiseksi ovat riittämättömiä, ja sijoitus laitokseen on edessä: *”sen takia et karkasin uudestaan”*. Nuoren hatkat kotoa tai kodin sääntöjen laiminlyönti, piittaamattomuus kodin säännöistä ja vanhempien asettamista rajoista on sijoituksen syynä läheinen kodin ongelmien kanssa. Tilanne on päässyt jo niin pitkälle, että vanhempien kyky asettaa turvalliset rajat on lähes mahdotonta.

Huumeiden ja muiden päihteiden käyttö aiheuttaa huolta vanhemmissa ja saattaa johtaa sijoitukseen. Myös nuori saattaa nähdä vanhempien huolen: *"pilvenpoltto ja kuljen kuinka haluan, äiti on huolissaan"*. Huumeet ja muut päihteet olivat 21 prosentilla Kustaalan nuorten omana sijoitusta selittävänä tekijänä. Joissakin tapauksissa selittäviä tekijöitä oli useampia, kuten eräs nuori kuvasi, *"alkoholinkäyttö, koulusta lintsaus, yöpoissaolot"*. Tällöin kyse on usein kehästä, jossa yksi ongelma johtaa toiseen ja lopulta rajattomuus karkaa myös nuoren omasta hallinnasta.

Kouluun liittyvät ongelmat kuvasi syyksi laitokseen sijoittamiselle 20 prosenttia Kustaalaan sijoitetuista nuorista. Perusteet sijoitukselle eivät aina ole olleet nuorelle aivan selvät, eikä todelliset perusteet aina avautuneet nuorelle: *"mä en tiedä loppujen lopuksi, ekaksi sanottiin, että kun rupean käymään koulua niin jätetään rauhaan, sitten kun rupesin käymään, sitten ne kirjoitti sellaset paperit ettei isä pysty huolehtimaan"*. Monesti kyse on useasta syystä kerrallaan ja myös nuoret itse näkevät ongelmien moninaisuuden sijoituksen taustalla. Päihteet ovat monen koulunongelman taustalla, kuten nuorten oheisissa kuvauksissa todetaan: *"aineiden käytön vuoksi, koulu menee huonosti"*, *"lintsaamisen ja huumeiden takia"*, *"koulunkäynti sujuu huonosti, myös juominen ja päihteet ovat syytä"*. Yleensä kouluun liittyvät ongelmat liittyvät päihteisiin, jolloin tässäkin tutkimuksessa luokittelussa on kyse enemmän nuoren omasta näkökulmasta. Joskus päihteet johtavat ongelmiin koulussa ja joskus ongelmat koulussa johtavat päihteisiin.

Monet kuvaukset liittyvät toisiinsa, eikä yksiselitteisiä syitä sijoitukselle välttämättä ole löydettävissä, ongelma myös nuorten kertomana ovat monisyisiä. *Oma huono käytös* oli syynä 13 prosentilla nuorista. Eräs nuori totesi, että syynä oli: *"karkureissu toiseen kaupunkiin, pari pahoinpitelyä, rattijuopumus, huono käytös"*. Toinen totesi, että *"en ole hoitanut mun tehtäviä"* tai *"siks kun olen tehnyt kaikkea tyhmää"*. Monet ymmärsivät taustalla olevan rajattomuuden, joka johtaa välirikoon läheisten kanssa ja lopulta sijoitukseen, kuten eräs nuorista toteisi: *"haukuin ja uhkailin äitiä kun en saanut lupaa mennä kaverin luo yöksi"*.

Näpistely tai tehdyt rötökset oli 12 prosentissa nuoren Kustaalaan sijoittamisen taustasyynä. Nuorten omia kuvauksia aiheesta: *"ei mennyt kotona hyvin ja jäin keikasta kiinni"*, *"rikollisen toiminnan takia"*, *"varmaan koulun ja poliisien kanssa tekemisissä, väkivaltaisuuksien takia"* tai *"olen tehnyt paljon pahaa, liittynyt väärään seuraan"*. Kuten kuvauksista voi havaita, nuorella itsellään on käsitys useammista tekijöistä sijoituksen taustalla ja

kuvaukset omasta tekemisestä vaikuttavat varsin rehellisiltä ja siihen hetkeen liittyviksi, kun alkuhaastattelut on tehty. Nuorten kertomukset vastaavat hyvin niitä syy-yhteyksiä ja todellisuutta miksi sosiaalitoimen interventio on tehty sekä käsitystä, joka on muodostunut laitoksen ohjaajille.

Joukossa on myös 10 prosenttia nuoria, jotka kertovat, että *eivät tiedä* miksi sijoitus on tehty. Vastaavasti 10 prosenttia nuorista kertoi syyksi, että he *itse halusivat vapaaehtoisesti* tulla sijoitetuksi, kuten seuraavissa perusteissa: ”*siks kun mä ite halusin*”, ”*olen pyytänyt apua*”. Joskus avunpyyntö on samalla turvapaikan hakemista ja asioiden selvittämistä: ”*omasta tahdosta soskan avulla pois pahoinpitelijän kynsistä*”, tai toisaalta ”*tilanne rauhoittuis, asiat selvitetään*”. Laitokseen sijoittaminen on joillakin toteutettu, koska muuta vaihtoehtoa ei ollut.

Omista lastenkotivaiheistaan kirjan kirjoittanut Henri Autero (2013) kuvaa ensimmäistä sijoitustaan lastenkotiin: Aluksi mentiin neuvotteluhuoneeseen keskustelemaan henkilökunnan kanssa uudesta tilanteesta. Tämän jälkeen ohjaaja esitteli paikkoja, sain huoneen yhdestä yksiköstä. Ensitunnelmia hän kuvaa seuraavasti: ”*Noin kuukauden verran olin vieraskorea, jonka jälkeen aloin protestilinjalle, koska minulla oli vanhempia todella kova ikävä. Olin todella surullinen, itkin ja olin katkera huostaanotostani. Osoitin mieltäni lastenkodissa mm. epäasiallisella kielenkäytöllä sekä käyttäydyin väkivaltaisesti.*” (Autero 2013, 23 – 24.) Alkuvaiheen vieraskoreutta kuvataan myös ”*kuherruskuukaudeksi*”, jolloin kaikki aikuisten esittämät ohjeet ja pyynnöt käyvät. Nuoren vastatoimet sijoitukseen ovat usein epäasiallista kielenkäyttöä, aggressiivisuutta, hatkailua. Pahimmillaan tilanne johtaa laitoskierteeseen, eikä kiintymyssuhdetta pääse syntymään perheen ulkopuolisiin aikuisiin. Näin myös Auteron matka jatkui laitoksesta toiseen ja jäljelle jää vain katkeruus, kuten hän kirjassaan antaa ymmärtää. Yksittäisen tapahtumaketjun kautta on vaikea ymmärtää koko lastensuojelun ja laitosmaailman kokonaisuutta. Yleensä tällaisissa tapauksissa vaitiolovelvollisuus, yksilön suoja ja aiheen sensitiivisyys johtaa siihen, että yksittäisistä tapauksista näemme vain pienen osan totuudesta. Kustaalan nuoria on tässä tutkimuksessa mukana 304 lähes 30 vuoden ajalta. Heillä jokaisella on oma tarinansa, mutta yksikään ei ole sellainen, jonka pohjalta on lastensuojelun koko totuus kerrottavissa. Se on aidosti monikasvoinen, osoittelematon ja jokaista kunnioittava tarina. Kustaalan totuus on meidän yhteinen, kaikkien kokema, erilaisten kokemusten summa.

Seuraavissa osioissa käsittelen nuoren puhuntaa erilaisissa riitatilanteissa. Ajatuksena on syventää nuoren ajattelun ymmärtämistä sijoituksen alkuhetkillä, ja miten se näkyy hänen tavassaan ilmaista käytöstään ristiriitatilanteissa, jotka ovat usein heidän itsensä mielestä sijoituksen taustalla, jopa syynä. Aineistoon liittyvien analyysien avulla palaan tutkimuskysymykseen ja siihen miten nuorten puhunta istuu lastensuojelussa käytävään keskusteluun ja niihin diskursseihin, joilla pyritään tekemään lastensuojelun laitoshoidosta entistä parempaa.

5.4 Kun tulee riitoja, mitä teet?

Alkuhaastattelukysymyksissä halutaan tietää, miten nuori käyttäytyy tai toimii riitatilanteissa: ”*Kun sinulla tulee riitoja, erimielisyyksiä, mitä yleensä teet?*” Sama kysymys kohdennetaan yleisen kysymyksen lisäksi äitiin, isään, sisaruksiin, kavereihin, opettajaan ja omahoitajaan. Samat nuoret vastaavat kuhunkin kysymykseen ja näin saadaan nuorten vastauksia kaikkiaan 1222. Poikia näistä on 538 (44 %) ja tyttöjä 684 (56 %), joka vastaa koko ryhmän sukupuolijakaumaa saatujen alkuhaastattelujen osalta. Näin koottuna usealla nuorella on monta ilmausta omasta toiminnastaan tai käyttäytymisestä riitatilanteissa. Tällöin saadaan kaikkiaan 1579 erillistä ilmausta, jotka olen koodannut ja joita seuraavaksi pyrin analysoimaan.

Yleisesti nuorten vihaa pidetään merkinä nuoren pahuudesta ja kypsymättömyydestä ja siksi vihastunutta nuorta saatetaan mitätöidä ja hänen tunteitaan vähätellä. Nuorten kuvauksissa on kokemuksia, joissa vihastumisen ilmaiseminen kotona on ollut jopa vaarallista. Suuttunut lapsi tai nuori on saanut kuulla olevansa hankala kakara ja vihastumisen ilmauksia on vaiennettu eri tavoin. (Nurmi 2013, 17.) Myös tässä tutkimuksessa on havaittavissa samoja piirteitä, pahimmillaan nuorten kokemat pelot riitatilanteissa.

Riitelyssä ja erimielisyyksissä on kyse aina valta-asetelmista, asemia joko puolustetaan tai niistä hyökätään. Tässä on kuvattu nuoren toimintaa suhteessa läheisiin ihmisiin ja miten nuoret sanansa asettelevat tai miten toimivat erimielisyyksien aikana. Normaalitilanteissa lapsi ja nuori toimii vanhempien asettamissa rajoissa, vaikka hän saattaa olla eri mieltä asiasta. Oletus on, että nuori tottelee. Vanhemmat yleensä suojelevat lastaan asettamalla rajoja ja puuttumalla lapsen ja nuoren toimintaan. Irtaantuminen vanhempien ohjauksesta tapahtuu hallitusti. Myös Keltikangas-Järvisen (1986, 110) mukaan itsenäistyessäänkin lapsi tarvitsee valvontaa ja rajoja, sitä että aikuiset sanovat, mitä saa tehdä ja mitä ei. Hä-

nen mukaansa, ellei rajoja ole nuorelle asetettu, puuttuu myös viitekehys, jossa itsenäistymisprosessi pääsisi tapahtumaan. Hänen mukaansa rajojen asettaminen johtaa väistämättä joskus lapsen vihaan. On tärkeää, että vanhemmat uskaltavat pitää kiinni omista arvoistaan ja käydä keskustelua lapsen kanssa ristiriitojen uhallakin. Ristiriitoja ei siis voi välttää, eikä tilannetta pitäisi päästää siihen, että aikuinen vanhempana menettää vallan ja nuori kaappaa sen. Keltikangas-Järvinen (mt., 113) rohkaisee vanhempia pitämään kiinni omasta kannastaan. Keskusteluissa on turha jäädä loputtomiin jankkaamaa nuoren kanssa. Aikuisen tulee kestää myös vihanpurkauksia, mutta toisaalta nuorelle voi tehdä selväksi, että paras ratkaisu asiaan ei useinkaan ole oman pahan olon purkaminen loukkaamalla toista. Tässä tutkimuksessa kyseessä ovat Kustaalaan sijoitetut nuoret, joiden osalta vanhemman ja nuoren välinen valtataistelu on käyty, se on meneillään tai se on vasta tulossa. Vanhempien lisäksi kohteena ovat muut läheiset, kaverit ja vieraammat aikuiset. Alkuhaastattelun yksi tehtävä on auttaa nuorta tunteensa tunnistamisessa ja sanoittamisessa. Nuoren kyky tunnistaa erilaisia tunteitaan auttaa myös tulemaan toimeen niiden kanssa. ”Viha saa toiset potkimaan kiviä, toisen muita ihmisiä. Yksilöllisiin eroihin vihan ilmaisussa vaikuttavat keskeisesti sekä temperamentti että opitut tunteiden ilmaisutavat.” (Nurmi 2013, 24.)

Nuorten *ristiriidan ilmaisun tavat* olen luokitellut neljään pääluokkaan, jotka kuvaavat nuorten kertomistapoja. Näiden luokittelujen alla esittelen nuorten suoraa puhetta ja ilmaisua arkisissa tilanteissa, joissa he kohtaavat ristiriitoja ja erimielisyyksiä:

- 1) Aggressiivisesti ja hyökkäävästi käyttäytyvät nuoret, joita edustavat nuoren huutaminen, tappelu ja tavaroiden heittäminen.
- 2) Sopeutujat ja vetäytyjät, riitoja välttävät ja puhumalla niistä selviävät nuoret.
- 3) Vanhempiaan pelkäävät nuoret.
- 4) Nuoret, jotka eivät tiedä tai kerro miten toimivat riitatilanteissa.

5.4.1 Aggressiiviset ja hyökkäävät nuoret

Tässä osiossa käsittelen *aggressiivisten ja hyökkäävien nuorten* käyttäytymistä ja toimintaa. Tähän alueeseen kuuluu yli kolmannes kaikista nuorten vastauksista. Tässä jaottelen vastaukset kolmeen alaryhmään:

Nuori huutaa tai haistattelee: Selkeästi yleisin tapa toimia riitelyn yhteydessä on *huutaa tai haistatella* riitakumppanille. Kustaan sijoitettujen tyttöjen osuus on hiukan poikia yleisempää, erityisesti huutaminen on työillä poikia yleisempi toimintatapa. Monesti Kustaan nuoret kuvaavat riitatilannetta myös prosessina, jossa tapahtuu useampia asioita. Tilanne voi lähteä sopuisasti liikkeelle, mutta jos nuoren tahto ei toteudu, astuu huuto kuvioon: *”juttelen, aluksi huudan sitten kun äiti rupee itkemään niin me sovitaan”* – tästä ei ilmene kumpi kamppailun voitti. Kyseessä on kuitenkin selkeä valtataistelu. Nuori haluaa saada tahtonsa läpi huutamalla ja pehmittämällä äitinsä. Äidillä voi luonnollisesti olla itku keinona, jolla hän saa huudon loppumaan ja saa pidettyä päänsä. Lopputulos voi olla sellainen, että nuori saa pääosin tahtonsa läpi, mutta vain äitinsä avustuksella, jolloin kumpikaan ei menetä kasvojaan.

Huutamiseen liittyy usein myös muunlainen uhkailu: *”ekaks huudan, sitte vedän turpaan, äiti on ihan perseenreikä”* – jolloin tilanne voi ajautua suoraan väkivaltaan. Huutaminen ja haistattelu kohdistuu joillakin enemmän kotioloihin, muiden kanssa ollaan varovaisempia: *”yleensä äidin tai isän kanssa kohtausta, paiskon ovia, huudan kaikkia hävyttömyyksiä, muiden kanssa yritän olla hiljaa, etten sano mitään loukkaavaa”*. Tavalliselta kuvaukselta kuulostaa seuraava, jollaiseen murrosikäisten kanssa eläneet tai toimineet ovat tottuneet. Nuori kertoo, että *”tiettyyn pisteeseen katon saako tilanteen hoidettua juttelemalla, sen jälkeen jos ei onnistu, rupean huutamaan, jos asia ei sillä ratkea vetäydyn huoneeseen, mietiskelen mitä tapahtui ja yritän rauhoittua”*. Aina tilanteen ei tarvitse ajautua aggressiivisiin purkauksiin. Syyllisyys ja omatunnon kolkutus saattaa joskus vaikuttaa nuoren toimintaan: *”joskus huudan vastaan ja jos on vakava juttu johon olen syyllinen, menen pois”*. Kavereiden kanssa ristiriitoja ratkotaan huutamalla ja uhkailemalla: *”kavereiden kanssa huudan ja uhkailen”* – mutta on varauduttava myös puolustusasemiin: *”huudan, ei muuta, ellei se käy kimppuun”*.

Opettajat saavat tuta nuoren pahan mielen arjessaan: *”vittuilen sille loppuelämän, huudan ja lennän ulos luokasta”* – näin voi käydä, nuorten mukaan kun koulutyö ei maita. Nuoret tarvitsevat aikuisen apua raivokohtauksia saadessaan. Aikuisen rauhallisuus, voimakkaana ja lujana pysyminen luovat turvallisuutta. Vastaavasti jos aikuinen menettää malttinsa, se on nuoresta pelottavaa ja turvatonta. (Nurmi & Schulman 2013, 39.) Alkuhaastattelun yhteydessä kysymyksessä nuorta pyydettiin kertomaan, pystyykö hän nimeämään mieluisimman ja vastenmielisimmän opettajan. Molempia löytyi yli 90 prosenttia nuorten vastauksista. Röning (2013, 152 – 153) muistuttaa kuinka aikuisen kyky hallita omia turhaumiaan ja

vihan tunteitaan on tärkeä malli nuorelle. Parhaimmillaan nuori samaistuu aikuisen kykyyn rauhoittaa ja jäsentää tilannetta. Röning painottaa, että nuori oppii huomattavasti tehokkaammin siitä, mitä aikuinen tekee, kuin siitä, mitä aikuinen sanoo. ”Kunnioittava kohtaaminen lähtee hyvistä vuorovaikutustaidoista ja siitä, että muita ihmisiä ei arvoteta itse paremmiksi tai huonommiksi. Ihmisellä, joka on tasapainoinen ja sosiaalisesti taitava ja jolla on hyvä itsetunto, ei ole tarvetta mitätöidä muita tai kohdella muita epäkunnioittavasti.” Röning (2013, 153.)

Nuori tappelee ja riitelee: Tämä liittyy aggressiivisen ja hyökkäävän toiminnan alueelle. Yllättäen tappelu ja uhitteleva riitely ei poikkea juurikaan poikien ja tyttöjen valikoimasta. Riidan äityessä riittävän vakavaksi – ”*vedän turpaan*” – on tavallinen nuoren ratkaisu. Kotona nyrkittely kohdistuu enemmän äitiin kuin isää, josta yksi esimerkki jo edellisessä kohdassa. Pääosin tappelu liittyy nuorten keskinäiseen välienselvittelyyn, ja monesti alkoholi on tilanteissa mukana: ”*vittuilen, kännissä olen käynyt kiinni*”, ”*kännissä voin käydä kimppuun, selvinpäin ei riidellä*”. Laitokseen sijoittaminen on ainakin puheen tasolla tuottanut vaihtoehdon väkivaltaiselle tai hyökkäävälle käytökselle: ”*humalassa yleensä mätkin turpaan, kotona pamauttaisin oven kiinni, täällä aikuisille yrittäisin selittää ja perustella mielipiteeni*”. Tässä on tärkeää erottaa käsitteet viha ja raivo tosistaan kuten Nurmi & Schulman (2013, 38) toteavat: Vihaa voidaan sanoittaa, ajatella ja käsitellä, kun taas raivo sellaistaisten tunteiden kertymä, joita ei ole voitu lainkaan prosessoida ja nimetä. Raivo koostuu joukosta vaikeita tunteita, kuten tuhoavaa kateutta, murhanhimoa, pettymyksiä sekä niihin liittyviä toimintaimpulsseja. Nuoren raivon vallassa tekemät väkivaltateot ovat hänelle itselleen yhtä selittämättömiä ja niiden käsittely on hankalaa.

Kavereiden kanssa riidellessä nuori saattaa aprikoida, minkä tasoisesta riidasta on kulloinkin kyse ja valitsee teot sen mukaan. Näin eräs nuori: ”*riippuu riidasta, jos on vakavampi riita rupean tappelemaan, jos normaali riita, en hetkeen puhu*”. Tai toisessa vaihtoehdossa: ”*käyn kimppuun, jos joku aukoo päätä niin huudan ja jos ei tehoa käyn kimppuun*”.

Sisarusten välillä sanailu johtaa aika ajoin myös lyömiseen: ”*saarnaan ja vähän joskus flänttään*” tai ”*tapellaan kunnolla nyrkkitappelu*”. Joku nuorista on oppinut tunnistamaan toimintaansa ja toimii sen mukaisesti: ”*mulla menee hermot ja jos en lähde pian pois, niin tulee tappelu*”. Nuoren itsetuntemus voi joissakin tilanteissa olla aika hyvä: ”*nykyään raivostun helpommin, joskus olin ihan rauhallinen*”. Löytyy joukosta myös nuori joka on

koulussa joutunut aikuisen kanssa tappeluun: *”ala-asteella tappelin miesopettajan kanssa fyysisesti”*.

Nuori rikkoo ja heittelee tavaroitaan: Tällaista toimintatapa aggression purkamiseen liittyy niin poikien kuin tyttöjenkin toimintatapoihin. Monesti tällainen toiminta liittyy muuhunkin aggressiiviseen toimintaan, kuten muissakin aggressiotilanteissa. Huutaminen, kimppuun käyminen ja raivoaminen ovat tyypillisiä ilmauksia. Kyse on tahtojen taistelusta: *”varmaan saan raivokohtauksen, joskus tavarat lentelee, suutun pienestä esim. jos en saa tahtoani läpi”* tai *”karjun, heitän tavaroita, paikkoja voi hajota”*. Pääosin tilanteet kärjistyvät tälle tasolle lähinnä aikuisten kanssa ja kotitilanteissa, kun nuorelta menee hermot: *”aika rauhallinen luonne, tavarat voi vähän lennellä, jos aikuinen liikaa ärsyttää”*. Äidin kanssa tilanteet voivat äityä rikkomisen ohella myös päälle käymiseen: *”puhun äitin kaa, hajotan paikkoja”, ”rupeen paiskoon tavaroita, käyn äidin kimppuun”*. Joissakin perheissä isä on heikoin lenkki, jolloin *”isä antaa aina periksi, isää olen heittänyt tavaroilla”*.

Nurmi (2013, 22) muistuttaa, että aggressio tunteena on eri asia kuin aggressiivinen käytös. Aggressiotunne ei ole väkivaltaa, eikä se ole sinällään mikään muukaan teko, se on voimakasta energiaa. Nurmen mukaan aggressio on myönteisenä voimavarana itseensä uskomista, oman mielipiteensä julkituomista, itsepuolustusta ja -arvostusta sekä rohkeutta olla ja elää. Myös Soisalo (2012, 55) pohtii aggression erilaisia tasoja. Hän näkee, että suorastaan uhkaavasta aggressiosta on kyse silloin, kun valmistaudutaan tappeluun tai uhkaillaan sillä. Suora hyökkäävä aggressio voi puolestaan olla esimerkiksi käsiksi käymistä, kiroilua, mekastusta tai toisen haukkumista. Kustaalaan sijoitettujen nuorten käytöksestä voi löytää suoraan tappeluun johtavaa tai sillä uhkaavaa puhuntaa. Samalla sitä on väritetty huutamalla ja haukkumalla. Soisalo (2012, 55) kuvaa edelleen, että epäsuora aggressio on hyökkäävässä muodossa lähinnä esineiden rikkomista, omaisuuden tuhoamista ja ovien paiskomista. Se voi olla myös panettelua, joka tehdään toisen selän takana. Tilanteista pois lähtemistä ja oman mielensä ilmaisua kovennetaan Kustaalaan sijoitettujen nuorten toimesta ovia paiskomalla, paikkoja ja tavaroita rikkomalla. Tällainen toimintamalli on riitatilanteissa melko yleistä kotioloissa, ja sama toimintamalli kulkeutuu nuorten mukana myös laitoksen sisälle. Nurmen (2013, 26) mukaan vihastuvan tai raivoavan nuoren reagoinnissa voi olla kyse muustakin tunteesta kuin vihasta. Rauhoittumisen jälkeen on tärkeää selvittää mitä tunnereaktion takana on. Muita tunteita voivat olla ainakin tuska, pelko, turvattomuus tai häpeä.

5.4.2 Sopeutujat ja vetäytyjät, riitoja välttävät ja puhumalla niistä selviävät nuoret

Tässä osiossa käsittelen *nuoria, jotka sopeutuvat ja vetäytyvät, välttävät riitoja ja selviävät niistä puhumalla*. Tähän ryhmään kuuluu yli puolet nuorten ilmaisuista. Tässä ryhmittelen ne viiteen alaryhmään:

Nuorella ei ole riitoja tai hän osaa välttää niitä: Tytöt välttävät riitoja hiukan poikia yleisemmin. Nuorilla on toki erimielisyyksiä vanhempiensa kanssa, mutta he osaavat välttää riitoja ja löytävät myös rakentavia ratkaisuja riitatilanteissa. Tähän osaan kuuluu myös ne tilanteet, jossa välit ovat tulehtuneet niin pitkälle, että yhteydet ovat katkenneet: *”ei ole ollut isän kanssa riitaa kun nähdään niin harvoin”* tai *”en riitele isän kanssa, kun en edes puhu sen kanssa mitään”*. Kotioloissa nuori pyrkii selvittämään riidat: *”ne selvitetään heti, ei ole isoja riitoja ikinä”*, joku nuorista kertoo, että *”menen huoneeseen ja äiti tulee juttelemaan, harvoin riitoja”*. Aina ei tiedä mitä suustaan päästää: *”en oikeestaan riitele, joskus päästän suustani sellaista, mitä en tarkoita”* Tämä ryhmä ei riittele juurikaan kavereiden kanssa: *”en riitele kavereiden kanssa”* *”riippuu kenen kanssa ja minkälaista riitaa, kavereitten kans ei yleensä tule riitaa”*. Ainakin joku nuorista aprikoi, että opettajan kanssa on turha riidellä: *”ei ole tullut, opettaja laittaa pois luokasta, jos alkaa jotain vänkäämään”*.

Nuori poistuu paikalta: Näillä nuorilla on tapana poistua paikalta omaan huoneeseen tai ulos, joskus nuori lähtee karkuun, myös musiikin kuuntelu tai tupakalle lähteminen kuuluu vaihtoehtona poistua tilanteesta. Näin toimivat yhtäläillä tytöt kuin pojatkin. Näissä vastauksissa on ilmaisuja, joissa on useampia vaihtoehtoja, ja tilanteet voivat äityä myös selkeän aggressiivisiksi, ellei vetäytyminen ja pois lähteminen riitä: *”menen huoneeseen ja rikon tavaroita, jos joku ärsyttää mua saa iskun jos toisenki”*. Oma huone on tyypillisin vetäytymispaikka ja tavallaan nuoren turvapaikka, oma reviiri: *”meen huoneeseen, paukautan oven kiinni ja haluan olla rauhassa. Mutta sitten ne apinat vanhemmat tulee eikä anna olla rauhassa, syntyy kova riita”*. Joskus on viisautta antaa nuoren olla huoneessaan: *”menen aluksi omaan huoneeseen rauhoittumaan ja palaan hetken päästä selvittämään tilannetta”*. Joillakin nuorilla on tarve paeta riitatilannetta aivan toiseen maailmaan, se voi auttaa ja tilanne pääsee rauhoittumaan: *”paiskaan huoneen oven kiinni, musan täysille ja piirrän”*.

Riitatilanteita näyttää syntyvän koulussa säännöllisin väliajoin, ja niihin nuori reagoi melko voimakkaasti. Riidat opettajan kanssa johtavat pois lähtemiseen: *”haistattelen vittua ja*

lähden pois”, ”lähdin koulusta pois, riitaa lähinnä erityisluokan opettajan kanssa”. Joskus poislähteminen voi sopivasti tuulettaa tulehtunutta tilannetta: ”menen pois tilanteesta, odotan seuraavaa tuntia ja olen niin kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan”.

Nuori ei puhu vaan mököttää: Riidan sattuessa nuorella voi olla keinona vetäytyminen tilanteesta, johon liittyy puhumattomuus ja mökötyt. Tämän näyttää toimintamallina olevan selvästi tyttövoittoinen. Tyttöillä mököttäminen näyttää olevan melko tyypillinen tapa ilmaista puhumattomuutta ja pahaa mieltä: *”no mä mökötän”, ”ennen lähin meneen, nyt vain mökötän”, ”joskus sanon aivan suoraan ja lähden ovet paukkuen, mökötän ja olen hiljaa”.* Mökötyt, puhumattomuus, mykkäkoulu liittyvät kotona tapahtuviin riitatilanteisiin: *”kotona omaan huoneeseen ja olen hiljaa, yleensä hiljaa kun jonkun kanssa tulee riitaa”,* hiljaisuuden lisäksi huutaminen voi kuulua asiaan kavereiden kesken ennen mykkäkoulua: *”huudetaan toisille, eikä puhuta pariin viikkoon”.* Riidassa ei aina helposti peräännyttä: *”pidän mykkäkoulua päivän, en luovuta eli en pyydä ekana anteeksi”,* joskus se kestää vain hetken: *”mykkäkoulua, sovitaan nopeasti”.* Hyvään riitaan ei pidä ulkopuolisen seata, riita voi karata käsistä: *”iskä puuttuu mun ja äidin riitoihin, lähden pois en puhu mitään”.*

Nuori antaa asian olla: Tähän kuuluvat ne nuorten vastaukset, joissa todetaan nuoren luovuttavan riitatilanteissa ja *antavat olla.* Tällainen suhtautuminen osoittaa viisautta, jolloin ei lähdetä jokaiseen erimielisyyteen mukaan. Toimintatapana ne jakautuvat tasan poikien ja tyttöjen kesken. Kotiin liittyvissä riidoissa löytyy vanhempien kunnioitusta: *”joskus vastustan ja huudan vastaan, mutta sitten ajattelen, että pitää kunnioittaa ja menen huoneeseen rauhoittumaan ja annan olla”.* Omalla toiminnallaan nuori voi välttää pahemmat riidat: *”yritän olla rauhassa, en aloita riitaa”* joskus pitää odottaa, että tilanne rauhoittuu, kuten eräs nuori toteaa: *”odotan kunnes äiti on rauhoittunut”.* Kavereiden kanssa ei haluta olla riidoissa, joten *”koitan pysyä rauhallisena, ettei mene välit kokonaan poikki”* tai *”koitan rauhoittua ensin, sitten kokeilen sopia asiat”.* Joskus puhuminen ei auta, eikä sopua synny, niin *”yritän puhua, jos ei toimi niin vältän häntä”,* myös hetken hiljaisuus voi rauhoittaa tilanteen kaverin kanssa *”vartti puhumatta sitten taas mennään”.*

Nuori sopii riidat puhumalla: Tähän ryhmään kuuluu tyttöjä hiukan poikia enemmän. Tästäkin ryhmässä on kyse riidoista ja joistakin erimielisyyksistä, mutta näissä tilanteissa löytyy halua ja kykyä ratkaista asia mahdollisimman nopeasti: *”selvitetään riita heti, jutellaan asiasta”.* Oman mielen rauhoittamisella on merkitystä asian sopuisan käsittelyn kanssa:

”menen aluksi omaan huoneeseen rauhoittumaan ja palaan hetken päästä selvittämään tilannetta”. Läheisen kanssa riitelyyn liittyy myös anteeksianto: *”yleensä meen puhuun sille, halaan ja pussaan, se kummassa oli syy pyytää anteeksi”*, joskus on hyvä vaan olla: *”oon rauhassa ja yritän puhua et saadaan asiat kuntoon”*. Aina riidat eivät ole selvitetävissä samoin keinoin, jolloin myös nuori toimii eri ihmisten kanssa eri tavalla: *”jos hyvän ystävän kanssa tulee riitaa, pyrin puhumalla selvittämään, siskojen kanssa käsirysyä, myöhemmin meen tupakalle, lenkille tai muuten vaan pois”*. Tässä vastauksessa nuorella on useampi toimintamalli riitatilanteen hoidosta.

5.4.3 Pelkäävät nuoret

Tässä käsittelen *pelkäävien nuorten* puhuntaa. Määrällisesti puhutaan 18 nuoren vastauksesta, joka on pieni osa kaikista vastanneista nuorista. Kysymys on pienestä riskiryhmästä, joka painottuu tyttöjen suuntaa. *Pelko* vanhempaa kohtaa yhdistää myös muutamaa poikaa. Pelko näyttää liittyvän pääosin isän kuritoimintaan: *”isä haukkuu ja minä olen hiljaa ja joskus se lyö”*, *”isä antoi selkään jos pikaisenkin huusi”*, *”mä oon rauhassa, mutta faija hakkaa ja haastaa riitaa, lähen kävelyllä ja tupakalle, tuun takas hetken päästä”*, *”isää pelkäsin”* – siinä muutaman nuoren kuvaus tilanteestaan. Isä voi myös huutaa tai sanoa asioita painokkaasti, eikä siihen uskalleta puuttua: *”isä huutaa enkä saa silloin sanoa mitään”*, *”kuuntelen ja teen niin kuin isä sanoo; isä huutaa, isän kanssa ei voi olla/ ei saa olla eri mieltä”*. Pelko voi kohdistua myös isäpuoleen: *”isäpuolen kanssa huudan, ja hänellä palaa pinna, joskus hän on pelottava”*, riidat voivat olla molemmin puolista huutamista, josta seuraa väkivaltaa: *”mä huudan sille, se huutaa kovempaa tai antaa kurkkujumppaa (kurkusta kiinni ja seinää vasten tai pitää kontata).”* Eräässä tapauksessa kiusaamiset ja menneet riidat saavat myös uudenlaisen piirteen kun nuori näkee voimansa kasvaneen uusien kavereiden avulla: *”se loppuu, ei ketään uskalla soittaa mulle suutaan kun mulla on niin vanhoja kavereita”*. Riidan toinen osapuoli voi olla kuka tahansa, tällainen uhkailu on todellista ja vaarallista.

Soisalo (2012, 55) toteaa, että käytännössä aggressio ja väkivalta tarkoittavat samaa asiaa. Fyysinen väkivalta ei ole ainoa väkivallan muoto, josta voi aiheutua vakavia traumoja. Sama vaikutus on psyykkisellä, verbaalisella, emotionaalisella ja sosiaalisella väkivallalla. Pelkkä vihainen ilme tai ele voi olla hyvin pelottava ja traumatisoiva. Joillekin nuorille pelossa eläminen on ollut jo traumatisoiva kokemus ennen sijoitusta. Vaikka ryhmä ei ole

suuri, on pelkotilan kokeminen yksilön kannalta merkittävä. Tämän selvityksen mukaan isien käytös tyttäriä kohtaan on herättänyt eniten pelkoa, joukossa on myös poikia. Tällöin kyse on ollut suorasta väkivaltaisesta yhteenotosta. Kustaalaan sijoitetuilla nuorilla on usein vahva taipumus verbaaliseen uhkailuun aikuisia tai toisia nuoria kohtaan. Omalla käytöksellään he jakavat väkivallan ja pelon ilmapiiriä ympärilleen ja voivat ylläpitää joissakin nuorissa traumaattista pelkotilaa. Nurmi (2013, 23) toteaa, että huonot kokemukset – erityisesti väkivalta – aiheuttavat kroonista vihaisuutta.

5.4.4 Tietämätön nuori

Tässä kyse on niistä nuorista, jotka *eivät tiedä tai eivät kerro* miten riitatilanteissa toimivat. Osa nuorista jotka kertovat, että *eivät tiedä* miten toimivat riitatilanteissa, selittyy sillä, että tässä kysytään heidän toimintaansa omahoitajaa kohtaan. Suhde on haastatteluvaiheessa aivan uusi, eikä heillä ole ennakkokäsitystä suhteen rakentumisesta. Riitapuheet eivät ole ensimmäisenä heidän mielessään. Myös joissakin tapauksissa nuori ei halunnut vastata, tai vanhempi oli kuollut. Vastanneista tyttöjä oli hiukan poikia enemmän. Joukosta löytyy myös nuori, jolla ei ole ollut koskaan riitoja: *”en tiedä kun ei ikinä ole tullut riitaa”*. Joillekin jompikumpi vanhemmista oli jostain syystä jäänyt etäiseksi: *”en muista (vähän tekemisissä)”*, *”ei sen kanssa voi jutella, ei päästä lähelle”*, *”ei vain puhuta toisillemme”*. Joukossa on myös jokunen arvoitus: *”riippuu tilanteesta ja siitä kenen kanssa ja mistä asiasta”* riita voisi syntyä.

Suhteessa omahoitajaan liittyy suurin osa tämän alueen vastauksista, eikä sijoituksen ensimmäisten päivien aikana ole syntynyt halua riidellä: *”ei ole ollut omahoitajaa, vaikea sanoa”*, *”ei hajuakaan”*, *”en mä tiedä vielä, kun kukaan ei ole raivostuttanut vielä”*. Asenne tuntuu olevan uudessa tilanteessa hyvä: *”en tiedä, ainakaan nyrkit pystyssä en halua olla”*, *”en tiedä, en osaa kuvitella että rupeaisin teidän kanssa tappelemaan”*. Suhde omahoitajan ja nuoren välillä on vasta syntymässä ja luottamusta rakennetaan alkuhaastattelun aikana. Vaikka tulotilanteeseen ja sijoitukseen liittyy paljon vihan ja katkeruuden tunteita, nuoren suhtautuminen omahoitajaan tai haastattelevaan ohjaajaan on lähtökohtaisesti positiivinen ja myönteisellä tavalla odottava. Siksi puhumme paljon juuri ensimmäisten hetkien merkityksestä ja nuoren kannalta oikeanlaisesta vastaanottamisesta. Luottamusta ryhdytään rakentamaan ensihetkistä alkaen.

Nuorten puhunta riitatilanteissa liittyy monesti juuri nuoren ja aikuisen väliseen kiistaan ja valtataisteluun. Analyysin pohjalta on löydettävissä neljä erilaista tapaa reagoida tai toimia riitatilanteissa. *Ensimmäkin nuoret*, jotka huutamalla, aggressiivisella uhkaamisella tai paikkoja rikkomalla pyrkivät saamaan tahtonsa läpi kotilanteissa, joissakin tilanteissa äiti saa iskuja riidan aikana. Vastaava käytös kohdistuu kavereihin, jolloin kyseessä on eritasoiset tappelut ja lyöminen. *Toisena ja suurimpana ryhmänä olivat ne nuoret*, jotka ovat valmiit sopimaan mahdolliset riitansa, mutta joukkoon kuuluu myös ne nuoret jotka käpertyvät riitojen sattuessa itseensä. Toiset poistuvat paikalta, jotkut mököttävät ja pitävät mykkäkoulua. Arvoitukseksi usein jää mitä nuoren mielessä tuolloin liikkuu. *Kolmas ryhmä* oli pieni, mutta tärkeä havainto. Isäänsä tai isäpuolta pelkäävät nuoret. Pelon ilmapiirissä kasvaminen voi olla hyvin traumatisoivaa, myös luottamuksen rakentaminen miespuolisen ohjaajan kanssa on monesti työlästä. *Neljäntenä ryhmänä ovat nuoret*, jotka eivät tiedä kuinka riitatilanteissa toimisi. Uusi tilanne ja uudet ihmiset, omahoitajan kohtaaminen on kuitenkin niin alussa, että riita ei ole ensimmäisenä mielessä. Positiivista tässä on se, että monella nuorella selkeästi halua ja kykyä lähteä korjaamaan tilannettaan.

6 Johtopäätöksiä ja pohdintaa

”Mutta niin pian kuin olin saavuttanut sen oppimäärän, jonka omistaminen tavallisesti oikeuttaa oppineiden lukuun pääsemisen, muuttui mielipiteeni kokonaan. Sillä minua rupesi vaivaamaan niin moni epäily ja erehdys, ett’en opinnoistani arvellut saaneeni muuta etua kuin sen, että yhä enemmän huomasin tiedottomuuttani.”

René Descartes (1899, 29.)

6.1 Johtopäätökset

Tätä tutkimustyötäni on ohjannut vahva autoetnografinen haaste ymmärtää omaa työtä ja sen suhdetta niihin työntekijöihin ja erityisesti nuoriin, joiden kanssa yhteistä laitoshistoriaa on rakennettu. Autoetnografia sijoittaa tutkijan reflektoimaan omaan ympäristöönsä itsensä kehittämisen ja uudistamisen näkökulmasta. Tätä kontekstia hyödyntäen olen suunnannut katseen oman työyhteisön kehittämiseen ja sen kautta koko lastensuojelun laitostyön kehittämiseen. Tämä tutkimustyö koskettaa vain murto-osaa siitä materiaalista jonka olen koonnut, ja vain osan siitä taustamateriaalista, jonka olen aiheen ympärillä kerännyt. Useampia alalukuja olen joutunut tästä kokonaisuudesta jättämään kokonaan pois. Yhteiskuntakehitystä kuvaavat pohdinnat jouduin supistamaan, nuorten väkivaltaan ja rikoksiin, päihteisiin ja huumeisiin, koulukiusaamiseen sekä nuorten häiriökäyttäytymiseen liittyvät alaluvut olisivat täydentäneet tämän tutkimuksen taustoitusta, mutta nämä oli jätettävä pois seuraavia tutkimuksia varten.

Alkuhaastatteluiden pohjalta oli mahdollista avata nuorten asettumista lastensuojelulaitokseen monesta eri näkökulmasta. Saadun aineiston laajuus tukahdutti. Taustatietojen määrällisten kuvausten lisäksi mukana on nuorten puhunta ristiriitatilanteissa. Päädyin pohtimaan nuorten sanomaa osana lastensuojelussa käytävää diskurssia – tavoitteena löytää eväitä lastensuojelun laitoshuollon kehittämiseen. Tutkimus on eräänlainen monografia, jossa keskiössä on lastensuojelulaitokseen sijoitettu nuori. Nuorella on erilaisia historialli-

sia vaiheita, menneisyys on ajoittain ollut synkkä, mutta mukaan mahtuu myös valonpilkahduksia. Kaikilla nuorilla on omat vahvuutensa.

Ensimmäisellä tutkimuskysymyksellä halusin selvittää, mitä opittavaa lastensuojelulla on tiedolla, joka koskee nuoren puhuntaa sijoituksen syistä ensihetkillä, alkuhaastattelun laatimisen yhteydessä. Toisaalta halusin selvittää nuoren ilmaisua ja sanoittamista toiminnastaan ja tekemisestään sosiaalisessa verkostossaan ennen sijoitusta. Tätä selvitän nuorten riitapuheiden kautta. Sijoituksen alkuvaiheessa asenne on puheen tasolla usein jyrkkä ja ehdoton, samoin sanomisessa herkästi ylikorostuu narsismi ja kaikkivoipaisuus, joka vähitellen häviää sijoituksen aikana. Merkittävien piirre on kuitenkin nuoren itsesyytökset ja katumus, joka ilmenee siinä, että monet nuoret pitävät sijoitustaan laitokseen omana syyntään, omien tekojensa seurauksena. Toki joukossa on nuoria, jotka sysäävät sijoituksensa jonkin ulkopuolisen tahon syyksi.

Yhteenvedon sijoituksen syistä voidaan todeta, että yli puolet nuorista koki sijoituksensa johtuvan omasta käyttäytymisestään. Selkeästi kotiin ja vanhempien kanssa syntyneisiin erimielisyyksiin liittyy toinen puoli nuorten selityksistä sijoituksen syyksi. Riidoilla ei ole yksiselitteistä selittävää syytä. Kyse on lähes aina monesta erilaisesta selittävästä tekijästä. Mahdollisesti nuoren päihteiden käyttö on ajanut suhteet kotiin ja vanhempiin mahdotto- maan tilanteeseen. Nuorten omassa kuvauksissa on joitakin huolen aiheita, jotka heijastuvat myös laitoksen arkeen ja kasvatustyöhön. Nuorella itsellään ei välttämättä ole oikeaa kokonaiskuvaa niistä perusteista, joilla lastensuojelun laitossijoitus tai sijaishuoltopäätös on tehty. Vaikka sosiaalityöntekijät ovat nuoren kanssa puhuneet ja keskustelleet ”korjausliik- keistä”, joita pitää tehdä, tulee kiireellinen sijoitus tai huostaanotto nuorelle yllätyksenä. Tällöin nuorelle on sijoituksen alkuvaiheessa varattava riittävästi aikaa selvittää sijoituk- seen liittyviä syitä ja perusteita. Paha mieli ja toimenpiteen vastustaminen haittaa luotta- muksellisten suhteiden rakentamista nuoren ja omahoitajan välille. Kaikki tämä puoltaa riittävän pitkän ja turvallisen vastaanottamisen menetelmiä, jolloin myös syvällisempi ti- lanteen arviointi ja yhteisen suunnitelman rakentaminen on mahdollista. Hoitava aikuinen ja nuori tarvitsevat paljon yhteistä aikaa hyvän luottamuksen ja kiintymisen rakentumisel- le. Ne nuoret, jotka hakevat itse apua oman elämäntilanteensa parantamiseen, turvaa ja omaa kehitystään tukevaa apua, ovat etulyöntiasemassa. He voivat saada itselleen kaiken hyödyllisen tuen nopeasti heti sijoituksen alkuvaiheessa jo omalla myönteisellä asenteel- laan.

Olellainen osa tätä tutkimusta on nuorten puhunnan yhteys laitosten hoitokäytäntöihin, tapaan kohdata uusi sijoitettu nuori. Kyse on aidosta kuulemisesta. Tämän tutkimuksen alkusivuilta lähtien on kuvattu Suomen lastensuojelun tilaa monelta eri kannalta. Lastensuojelusta puhuttaessa tarkoitetaan usein lastensuojelua laajassa mielessä, laitoshoidon on kuvattu vain viimeiseksi ja äärimmäiseksi keinoksi puuttua nuorten ja heidän perheidensä elämään. Aiemmistä tutkimuksista ja eri asiantuntijoiden lausunnoista olen pyrkinyt ottamaan pääosin ne seikat huomioon, jotka koskettavat lastensuojelun sijaishuoltoa ja laitostoimintaa.

Toisena tutkimuskysymyksenä oli tarkoitus selvittää miten valtasuhteet näkyvät ja kuuluvat sijoitettujen nuorten elämässä ja mitä uudistettavaa se lastensuojelun laitoshoidolle tuo? Kaikki ihmissuhteet pelkistyvät aina valtasuhteisiin. Inhimillisiä valtarakenteita laitoksen sisällä olisi voinut selkeämmin kuvata, mutta tässä tutkimuksessa valtasuhteet ovat esillä yleisellä tasolla. Valtasuhteista olen pyrkinyt peilaamaan sijoitettujen nuorten näkökulmasta. Nuorten valtasuhteet näyttäytyvät riitapuheen valossa melko spontaaneilta ja kehittymättömiltä. Riitapuheen kautta nuori asettaa sanansa aina suhteessa johonkin, jonka voi joko voittaa tai sellaiseen, jossa on vaarana hävitä tai menettää jotain. Riitapuhe näkyy suhteessa vanhempiin, muihin läheisiin, kavereihin, opettajiin ja muihin aikuisiin. Valtarakenteisiin törmätään yhteiskunnallisten instituutioiden kautta, niin koulussa kuin vapaaajalla. Lait, normit ja säännöt edustavat valtarakenteita, joihin nuori arjessaan törmää ja joita hän rikkoo, väheksyy tai protestoi. Usein nuori toimii niin, että se myös näkyy ja kuuluu. Riitapuheissa, sijoitusten syitä pohtiessaan nuori kuvaa omaa valtasuhdettaan eri tahoihin. Tällöin katse on juuri ennen sijoitusta tapahtuneista asioista ja tilanteista, joita nuori alkuhaastattelun avulla purkaa yhteisön tietoon.

Kysymys vallasta, nuoren ja aikuisen välisistä suhteista eri konteksteissa on tässä tutkimuksessa läpi kulkeva punainen lanka. Valta asetelmat näkyvät historiallisissa kuvauksissa, lainsäädännön kehityksessä, lastensuojelun laitoshoidon muutoksissa, yhteistyötahojen yhteistyön tasossa. Kun nuori on lastensuojelutoimenpiteiden kohteena ja asiakkaana hän on samalla myös vallan kohteena. Nuoren itsemääräämisoikeutta vaikeissa lastensuojelutilanteissa korostetaan usein liikaa, jolloin auttavien tahojen keinot jäävät vähäiseksi. Kuten Sinkkonen (2001) toteaa, nuoren auttaminen edellyttää pysäyttämistä, nuoren liikkumisen rajoittamista, ennen kuin häntä voidaan auttaa. Ammattiauttajien ja eri tahoilla toimivien instituutioiden yhteistyön heikkous on riski nuorelle. Eri asiantuntijat saattavat siirrellä nuoren asiaa paikasta ja asiantuntijasta toiselle. Nuoren ongelman hoito viivästyy tai jää

kokonaan hoitamatta. Asiaa ei lainkaan helpota se, että nuori itse on kovin vastahakoinen hoidon ja avun vastaanottamiseen, myös vanhempien hoitoa ja apua vastustava asenne vie pohjaa asialliselta hoidolta. Vaihtoehdoksi jää pakottaminen. Se on usein hetkellisesti tehokasta, mutta toistuvana toimenpiteenä myös vaarallista. Pakkoa kohdatessaan nuori oppii yleensä vain salaamaan, valehtelemaan ja välttämään jyräävää aikuista. Todellisuus on yleensä paras pakko, joka pitää osapuolet samalla puolella ja katseen kohdistettuna tosiasioihin. ”Pakottamalla lasta auktoriteettiasemaa hyväksi käyttäen annamme lapselle mallin siitä, että toista ihmistä saa pakottaa, kunhan on vahvempi tai omaa enemmän valtaa kuin heikommassa asemassa oleva.” (Röning 2013, 158.)

Yhteenvetona ristiriitojen ja erimielisyyksien käsittelystä nousi esiin monella tasolla hyvin torjuvaa, aggressiivista ja väkivaltaista suhtautumista kanssaihmiin. Ristiriidat kotona, sanailu vanhempien kanssa näyttäytyy päällimmäisenä. Äitien saamat iskut on huomioitava seikka, joka näyttäytyy sekä tyttöjen että poikien tavassa käsitellä erimielisyyksiä. Riitoja kavereiden kanssa halutaan välttää, mutta joissakin tapauksissa juuri kaveririidat saattavat äityä tappeluksi saakka. Sisaruksiin on sekä että suhtautumista, osan kanssa riidellään, osan kanssa ollaan sopuisasti.

Soisalon (2012, 56) mukaan vihaisen aggression laukaisee yleensä tilanne, jossa henkilöä vastaan hyökätään loukkaamalla tai ärsyttämällä. Kyseessä voi olla myös turhautumisesta johtuva reaktio. Joka tapauksessa viha ja aggressiivisen toiminta aiheuttaa uhrille fyysistä tai psyykkistä kipua tai epämiellyttäviä tuntemuksia. Pahimmillaan silmitön raivostuminen voi johtaa täysin impulsiiviseen ja spontaaniin toimintaan. Äkkipikaistuksissa tehdyt teot ovat melko tyypillisiä lastenhuoltolaitosten arjessa.

Selkein ja useiten esiintyvä riitatilanteen keinovalikoimassa on huutaminen ja verbaalinen haukkuminen, joskus jopa uhkailu. Väkivallan määritelmiä on useampia, yksi niistä liittyy puhuntaan. ”Verbaalinen väkivalta tarkoittaa puhetta, jolla uhri saadaan uskomaan, että hänen fyysinen tai psyykkinen koskemattomuutensa on vaarassa. Kyse voi olla esimerkiksi sellaisesta ei-toivotuista kommentista, jotka häpäisevät, loukkaavat, uhkaavat tai vähättelevät uhria.” (Soisalo 2012, 59.) Tällaisella puheella on yhteytensä myös valta-asetelmiin, se on yksi tapa määrittää paikka siinä joukossa tai ryhmässä tai suhteessa yksittäiseen henkilöön, jossa nuori sillä hetkellä toimii. Kotona käytävä valtataistelu on usein huutamista ja vaatimista näidenkin haastattelujen pohjalta. Kaveripiirissä ja koulussa keskinäinen sanailu on yleistä ja kuuluu nuorten tapaan ”keskustella” vaikeista asioista. Röning (2013, 155)

muistuttaa, että nuoruusikäiselle ei kuulukaan orjallisesti noudattaa vanhempien tahtoa ja tyyliä vaan etsiä omaansa, välillä jopa niin, että se todella huomataan. Voidaan myös ajatella, että nuorelle riitely on oman tahdon ilmaisun harjoittelua, jota harrastetaan niin kotona kuin kaveripiirissäkin. Röning (2013, 156 – 158) toteaa, että riidassa on tärkeää, että molemmat pyrkivät ymmärtämään toistensa näkökulmat. Jos nuorelle osoitetaan riidoissa jatkuvasti, että hän on väärässä, hän oppii helposti ajattelemaan, ettei hänen tunteillaan ole väliä. Riitely on usein vain tunteiden purkamista eikä todellista ongelmanratkaisua. Röning muistuttaa, että aggressiivinen käyttäytyminen on muutakin kuin väkivaltaa tai huutamista. Vihamielistä käyttäytymistä on myös mitätöinti, nolaaminen, sarkasmi, nalkutus, nimittely, määrääily, uhkailu, jyrääminen, piittaamattomuus, vähättely, tunteiden kieltäminen, pilailu, lupauksen rikkominen ja vaikkapa painostaminen.

Soisalon (2012, 60) kuvaamaa aggressiotutkimusta voidaan tulkita siten, että nuoren aggressiivinen käyttäytyminen on todennäköisempää, jos hän on aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti. Tähän voisi lisätä myös muut väkivaltaiset kokemukset ja opitut toimintamallit saattavat lisätä väkivallan riskiä. Soisalon mukaan väkivaltainen käyttäytyminen on mahdollista ja jopa todennäköistä, mikäli asiakas suuttuu kohtuuttomasti, uhkailee tai käyttäytyy vihamielisesti tai oudosti. Toisena väkivaltaa hyvin ennustava tekijä Soisalo pitää asiakkaan alkoholihumalaa. Kolmantena hälyttävä merkinä hän näkee asiakkaan kiinnostuneisuuden väkivaltaisista ideologioista, jolloin myös aseet saattavat kiehtoa häntä epäterveellä tavalla.

Se miten nämä Kustaalan sijoitetut nuoret kertovat toimivansa ristiriitatilanteissa ja selvittävänsä erimielisyyksiään, on monella tapaa huolestuttava. Sijoituksena syyksi kuvasi lähes puolet nuorista kotona olevat ongelmat. Melkoinen joukko käsittelee riitojaan huutamalla, uhkailemalla tai jopa fyysisellä väkivallalla. Näissä tapauksissa nuori on käytöksellään saavuttanut eräänlaisen valta-aseman kotonaan. Valta ja vastuu eivät kuitenkaan kuulu yhteen tässä yhtälössä. Nuoren rajaton toiminta johtaa ongelmiin ja näissä tapauksissa tie on johtanut lastensuojelulaitokseen. Nuoren valintoihin ei ole kuulunut koulukäynti, sen sijaan päihteet ja muut tekijät ovat saaneet vallan nuoren toiminnassa.

Suurin ryhmä oli kuitenkin ne nuoret, jotka ovat valmiita sopimaan, eivätkä olleet halukkaita riitelemään. Tämän ryhmän profiiliin kuuluu vetäytyminen tilanteesta, luovuttaminen, pois lähteminen tai mökötyks. Osaltaan tämä kertoo myös kodin ilmapiiristä, jossa ristiriitoja syntyy, mutta niitä ei oikeasti saada ratkottua, ei ainakaan silloin kun nuori vetäy-

tyy tilanteesta. Pieni ryhmä koki tilanteet kotona pelottaviksi, jolloin heidän ajatuksensa ja toiveensa jäi kuulematta. Tällaiset tilanteet johtivat näiden nuorten osalta myös sijoitukseen, jolloin taustalla on myös karkailu kotoa, kyvyttömyys käydä koulua ja usein myös päihitteet kuuluvat kuvaan.

Sijoituksen jälkeen nuoren käytös ja toimintatapa hetkeksi korjaantuu, mutta tutuksi tuleminen yhteisön aikuisten kanssa tuottaa pian samanlaisia käyttäytymistapoja. Ongelmat monesti myös kasvavat, kun kaikkein läheisimpien katseen kohtaaminen ei ole aina edessä. Vapautta kokeillaan uudelleen uusissa olosuhteissa. Nuori tarvitsee omaa tilaa elämänsä rakentamiseen ja aina omat vanhemmat eivät osaa sitä riittävän turvallisesti antaa. Tilanteet toisinaan voivat näyttää siltä, että nuoren ongelmat lisääntyvät sijoituksen jälkeen, mutta toinen puoli totuutta on siinä, että laitoksessa nuori on monin verroin suuremman kontrollin alla kuin koskaan kotona. Nuoren toiminnasta ja tekemisistä tiedetään entistä enemmän. Näin tieto nuoren tekemisistä myös lisääntyy ja sitä kautta alkuperäiset tavoitteet voivat muuttua moneen kertaan. Kuvaavaa ovat keskustelut nuoren huumeiden käytöstä. Yhtenä sijoituksen syynä saattaa olla kiinnijääminen huumeiden käytöstä. Vanhemmilla saattaa olla käsitys, että kyse on kokeilusta ja siihen on puututtava heti. Keskustelussa ja selvityksissä tulee usein ilmi, että huumeiden kokeilu ja käyttö on alkanut jo vuosia ennen sijoitusta. Sijoitukset tavoitteet muuttuvat välittömästi. Kyse ei ole kokeilun nopeasta pysäyttämisestä, vaan pitkään muhineen huumeongelman korjaamisesta. Tällaisen tiedon avautuminen avaa myös nuoren käyttäytymistä ja usein se johtaa avoimempaan huumeiden käyttöön. Vanhempien silmissä se näyttää siltä, että nuoren huumeiden käyttö lisääntyy sijoituksen vuoksi.

Mikä on näiden nuorten sanoma lastensuojelulle ja laitoshuollon kehittämiseksi? Olen omaa analyysiani rakentanut pitäen lastensuojelussa eri tahoilla ja eri näkökulmista käytyjä diskursseja pohdintojen taustalla. Yhtenä tavoitteena on oppia näkemään muutoksen tarpeet lastensuojelussa, erityisesti laitostyön näkökulmasta. Tämän tutkimuksen aineistoista nousee *nuorisososiaalityön käsite* ja uudenlainen, nuorta kunnioittava lähestymiskulma. Samalla kyseessä on monien nuorisotyötä tekevien tahojen yhteistyön tiivistämisestä. Nuorisososiaalityötä tehtäessä on tärkeä tavata nuoria heidän omassa ympäristössään. Luottamuksen saavuttaminen vaatii aikaa ja useampia tapaamisia. Nuoren omalla maaperällä se voi olla helpompaa ja silloin on mahdollista työskennellä myös nuoren verkoston kanssa. Etsivä nuorisotyö ja erilaiset kohdennetut sosiaali- ja nuorisotyön mallit yhdistettynä las-

tensuojelun sosiaalityöhön voivat auttaa nuoria ennen kuin tarvitaan suljettua laitotarviointia. (Hipp ja Kivistö 2009, 199.) Tällaisessa lähestymistavassa voidaan nuori kohdata ilman kontrolloivaa, rajoittavaa otetta, ja puuttumatta nuoren itsemääräämisoikeuteen. Mahdollisimman mutkaton toimintamalli, jossa nuori on keskiössä, apua on tarjolla, jos on tarvetta. Lähinnä päivähoidon problematiikkaan pureutuva Liisa Keltikangas-Järvinen (2012, 142) perää radikaalia muutosta suomalaiseen ajatteluun, jossa jokaiselle ongelmalle on oma hoitava yksikkönsä. Hoidettava menee yksikön luo ja usein kiertää yksiköstä toiseen, mutta yksikkö ei koskaan mene hoidettavan luo. Yhtenä tulevaisuuden haasteena on juuri ihmisen kokonaisvaltainen kohtaaminen ja palveluita antavien yksiköiden joustavuus nähdä asiakas yli hallintorajojen.

Tässä tutkimuksessa on mukana kaikkiaan 188 Kustaalaan sijoitettuna olleen nuoren sana. He ovat selkeästi nuorisoiikäisiä ja käyttäytyvät myös sen mukaisesti. Tapa puhua riitatilanteissa on selkeästi osa valtataistelua suhteessa äitiin, isään, vanhempiin. Paikan ottaminen sisarusten ykkösenä näyttäytyy puheissa, myös johtavaa roolia kaveripiirissä haetaan melko voimakkaalla sanomisella, joka saattaa äityä myös tappeluksi. Kysymys on vallasta. Valtataistelu jatkuu myös laitoksen sisällä suhteessa muihin nuoriin ja erityisesti ohjaajiin. Kuitenkin melkoinen joukko nuorista on valmiita välttämään valtataistelun ja asettuvat yhteistyöhön, joskus ehkä luovuttamalla tai vetäytymällä ristiriitatilanteista. Heidän kanssaan yhteistyön rakentaminen voi olla helpompaa, mutta toisaalta heidän todelliset ajatuksensa saattavat jäädä piiloon. Ajatus nuorisososiaalityön mallista saattaisi purra juuri tähän joukkoon sijoitettuja nuoria. Siihen liittyy myös ennaltaehkäisevän ja hallintorajat ylittävän työkäytännön rakentaminen. Riittävän ajoissa ja oikealla tavalla tarttumalla olisi mahdollista, että juuri näiltä sijoituksilta voitaisiin välttyä.

Pelon ilmapiirissä elävät nuoret tarvitsevat paljon tukea itsetunnon kohottamiseksi. Syvän aggressiivisen elämänkulun kokeneet, sekä pelon ilmapiirissä eläneet nuoret, eivät välttämättä ole hoidettavissa vain lastensuojelullisin keinoin. Tarvitaan psykiatrian ja lastensuojelun tiiviimpää yhteistyötä, jota monien asiantuntijoiden suulla on aiemmin tässä tutkimuksessa kuvattu. Mikäli omat väkivaltaiset teot tai toisiin kohdistunut kiusaaminen, ilkeältä ei tunnu missään, herää suuri huoli näiden nuorten tulevaisuudesta. Psykopaattiset piirteet lastenkodin arjessa on vaikea yhtälö. Väkivalta ja päihteet ovat yhtenä osana nuorten aggressiivisen puheen yhdistelmänä. Joku sanoo tappelevansa tai lyövänsä ”*kännissä*”, ei muuten. Päihteet, erityisesti huumeiden moninainen kirjo aiheuttavat nuoren arvaama-

tonta käyttäytymistä, joka on suuri riskitekijä laitoksissa. Lastensuojelulaitoksilta edellytetään hyvää päihdetyön osaamista. Se edellyttää hyvää yhteistyötä päihdeasiantuntijoiden kanssa tilanteissa, joissa oma osaaminen ei riitä. Siirtämällä ajatuksissaan nuorten riitailanteissa ilmaisemia ajatuksia, sanoja, tekoja ja käytöstä laitoksen arkeen, voi itse kukin asettua tilanteisiin, joissa laitoksen arjessa joka päivä ollaan. Alkuvaiheessa, ”kuherruskuukauden” aikana monet asiat näyttävät hyvältä, mutta tutuksi tuleminen ohjaajien kanssa vapauttaa nopeasti entiseen elämään. Uudet irtiotot ovat monesti myös entistä rajuja, kuten Väyrynen (2009, 114) kuvaa tilanteita, joissa auttajan kiusaksi saatetaan tehdä entistä pahempia asioita. Näitä tekijöitä vasten ylikorostunut nuoren itsemääräämisoikeus vaarantaa aidosti nuoren elämän.

6.2 Pohdinta

Tutkimusta tehdessä syntyi luomisen tuska, johon sekoittui olemassa olevan materiaalin kerroksellisuus, monipuoliset mahdollisuudet ja rajalliset keinot. Moni asia jää odottamaan seuraavia tutkimuksia. Tehty tutkimus on myös kunnianosoitus Reino Salolle, joka 1950-luvulla teki vaasalaisesta lastensuojelusta väitöskirjansa ja laajan tutkimuksen, joka on osaksi jäänyt unohduksiin. Salon (1956) tutkimuksen kysymyksenasettelu, jossa hän pohtii sijoitusten vaikuttavuutta, eli ”sopeutumista vapaaseen kansalaiselämään”, on edelleen ajankohtainen ja oman tutkimusteeman arvoinen. Salo katsoo, että siihen ei yksistään riitä sen selvittäminen miten sijoitettujen lasten on myöhemmässä elämänvaiheessa käynyt, sen lisäksi pitäisi selvittää miten lasten olisi käynyt ilman tehtyjä lastensuojelutoimenpiteitä. Jo sen osoittaminen, että kodissa asuminen olisi tarkoittanut huonompaa tulevaisuutta kuin huostaanotolla on saavutettu, osoittaa, että lastensuojelutoimenpiteet ovat tarkoituksenmukaisia. Jos taas kotikasvatus olisi ollut parempaa tai samantasoista, olisi lastensuojelutoimet turhia tai jopa vahingollisia. (Salo 1956, 12.) Salon johtopäätökset omassa tutkimuksessaan vahvistivat, että lastensuojelutoimet ovat antaneet sijoitetuille paremman pohjan tulevaa elämää varten, mitä he lapsuuskodeissaan olisivat todennäköisesti saaneet. (Salo 1956, 111.)

Historian jättämä jälki lastenhuoltolaitosten ylle vahingoittaa edelleen myös hyvin toimivien laitosten mainetta. Lastensuojelun painottaminen avohuoltoon ja perhehoitoon, jolloin laitokset edustavat aina viimesijaista keinoa nuoren tilanteen korjaamiseksi. Kuitenkin mo-

net tutkimukset sekä oma kokemus puhuvat sen puolesta, että riittävän hyvä kiintymyssuhde ja korjaava ihmissuhde voidaan rakentaa myös laitოსolosuhteissa. Saattaa olla, että laitoston sisältöjen kehittämiseen ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota ja se on unohdettu lastensuojelun muun kehittämisen alle.

Haasteena lastensuojelun tutkimukselle on saada ymmärrystä yhteiskunnallisille tekijöille, jotka synnyttävät lastensuojelun tarvetta. Mitä on tapahtunut lapselle ja nuorelle ennen sijoitusta. Myös Marjatta Bardy (1989, 43) perää niiden yhteiskunnallisten mekanismien tarkempaa tutkimista, jotka johtavat lastensuojelutoimiin. Hän perää sellaista kuvaamista, joka kykenee valottamaan lastensuojeluun johtavia yhteiskunnallisia, yhteisöllisiä ja yksilöllisiä prosesseja. ”Ihmiset eivät ole vain uhreja edes kaikkein vaikeimmissa tilanteissa, vaan subjekteja, jotka kehittelevät selviytymisen strategioita ja tulkitsevat elämänsä tapahtumia” (Bardy 1989, 43). Lastensuojelussa kohtaamme kuitenkin monia sellaisia ihmisten rakentamia selviämistrategioita, joissa lasten ja nuorten etu ei toteudu. Sen lisäksi lapsi tai nuori voi itse vaarantaa kehitystään ja kasvuaan monin eri tavoin. Yhteiskunta ei voi jättää heitteille jälkipolveaan.

Harri Kerola (2016) kuvasi lastensuojelulaitoksista rakentuvaa sosiaalista pääomaa käsittelevässä pro gradussaan sijoitettujen nuorten viestiä sijoitusajaltaan. Hän löysi kolme erilaista tyyppiä. *Ensinnäkin nuoret*, jotka asettuivat laitokseen myönteisin mielin ja saivat elämälleen hyvän tuen. *Toisena ryhmänä* olivat nuoret, jotka kokivat sijoituksen rankemmin, mutta ymmärsivät jossain vaiheensa viisaaksi asettua laitoksen normeihin ja saivat myös positiivisen sysäyksen tulevaisuudelleen, erityisesti saivat koulunsa käytyä. *Kolmas ryhmä* oli ne nuoret, jotka asettuivat laitokseen vastentahtoisesti ja protestoivat sijoitustaan voimakkaasti. Heidän viestinsä oli ehkä dramaattisin. Heille laitoksen henkilökunta jäi vieraaksi, ja asetetut rajat he kokivat mitättöminä. Lopulta he saivat kulkea omine aikatauluineen. Nuoret kaipasivat kuitenkin selkeitä rajoja ja olivat pettyneitä, kun laitos ei niitä kyennyt tarjoamaan. Tällainen viesti puolustaa laitoksen selkeitä sääntöjä ja toimintatapoja nuoren oireillessa, yhteisön merkitys on hyvä huomioida rajoitustilanteissa. Yhteisöllisyydellä on edelleen paikkansa lastensuojelun laitostyössä.

Erityisen hankalien tilanteiden ja karkausherkkien nuorten kohtaamiseen on haettu lastensuojelulaissa selkeämpää ja rajoitetumpaa hoitomuotoa, jota erityinen huolenpito edustaa. ”Erityinen huolenpito ei ole vain lastensuojelulaissa tarkoitettu rajoittamiskäytäntö, vaan

myös lasten hyvinvointiin tähtäävä sijaishuollon huolenpito- ja hoitokäytäntö” (Kekoni ym. 2008, 16). Lastensuojelun laitostyössä on perinteisesti ollut vahva kasvatustieteellinen orientaatio, jota edustavat mm. yhteisökasvatuksellisia menetelmiä tutkineet Kaipio & Murto. (Ks. 1980 ja Kaipio 1999.) Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistiossa (1998) pohditaan lapsen kiinnittymisprosessia hoitopaikkaan ja sen aikuisiin, minkä nähdään olevan pitkälti kiinni lapsen ja aikuisen välisen luottamuksellisen suhteen syntymiselle. Tällaisen suhteen aikaansaaminen on osa työn ammatillista ja inhimillistä sisältöä. (Kekoni ym. 2008, 17.)

Moniammatillisuus tulee olla osa lastensuojelun laitostoiminnan rakennetta. ”Kansainvälisissä tutkimuksissa korostetaan sitä, että rikoksia tekevien lasten ja nuorten auttamiseksi tarvittaisiin eri palvelujärjestelmien nykyistä parempaa integraatiota. Lastensuojelun, mielenterveyspalvelujen, muun terveydenhuollon, oikeusjärjestelmän, koulujen ja muiden palvelujen henkilöstön tulisi yhdessä toimia saman rikollisuutta ehkäisevän ohjelman osana.” (Haapasalo 2008, 235.) Vaikka tässä puhutaan rikollisuutta ehkäisevästä ohjelmasta, voi ajatuksen nähdä osana koko lastensuojelun ennaltaehkäisevää toimintaa. Kekoni ym. (2008, 57) pohtivat erityisen huolenpidon toteuttamista äärimmäisen raskaana kokemuksena nuorelle ja kysyvät tulisiko erityisen huolenpidon sisältöä ja toimintatapoja kehittää avoimempaan suuntaan? Uuden lastensuojelulain tulkinnat ovat tehneet moniin arjen kasvat- ja hoitomenetelmiin rajoituksia, jolloin menetetään jotain olennaista kasvatuksen ja hoidon tehokkuudesta, tämä koskee myös raskaimpia rajoitustoimia. Joskus nuoren elämäntilanne on sellainen, että ainoastaan selkeät ja riittävän vahvat rajat voivat pelastaa hänet itsetuhoisesta kierteestä. Kyse onkin siitä mikä on pakon sisältö.

Kaivosoja (1996, 190) pohtii sairaalahoidossa olevien pienten lasten itsemääräämisoikeuden rajoja. Kyse on siitä, missä määrin lapsi kykenee ymmärtämään selvitykset hoidosta ja hoidon merkityksestä tulevaisuuteen. Hänen tutkimuksensa perusteella nuoruusikäisen hoidosta päätettäessä psykologisen autonomian arviointi on ongelmallisempaa kuin kognitiivisen autonomian arviointi. Kognitiivisia ongelmia ilmeni vain vaikeasti psyykkisillä sairailta nuorilla, mutta useimmat kykenivät ymmärtämään ainakin hoidon välittömän merkityksen. Kaivosojan mukaan nuori saattoi olla vastaan toimia, jotka hän rationaalisesti ymmärsi edukseen. Murrosikäinen ymmärtää pääosin hoidon tarpeen, mutta emotionaalinen valmius hoidon vastaanottamiseen voi vielä puuttua. (Kaivosoja 1996, 192.)

Päihteet ja erityisesti huumeet ovat yksi ongelmavyöhyke, joka voi olla seurauksena liian varhaisesta itsenäisyydestä ja oikeudesta päättää omasta elämästään. Väyrynen (2009, 114) kuvaa tilannetta, jossa vanhemmat tai muut huolenkantajat pyrkivät suojaamaan nuorta huumeiden käytön vaaroilta ja huumeekuvioista. Tällöin nuori kokee väliintulon uhkana itsemääräämisoikeudelleen. Vastatoimina nuoret voivat uhmata interventioita tehneitä tahjoja vastatoimilla. Joko he käyttävät aineita entistä enemmän tai muuten osoittavat haluttomuutensa tarjottuun tukeen. Väyrysen mukaan uhmaavat ja kielteiset reaktiot ankkuroituvat kysymykseen autonomiasta, vapaudesta ja identiteetistä. Uhma on toimintaa, se on vastapuhetta, jolla omasta tilasta ja autonomiasta pyritään pitämään kiinni.

Nuoren huumeiden käyttöön puuttuminen haastaa pohtimaan toiminnan, autonomian ja puuttumisen monisäikeistä ja ratkaisematonta ristiriitaa (Väyrynen 2009, 116). Väyrynen kysyy, onko ristiriidan välttäminen ylipäättään mahdollista tilanteessa, jota jäsentävät kysymykset vallasta, autonomiasta ja identiteetistä? Hän ehdottaa yhtenä ratkaisuna autonomian näkemisen toiminnan lisäksi suhteena. *Tällöin kaksi toisilleen vierasta voi kohdata ja hyväksyä sen, etteivät ymmärrä toisiaan täysin.* Toisen vierauden hyväksyminen mahdollistaa suhteen rakentumisen tasapuolisemmin. Mitä selvemmin ratkaisuvaihtoehtojen etsiminen on asiakkaan ja työntekijän yhteinen prosessi, sitä myönteisempi tilanne on neuvonnan kannalta. Puututtaessa nuorten huumeiden käyttöön on neuvonanto haastavaa, koska puuttuvan tahon ja nuoren tulkinnat huumeiden käytöstä ja elämäntyylistä voivat poiketa toisistaan lähes täysin. (Väyrynen 2009, 116 – 117.)

Kysymys itsemääräämisoikeudesta on luonnollisesti myös juridinen kysymys. Kiistanalaisissa kysymyksissä lasta koskevissa asioissa palataan helposti lasten oikeuksien julistukseen tai viime aikoina myös ihmisoikeuksiin. ”Ihmisoikeusajattelu ja sen tarve eivät ole nousseet tyhjältä, vaan ihmisoikeuksilla argumentointi on yksi vaihtoehtoinen tapa ratkaista kiperiä kysymyksiä” (Koulu 2014, 63). Uusiakin vaihtoehtoja tulee tarkastella myös julkisen vallan interventiona kansalaisten elämään. Bardy (1989, 69) pohti jo vuosikymmeniä sitten, että aina ei suinkaan ole selvää, mitä pyrkimyksiä interventioihin sisältyy. Mitäpä jos tuloksena onkin entistä hienosyisempi kontrolli, jossa pakkoa ja tukea on vaikea erottaa toisistaan. Jospa eriyttämisen, eristämisen tai laitostamisen sijasta julkinen valta ottaakin haltuunsa jokapäiväisen arkielämän.

Oman työn arviointi ja tutkitun tiedon hankkimen auttavat ymmärtämään asianmukaisen toimintakulttuurin luomisen perusteita. Vaikka nuoren tahto voi olla kaukana aikuisten odotuksista ja vaatimuksista, voivat ääripäät tavoitella toisiaan. Avoin ja osallistava lastensuojelu ja laitostyö on yksi näkökulma. Julkunen ym. (2005, 52) näkevät, että lastensuojelun sosiaalityön interventio saattaa tuottaa vain sysäyksen muutokseen lasten ja nuorten elämässä, siksi on tärkeää löytää olennaiset lapsen ja nuoren arkeen muutosta tuottavat mekanismit ja muuttajat. Heidän mukaansa mahdollisimman realistinen omien työtapojen ja menetelmien arviointi tekee työstä avointa ja näkyvää.

Lastensuojelun lainsäädäntö on elänyt monia vaiheita, eikä uudistuksia ole saatu tehtyä aina yhteisymmärryksessä. Kokeneet lastensuojelun asiantuntijat laitoksissa ovat aika ajoin olleet kriittisiä uudistuksille. Monesti nuorten tarpeista tai ongelmavyyhdistä lähtevät auttamiskeinot ovat liikkuneet lainsäädännön harmaalla alueella. Toimintamalleja on rakennettu ennen kuin lainsäätäjät on ehtinyt mukaan. Aina voimassa oleva lainsäädäntö ei takaa arjen joustavaa ja oikeanlaista sujumista. Tapaus Eerika pysäytti koko lastensuojeluväen. Nuori tyttö menetti henkensä monien yhteensattumien, tiedonkulun ongelmien, viranomaistyön puutteiden vuoksi. Tapahtuman seurauksena perustettiin työryhmä miettimään *toimivan lastensuojelun* periaatteita. Asiantuntijoista koottua työryhmää johti ylisosiaali-neuvos Aulikki Kananoja. Viimeisimmän lainsäädäntöuudistuksen (LSL 417/2008) tarkoituksen työryhmä näki olleen lapsen oikeuksien turvaaminen ja lapsen edun huomioon ottaminen lastensuojelua toteutettaessa sekä lapsen ja hänen perheensä tarvitsemat tukitoimet ja palvelut. (Kananoja ym. 2013, 102.) Lainsäädäntö lupaa kokonaisvaltaista asioiden hoitoa, mutta monesti laitoshoidon arjessa lupauksia ei voida lunastaa. Kananojan johtamalle työryhmälle toimitetussa aineistossa korostui sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten tilanne. Vanhemmat odottivat, että nuoren tilanne muuttuisi paremmaksi sijoituksen jälkeen. Todellisuudessa heistä näytti siltä, että nuoren tarvitsemaa apua ja hoitoa ei pystytykään järjestämään tai että sijaishuoltopaikoilla oli vaikeuksia asettaa nuorille rajoja. Myös sijaishuoltopaikkojen työntekijät kokivat, että heillä ei ole riittävästi välineitä puuttua vaikeasti oireilevien nuorten tilanteeseen. (Mt., 12.) Työryhmä viesti on samansuuntainen kuin tätä tutkimusta tehdessä on noussut esille, jota myös omat kokemukset sekä henkilöstöltä saadut viestit vahvistavat. Sijaishuolto kaipaa selkeitä ja toimivia toimintamalleja, resursseja ja riittävää toimintamandaattia.

Yksilötasolla syrjäytyminen tai sen uhan alla eläminen on kaikista toimista huolimatta lisääntynyt. Sijoitetuissa nuorissa näkyy haluttomuus tai kyvyttömyys käydä koulua ja hankkia itselleen ammatti. Laitosmaailmassa kouluongelmat ovat olleet kovin yleisiä kautta aikojen. Aiemmin ongelmissa kyse saattoi olla peruskoulun käymisestä, nykyään tuskaa tuottaa toinen aste. Biologiset kehityspiirteet ja kasvun eri vaiheet, perinnöllisyys ja erilaiset diagnoosit värittävät tämän päivän lastensuojelua. Oman kokemuksen mukaan laitoksissa oli vielä 1990-luvun puoliväliin nuoria ilman lääkitystä ja diagnooseja. Nykyään kamppailemme useiden erilaisten diagnoosien kanssa ja lääkitys on monenkirjava.

Lapsen ja nuoren kehitysvaiheiden tunnistaminen ja oikean avun antaminen perheelle ja oireilevalle lapselle oikea aikaisesti on entistä tärkeämpää. Varhaisen vuorovaikutuksen merkitys on suuri. Nykyään puhumme paljon kiintymyssuhteista. Omassa laitostyössä haluamme omahoitajuuden olevan yksi mahdollisuus kiintymyssuhteen rakentamisessa. Lapsuus ja nuoruus ikävaiheena puhuttaa. Siihen liittyy kysymys nuoruudesta lastensuojelun kentässä. Tässä tutkimuksessa on kannanottoja nuoruuden näkemisestä omana toiminta-alueena lastensuojelun sisällä. Nuoren korvissa lapseksi nimittäminen voi tietyissä tilanteissa on olla jopa nöyryyttävää. Tästä näkökulmasta nuorisososiaalityön kehittämisenäkökulmat ovat tervetulleita. Lapsen, nuoren ja aikuisten suhteiden sekoittuminen kuvastaa aikaamme. Kuten Väyrynen (2007, 34) väitöskirjassaan kuvaa, samaistuvat nuoret jo varhain aikuisten ongelmiin, tahtomattaankin he joutuvat tulkitsemaan niitä ja voivat joutua asettumaan aikuisten tukijoiksi ja heidän ongelmiansa ratkaisijoiksi. Aikuisten asemaan asettuminen kuitenkin kyseenalaistaa nuorten ja aikuisten välistä valta-asetelmaa ja pätevyysuhteita. Nuori voi kokea, ettei kukaan voi sanoa tai ettei kenelläkään ole valtaa sanoa, miten tulisi elää ja mihin uskoa. ”Vaikka aikuisten ja nuorten maailmojen raja on epämääräistynyt, nuorten ja aikuisten elämisaailmat ja valtasuhteet ovat edelleenkin olemassa. Koska niiden perusta ei enää ole yhtä selkeä pätevyys- ja valtasuhteiden kyseenalaistuessa, voi itsensä hakeminen olla nuorella entistä haastavampaa ja nuoruuteen kuuluva identiteettikriisi pitkittyä ja vaikeutua.” (Väyrynen 2007, 34.)

Laitossijoituksen jälkeen edessä on aikuistuvan nuoren jälkihuoltoon perustuva vaihe. Kananen ja ym. (2013, 22) toteavat raportissaan, että lastensuojelun suunnitelmissa jälkihuoltoa ei mainita. Sen toteuttaminen ja kehittäminen on myös jäänyt avo- ja sijaishuollon varjoon. Vaikka yhä useamman jälkihuoltoon siirtyvän nuoren katsotaan tarvitsevan tukea itsenäiseen elämään siirtyessään, kunnat eivät kuitenkaan tarjoa henkilökohtaista tukea riittävästi. Työryhmä raportissaan näkee, että osa sijaishuoltopaikoista ei myöskään valmenna nuoria

kylliksi ja tarpeeksi ajoissa jälkihuoltoon siirtymiseen. Kananoja ym. (Mt., 45) näkevät, että jälkihuollon ikäraja on liian matala aikuistumisen vaatimukseen nähden ja muiden, kotona asuviin nuoriin verrattuna. Sijoitettujen nuorten turvaverkot ovat usein huomattavasti hatarammat ja tuen tarve suurempi kuin samanikäisten vanhempiensa tukemana aikuistuvien. Työryhmä ehdottaa, jälkihuollon ikärajan nostetaan 25 vuoteen. Samalla sen kehoittaa, että jälkihuollon valmistelu aloitetaan ja on valmiina heti sijoituksen päättyessä. (Mt., 46.) Apulaisoikeusasiamies Sakslin (2013) antoi lausuntonsa toimivan lastensuojelu raportista. Hän sanoo olevansa samaa mieltä työryhmän esityksen kanssa siitä, että jälkihuollon järjestämisen suunnitelmallisuutta tulee korostaa. Sakslin ehdottaa, että jälkihuollon palvelujen järjestäminen voitaisiin aloittaa esimerkiksi asumisen osalta (tuettuna asumisharjoitteluna) ennen kuin huostaanotto päättyy. Oma pitkä kokemus ja tuska kulminoituu juuri tähän, monet nuoret joudutaan lähettämään itsenäiseen elämään huonosti valmennettua. Nykyinen lain tulkinta tarkoittaa huostaanoton lopettamista aina ennen itsenäistä asumiskokeilua. Nuoren kanssa saatetaan tehdä laitoksessa pitkään yhteistyötä ja valmistetaan häntä kohti aikuisuutta, mutta asumisharjoittelu puuttuu keinovalikoimasta. Asumisharjoittelu olisi hyvä keino tukea pian täysi-ikäisen nuoren aikuisuutta. Huostaanoton ollessa voimassa ennen täysi-ikäisyyttä, paluu laitokseen olisi mahdollista jolloin yhdessä päästäisiin tarkentamaan asumiseen liittyviä vastuita ja velvoitteita. Nykyään nuoret lähtevät monesta laitoksesta hataran osaamisen ja suurten luulojen kanssa.

Viimeaikainen keskustelu on tuottanut 'terapeuttisen laitospedagogian' käsitteen, joka tarjoaa mahdollisuuden arvioida nykytilaa ja tarkentaa tavallisen ja erityisen laitoshoidon suhdetta ja luo viitekehyksen sijaishuollon laadun kehittämiseksi. Olennainen muutos ajattelussa koskee lastensuojelun sijaishuollon laitostyötä. Laitostyö nähdään selkeämmin vaihtoehtona lastensuojelun palvelukokonaisuudessa. Sitä ei nähdä ainoastaan lapsen viimesijaisena sijoituspaikkana, vaan toimintana jolla on oma potentiaali. (Timonen-Kallio ym. 2017, 5.) Samaan ajatteluun kuuluu hoivaava rajoittaminen, huolenpito joka ei perustu pakkoon. Hoitosuhteeseen kuuluva valta on väline tuottaa ja ohjata nuorta turvalliseen kasvusuuntaan, siihen ei kuulu pakottaminen tai alistaminen. Nuori tarvitsee turvalliset rajat ympärilleen, tärkein niistä on turvallinen aikuinen, joka tekee kaikkensa nuoren hyväksi. Yksikin hyvä ihmissuhde voi pelastaa koko elämän. Aikuisen ei pidä pelätä rajojen asettamista, vaikka nuori kuinka niitä vastaan kapinoo. Rajat ja rakkaus ovat edelleen lastensuojelun laitostyön avainsanoja.

Lähteet:

Aalberg, Veikko & Siimes Martti A. (2007) Lapsesta aikuiseksi, nuoren kypsyminen naiseksi ja mieheksi, Jyväskylä: Kustannusosakeyhtiö NEMO

Afanasjev Viktor (1976) Filosofian alkeet. Moskova: Kustannusliike Edistys

Ahvenainen Ossi & Holopainen Esko (1999). Lukemis- ja kirjoittamisvaikeudet. Teoreettista taustaa ja opetuksen perusteita. Jyväskylä: Kirjapaino Oma Oy

Aikio Annukka toim. (1969) Uusi sivistyssanakirja. Helsinki: Otava

Alasuutari Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino

Alhanen Kai (2014) Vaarantunut suojelevalta. - Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 24/2014. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino OY.

Anttila Eeva (n.d.) Käsikirjoitus ja suunnittelu tanssipedagogiikan professori. Luentosarja: Minäkö tutkija? Johdanto laadulliseen/postpositiiviseen tutkimukseen, teak. <http://www.xip.fi/tutkija/0406.htm> (viitattu 14.7.2016)

Alvesson Mats, Kärreman Dan (2012) Kreativ metod – skapa och lösa mysterier. Liber AB, Sahara Printing, Egypten. Originalets titel: Qualitative Research and Theory Development: Mystery as Method. Thousand Oaks, Sage 2011.

Arajärvi Terttu ja Esko Varilo (1991) Lastenpsykiatria tänään, toim., Tampere: Weilin+Göös

Autero Henri (2013) Laitosnuoren tarina, Suomen lastensuojelun todellisuus. Teos on laitosten elämäkerta. Nordersted, Saksa: Books on Demand,

Bardy Marjatta (1989) Uhkat, Uhrit ja Arjen sankarit. Sosiaalihuollon julkaisuja 2/1989, Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Cacciatore, Raisa & Koiso-Kanttila, Samuli (2012) Pelastakaa Pojat! Norhaven, Tanska: Minerva Kustannus Oy

Descartes René (1899) Metodin esitys, suomeksi toimittanut Jalmari Hahl. Suomalaisen kirjallisuuden seura. iBooks (viitattu 16.2.2016)

Dokumenttiprojekti (2013): Varastettu lapsuus YLE 2013, Toimittaja Ari Lehikoinen (käsikirjoitus ja ohjaus) TV1 sunnuntaina 20.11.2016 klo 13.40 - 14.30

Ellis, Carolyn; Adams, Tony E. & Bochner, Arthur P. (2011) Autoethnography: An overview. *Forum: Qualitative Sozialforschung/Forum: Qualitative Social Research* 12:1. Saatavilla: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1589/3095> (viitattu 14.7.2016)

Erikson, Erik H. (1988) Ungdomens identitetskriser. Lund: Sandby Grafiska

- Foucault Michel (2000) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu: Otava
- Foucault Michel (1980) Tarkkailla ja rangaista. (*Surveiller et punir Naissance de la prison*, 1975.) Suom. Eevi Nivanka. Helsinki: Otava
- de Godzinsky, Virve-Maria (2014) Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 267.
- Haapasalo Jaana (2006) Kasvu ympäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä. Teoksessa: Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.) Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Nuorisoasian neuvottelukunta, julkaisuja 33, 123 – 160.
- Haapasalo, Jaana (2008) Kriminaalipsykologia. Juva: PS-kustannus
- Harrikari Timo (2008) Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 87, Helsinki: Hakapaino Oy
- Healey William <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/6389674> (viitattu 15.3.2017)
- Helén, Ilpo (2000) Yksilöivä kuri, teoksessa: Michel Foucault, Tarkkailla ja rangaista, Keuruu: Otava, 471 – 475
- Hellsten Tommy (2009) Ihmisarvoinen elämä. Teoksessa: Purjo Timo & Kuusela Jani (toim.) Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampere: Juvenes Print, 50 – 62.
- Helsingin sanomat 9.10.2014, A13, STT
- Hipp Tiia ja Kivistö Jaana (2009) Nuorisotyötä päihdearviointilaitoksessa. Teoksessa: Raitakari Suvi & Virokannas Elina (toim.). Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 96. Jyväskylä: Gummerus, 181 – 201.
- Hoikkala Susanna (2011) Ratsauksia ja kusitestejä. Päihde- ja huumeekontrolli lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa: Satka Mirja, Alanen Leena, Harrikari Timo ja Pekkarinen Elina. Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Jyväskylä: Bookwell Oy, 243 – 278.
- Honkatukia Päivi & Kivivuori Janne (toim.) (2006) Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221, Nuorisoverkosto/ Nuorisotutkimusseura julkaisuja 66, Nuorisoasiain neuvottelukunta julkaisuja 33.
- Husa, Sari (2012) Michel Foucault – Tieto, valta ja kasvatus. Teoksessa: Kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen suunnannäyttäjiä. Aittola, Tapio (toim.) Tallinna: Gaudeamus, 261 – 287.
- Hytönen Kirsi-Maria, Malinen Antti, Salenius Paula, Haikari Janne, Markkola Pirjo, Kuronen Marjo ja Koivisto Johanna (2016) Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2016:22
- Häkkinen, Antti, Puuronen Anne, Salasuo Mikko ja Ojajärvi Anni (2013) Sosiaalinen albumi. Elämäntavat sukupolvien murroksissa. Helsinki: Unigrafia

Hämeenaho Pilvi ja Koskinen-Koivisto Eerika (2014) Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa: Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika toim.2014. Moniulotteinen etnografia. Tallinna: Tallinnan kirjapaino.

Hämäläinen, Juha (2007) Lastensuojelun kehityslinjoja. Tutkimus Suomen lastensuojelun aateperheestä ja oppihistoriasta. Snellman-instituutti A-sarja 22/2007. Vaajakoski: Gummerus.

Hämäläinen Juha & Laukkanen Eila & Vornanen Riitta (2008) Nuorisokasvatus, nuorisosiaalityö ja nuorisopsykiatria nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Teoksessa Minna Autio & Kirsi Eräranta & Sami Myllyniemi (toim.) Polarisoituva nuoruus. Nuorten elinolo-vuosikirja. Helsinki: Nuorisosian neuvottelukunta & Nuorisotutkimusverkosto & Stakes, 161 – 169.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Ilse, Lindqvist Tuija, Kainulainen Sakari (toim.) (2005) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. www.stakes.fi/finsoc/julkaisut/sarjat (viitattu 30.11.2016)

Juvonen Tarja (2009) Kontrollin ulottuvuuksia nuorten kanssa tehtävässä etsivässä työssä. Teoksessa: Raitakari Sivi & Virokannas Elina (toim.). Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisu 96. Jyväskylä: Gummerus, 155 – 180.

Järvinen Minna-Kaisa (2015) Asiakas-työntekijäsuhde rikosseuraamusalalla. Dialoginen arviointi tiedontuotannon tapana. Tampere: Juvenes print.

Kaivosoja Matti (1996) Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991 – 1993. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1996:2.

Kaipio Kalevi ja Murto Kari (1980) Toimiva yhteisö, Jyväskylä: Gummerus

Kaipio Kalevi (1999) Kasvattava yhteisö, Jyväskylän koulutuskeskus Oy: Gummerus

Kallinen Kati, Pirskanen Henna, Rautio Susanna (2015) Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. Painettu EU:ssa: United Press Global

Kananoja Aulikki, Rimpelä Matti, Sinkkonen Jari, Kalland Mirjam, Isoniemi Sami, Lavikainen Marjo, Oranen Mikko (2013) TOIMIVA LASTENSUOJELU. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19

Kehily Mary Jane (2007) Understanding youth, perspectives, identities and practices, London: Sage publications

Kemppinen, Pertti (1997) Nuori minänsä vankina 1osa: alkoholi, imppaaminen, lääkkeet, huumeet, kielteinen elämä. Vantaa: Kannustusvalmennus Oy.

Kekoni, Taru, Kitinoja Manu, Pösö Tarja (2008) Erityinen huolenpito koulukodeissa, Stakesin raportteja 36/2008, Helsinki: Valopaino Oy

Keltikangas-Järvinen Liisa (1986) Aggressiivinen lapsi. Keuruu: Otava

- Keltikangas-Järvinen Liisa (1994) Hyvä itsetunto. Juva: WSOY
- Keltikangas-Järvinen Liisa (2012) Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY
- Kerola Harri (2016) Kontrollia, tukea ja yhteisöllisyyttä. Nuorten sosiaalisen pääoman rakentuminen lastensuojelulaitoksissa. Nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen Pro Gradu – tutkielma. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.
- Kivinen Tarja (1992) Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäisselvitys lasten asiakkuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 59. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Korkiamäki Riikka (2009) ”Kaljaporukoita” vai ”ihan tavallisia koviksii” – osallisuus vertaisryhmässä nuorten määrittelyn kohteena. Teoksessa: Raitakari Suvi & Virokannas Elina (toim.). Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 96. Jyväskylä: Gummerus, 83 – 105.
- Korkiamäki Riikka (2013) Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 137.
- Kotilainen Sofia (2014) Monikerroksisten muistelu- ja tallennusprosessien vaikutus muistitiedon tulkintaan etnografisessa historiantutkimuksessa. Teoksessa: Hämeenaho Pilvi & Koskinen-Koivisto Eerika (toim.). Moniulotteinen etnografia. Tallinna: Tallinnan kirjapaino.
- Kumpulainen, Kirsti & Säiniö, Mirja 2001. Lasten psyykkiset häiriöt, oppiminen ja koulunkäynti. Suomen lääkärilehti 6/2001, 663-666.
- Kustaala kutsuu (2002) Pohjantähden alla-dokumenttisarja. YLE TV2 17.3.2002.
- Koulu Sanna (2014) Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Vantaa: Lakimiesliiton kustannus.
- Kyppö, Ensio (1989) Ne kovimmat pojat: heidän koulukotinsa yhteiskunnan muutospainneissa, kokemuksia, muistoja ja mietteitä kolmenkymmenen vuoden ajalta, Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy
- Kyrönseppä Ulla, Rautiainen Juha-Matti, Airio Tuomo (1990) Omahoitajamenetelmä, Lastensuojelun Keskusliitto, Helsinki: Painopörssi.
- Kyrönseppä Ulla, Rautiainen Juha-Matti (1993) Lapsi laitoksessa, Porvoo: WSOY
- Laakso Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. Tampere: Juvenes Print
- Lastensuojelulaki 683/1983. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1983/19830683> (viitattu 15.12.2016)
- Lastensuojelulaki 417/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> (viitattu 15.12.2014)
- Lauerma Hannu (2014) Hyvän käänköpuoli. Helsinki: WSOY.

- Lehto-Salo Pirkko (2011) Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 414, Jyväskylä: University Printing House.
- Liljeberg Karin (1994) Yks pari kenkiä. Käytännön lastensuojelutyötä sotien jälkeisessä Suomessa. Pelastakaa Lapset, Helsinki: Suomen Graafiset palvelut
- Mahkonen Sami (2010) Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Marttunen Mauri (2013) Nuoren itsetuhoisuus, teoksessa: Nurmi Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: PS-kustannus, Bookwell Oy, 109 – 119.
- Masanen, Otto & Vilén, Tapio (1998) Lastenkotilapsen elämänvaiheet ennen sijoitusta. Lopputyö Vaasan sosiaali- ja terveystalouden oppilaitos, oppisopimuskoulutus 1998.
- Myllärniemi Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006: Yliopistopaino
- Nurmi Päivi (2013) Lupa tunteisiin, teoksessa: Nurmi Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: PS-kustannus, Bookwell Oy, 15 – 27.
- Nurmi Päivi ja Schulman Marja (2013) Aikuinen lapsen vihan peilinä, teoksessa: Nurmi Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: PS-kustannus, Bookwell Oy, 29 – 45.
- Pipping Knut (1978) Komppania pienoisyyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941 – 1944. Keuruu: Otava
- PSPP http://www.sis.uta.fi/tilasto/tiltp_aineistoja/GNU_PSPP.pdf
- Puuronen Vesa (2006) Nuorisotutkimus. Tampere: Vastapaino
- Rantola Raija (2009) Ihmiseksi kasvaminen monimutkaisessa ja moniarvoisessa maailmassa. Teoksessa: Purjo Timo & Kuusela Jani (toim.). Tappelusta jutteluun – nuoren kohtaamisen taito. Tampere: Juvenes Print, 106 – 119.
- Rissanen Päivi (2015) Toivoton tapaus?: Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta, Kuntoutussäätiö. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/157106?show=full> (viitattu 15.9.2016)
- Ronkainen Suvu, Pehkonen Leila, Lindblom-Ylänne Sari, Paavilainen Eija (2011) Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Räty Tapio (2010) Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita Prima Oy
- Röning Tiina (2013) Aikuinen mallina ja vihan hallinnan opettajana, teoksessa: Nurmi Päivi (toim.) Lapsen ja nuoren viha. Juva: PS-kustannus, Bookwell Oy, 149 – 161.
- Saastamoinen Kati (2016) Lapsen asema sijaishuollossa ja rajoitustoimenpiteet. Aavalex lakimiespalvelut. Luento 31.5.2016, Tampere.

- Sakslin Maija (2013) Lausunto Toimiva lastensuojelu-selvitysryhmän loppuraportista. [http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?\\${APPL}=ereopaa&\\${BASE}=ereopaa&\\${THWIDS}=0.25/1477558045_1013&\\${TRIPPIFE}=PDF.pdf](http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?${APPL}=ereopaa&${BASE}=ereopaa&${THWIDS}=0.25/1477558045_1013&${TRIPPIFE}=PDF.pdf) (27.10.2016)
- Salo Reino (1956) Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana. (Tutkimus Vaasan kaupungissa vuosina 1924 – 1952 suoritetun lakisääteisen lastensuojelutyön tuloksista), Vaasa: Vaasan kirjapaino.
- Siltanen Anja-Riitta (1990) Rangaistuksesta kuntoutukseen, eristyksestä perheterapiaan, valtion huoltoloitten ja koulukotien kehityslinjoja, Sosiaalhallituksen julkaisuja 21/1990
- Sinkkonen Jari (2001) Lapsen puolesta. Juva: WS Bookwell Oy
- Sinkkonen Jari (2015) Huostaanotettu lapsi ja nuori. Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa, teoksessa: Sinkkonen Jari ja Tervonen-Arnkil Kaisa (toim.). Lapsi uusissa oloissa. Tietoa sijaishuollosta ja adoptiosta. Kustannus Oy Duodecim, Tallinna: Printon, 148 – 163
- Sinko Päivi (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Palmenia-kustannus, Yliopistopaino, Helsingin yliopisto.
- Soisalo Raul (2012) Särkyvä mieli – lasten ja nuorten psyykinen oireilu. Psykologinen instituuttiyhdistys. Tallinna: AS Printon Trukikoda
- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014)
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki> (viitattu 10.2.2017)
- Suoninen Eero (2016) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen. Teoksessa: Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero. Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 229 – 247
- STM (2016) Sosiaalihuoltolaki – soveltamisopas
<http://stm.fi/documents/1271139/1352015/Sosiaalihuoltolain+soveltamisopas.pdf/cb12a5c4-9bfa-4983-adf6-94ca18815f1b> (viitattu 10.2.2017)
- Szczepanski Jan (1970) Sosiologian peruskäsitteet, Kansankulttuuri, alkuperäinen teos Elementarne pojecia socjologi, Puolan kielestä suomentanut Koskelo Matti. Varsova: Valtion tiedekustantamo, Kansankulttuuri.
- Tahkokallio Keijo (1995) Myönteinen ajattelu lasten kasvatuksessa. Miten sanotaan EI myönteisellä tavalla, Juva: WSOY.
- Tarkkinen, Sirpa (toim.) (2004) Vaatimaton koti täynnä lämpöä ja aurinkoa, lastenkotityötä 150 vuotta Vaasassa, Vaasan kaupungin sosiaaliviraston perhehuolto-osasto: Vaasan kaupungin painatuskeskus.
- THL Lastensuojelu (2013)
http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu (viitattu 5.12.2014)
- THL Lastensuojelu (2014)
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129537/Tr25_15.pdf?sequence=1 (viitattu 17.1.2016)

Timonen-Kallio Eeva, Yliruka Laura, Närhi Pekka (2017) Lastensuojelun terapeuttisen laitospalvelun mallinnus. THL 23 / 2017. Helsinki: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Tontti Jarkko (1998) <http://www.jarkkotontti.net/blog/tieteilya-ja-filosofiaa/tieto-valta-ja-kontrollipolitiikka-michel-foucaultn-ajatusten-tarkastelua-rikostutkimus-1998> (viitattu 19.9.2016)

Wall Sarah 2006. An Autoethnography on Learning about Autoethnography, International Journal of Qualitative Methods 5 (2) June 2006
https://sites.ualberta.ca/~iiqm/backissues/5_2/PDF/wall.pdf (viitattu 14.7.2016)

Vehkalahti Kaisa (2002) Vuorelan kasvatustieteiden tutkimuskeskuksen työt ja pahantapaisuuden sukupuoli 1900-luvun alun Suomessa, teoksessa: Aaltonen Sanna ja Honkatukia Päivi (toim.). Tulokintoja tytöistä. Nuorisotutkimusseura, julkaisu 27. Tampere: Tammer-Paino Oy, 224 – 250.

Väyrynen Sanna (2007) Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumeekäytössä. Akateeminen väitöskirja. Pdf: Acta electronica Universitatis Lapponiensis 197. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Väyrynen Sanna (2009) Nuorten kokemuksia huumeiden käyttöön puuttumisesta. Teoksessa: Raitakari Suvi & Virokannas Elina (toim.). Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät. Puheenvuoroja asiantuntijuudesta, käytännöistä ja kohtaamisista. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisu 96. Jyväskylä: Gummerus, 107 – 123.